

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 5, NUMBER 2, 2016

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

Annales Scientia Politica, Vol. 5, No. 2, 2016

Annales Scientia Politica is a peer-reviewed scientific journal, issued semi-annually by the Institute of Political Sciences, Faculty of Arts, University of Prešov, focused on reflection of discourse in political sciences.

Annales Scientia Politica is indexed in ERIH PLUS, OAJI (Open Academic Journal Index), CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities), MIAR and Humanities – Sozial und Kulturgeschichte (H-Soz-u-Kult).

Address of Publisher:

Inštitút politológie
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
Ul. 17 novembra 1, 080 78 Prešov
asp@unipo.sk, <http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ipol/asp>

Editor in Chief:

Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, CSc.,
Faculty of Arts, University of Prešov

Editorial Board:

Prof. Johann Pall ARNASON,
Fakulta humanitných štúdií Univerzity Karlovy, Praha (Czech Republic)
Prof. PhDr. Jan KELLER, CSc.,
Fakulta sociálnych štúdií, Ostravská univerzita, Ostrava (Czech Republic)
Prof. PhDr. Darina MALOVÁ, CSc.,
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava (Slovak Republic)
Prof. Jurij Olexandrovyč OSTAPEK, kandidát politických nauk
Fakulta spoločenských vied, Užhorodská národná univerzita (Ukraine)
Prof. nadzw. dr. hab. Agnieszka PAWLOWSKA,
Katedra politologii Uniwersytetu Rzeszowskiego (Poland)
Prof. Kathleen SCHERF, PhD.,
Thomson Rivers University, Kamloops (Canada)
Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove (Slovak Republic)
Doc. PhDr. Nikolaj DEMJANČUK, CSc.,
Filozofická fakulta, Západočeská univerzita, Plzeň (Czech Republic)
Doc. PhDr. Irina DUDINSKÁ, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove (Slovak Republic)
Doc. PhDr. Vladislav DUDINSKÝ, PhD.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove (Slovak Republic)
Doc. PhDr. Alexander DULEBA, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove (Slovak Republic)
Doc. PhDr. Jaromír FEBER, CSc.,
VŠB, Technická univerzita Ostrava (Czech Republic)
Doc. PhDr. Gita GEREMEŠOVÁ, PhD.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove (Slovak Republic)
Doc. PhDr. Jelena PETRUCIJOVÁ, CSc.,
Fakulta sociálnych štúdií, Ostravská univerzita (Czech Republic)

Editorial Committee:

PhDr. Vladimír DANČIŠIN, PhD.
Ing. Martin LAČNÝ, PhD.
Mgr. Ondrej MARCHEVSKÝ, PhD.

Web administrator:

Ing. Martin LAČNÝ, PhD.

LIST OF CONTENTS

Word of Editor JAROSLAV VENCÁLEK	5
--	---

STUDIES:

Conceptualisation of the Border Studies: Past and Present VLADIMÍR DANČIŠIN	6
---	---

On the European Union and Border Conflicts: The Impact of Integration and Association GABRIEL SZÉKELY	15
---	----

"Behind the Text". History, Development and Status of the Selected Political Science Journals in Slovakia VIERA ŽÚBOROVÁ	30
--	----

ARTICLES:

Moral Aspects of the Velvet Revolution JAROMÍR FEBER	43
--	----

Concept of the Third Way - Efforts to Rebuild Social Democracy ANNA POLAČKOVÁ	50
---	----

Do We Need Correct Managers or Personalities? JAROSLAV VENCÁLEK	58
---	----

BOOK REVIEWS:

Sucharek, P. (ed.): Fenomenológia stretnutia. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2015. ISBN 978-80-555-1439-0 IVANA RYŠKA VAJDOVÁ.....	64
--	----

REPORTS:

International Workshop on Sensitive Ethnic Data (also) with the Government Proxy for the Roma Communities ANNA POLAČKOVÁ	66
--	----

Slovakian and Ukrainian Students Met at the Summer School in the Transcarpathian Region MATÚŠ ŽAC	69
---	----

OBSAH

Slovo šéfredaktora JAROSLAV VENCÁLEK	5
--	---

ŠTÚDIE:

Konceptualizácie výskumu hraníc: minulosť a súčasnosť VLADIMÍR DANČIŠIN	6
---	---

O Európskej únii a konfliktoch hraníc: Vplyv integrácie a asociácie GABRIEL SZÉKELY	15
---	----

„Za textom“. História, vývoj a postavenie politických vied vo vybraných politologických časopisoch na Slovensku VIERA ŽÚBOROVÁ	30
--	----

ČLÁNKY:

Morální aspekty sametové revoluce JAROMÍR FEBER	43
---	----

Koncept tretej cesty – úsilie o prestavbu sociálnej demokracie ANNA POLAČKOVÁ	50
---	----

Potřebujeme korektní manažery anebo osobnosti? JAROSLAV VENCÁLEK.....	58
---	----

RECENZIE:

Sucharek, P. (ed.): Fenomenológia stretnutia. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2015. ISBN 978-80-555-1439-0 IVANA RYŠKA VAJDOVÁ.....	64
--	----

INFORMÁCIE A SPRÁVY:

Medzinárodný workshop o etnicky citlivých dátach (aj) so splnomocnencom pre rómske komunity ANNA POLAČKOVÁ	66
--	----

Slovenskí a ukrajinskí študenti sa stretli na letnej škole v Zakarpatskej oblasti MATÚŠ ŽAC	69
---	----

SLOVO ŠÉFREDAKTORA

Vážení čtenáři,
přátelé časopisu Annales Scientia Politica,

podobně jako v předchozích letech, i v roce 2017 je naše redakce připravena vydat další dvě čísla již šestého ročníku elektronicky vycházejícího časopisu a nabídnout Vám tak vědeckou platformu k publikování Vámi zpracovaných vědeckých a odborných témat.

Stejně jako v minulých ročnících bych mohl poukázat na plejádu významných událostí a výročí, která nás čekají, a která by mohla ovlivnit Vaši tvůrčí inspiraci. Nesdělím patrně žádnou novinu, když budu konstatovat, že každý rok je natolik výjimečný, že určitě stojí za to, seznámit se s pohledy na realitu světa prostřednictvím myšlenek těch autorů, kteří si vybrali náš časopis Annales Scientia Politica ke svým publikačním záměrům.

Při přemýšlení nad významnými událostmi roku 2017 se mi dostala do rukou kniha významného amerického odborníka na národní bezpečnost, ředitele soukromé konzultační zpravodajské agentury Strategic Forecasting (Stratfor), autora maďarského původu George Friedmana. Ve své poslední monografii *Ohniská napätia / Na prahu krízy v Európe* mne inspirovaly kontextuálně do evropského vývoje zasazené události, které se odehrály právě před 500 lety.

Dne 31. 10. 1517 přibil univerzitní teolog a filosof Martin Luther na dveře wittenberského zámeckého a univerzitního kostela (nacházejícího se dnes v německé spolkové zemi Sasko-Anhalts) pergamen s pětadevadesáti tezemi, odsuzujícími zkorumpovanost katolické církve. Tím byla zahájena protestantská reformace, která nejenže zpochybnila do té doby uznávání Říma jako duchovního centra Evropy, ale každému člověku předestřela myšlenku, že jeho životní dráha je vedena jeho vlastním svědomím.

V této souvislosti má i letopočet 1492 mnohem hlubší význam, než jaký je uváděn v klasických školních učebnicích, tj. ve smyslu objevení Ameriky. Ta nejenže byla objevena Vikingy již několik století předtím, ale poprvé v historii byla z popudu námořních cest Kryštofa Kolumba dokázána správnost teze o kulatosti Země. To vedlo k potřebě nového vnímání reality světa, neboť žádnou civilizaci ani místo na Zemi nebylo možno nadále pokládat za střed, „kolem něž se vše točí“.

A konečně v roce 1543 dokázal Mikoláš Koperník, že ani Země není středem vesmíru, ale otáčí se okolo Slunce. Tyto kardinální myšlenkové proměny ve vnímání světa, u jejichž počátků stáli Kolumbus, Luther a Koperník, vedly v kontextu technické revoluce k procesu dlouhodobé fragmentace evropského myšlení. Poté, co byl lidský rozum povýšen na střed univerza, otevřely se nedozírné možnosti zkoumat neprobádané horizonty lidského poznávání, ale současně se odkryly i horizonty destrukce evropských jistot.

V kontextu historického vývoje lidstva uplynulého půl tisíciletí zní proto Friedmanovo konstatování nanejvýš aktuálně. „Když rozum posuneme do logických krajností, stejně tak jako umění, když dostane prostor šířit bezohlednou lásku ke kráse, obojí může způsobit hrozná věc. Stačí vzpomenout Stalina a Hitlera“ (Friedman, 2015, s. 93).

Po půl tisíciletí jsme za začátku změn, jejichž cílem by měl být odpor proti tomu, aby člověk, lidské entity či jiná strukturní společenství byla nadále redukována na jejich fyzickou podstatu. Jsme na počátku změn, v nichž evropský osvícenský koncept zásluhovosti spěje k potřebě respektování nového konceptu - vzájemné spolupráce na bázi vzájemné výhodnosti pro všechny zúčastněné jednotlivce i entity, které vlivem vědecko-technického poznání tvoří výrazně globálně propojené společenství *Homo sapiens sapiens*.

Jaroslav Vencálek
šéfredaktor

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

DANČIŠIN, V.: Conceptualisation of the Border Studies: Past and Present.
Annales Scientia Politica, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 6 – 14.

Abstract:

The study provides a summary of the most crucial conceptualisations regarding border studies. The aim is to introduce main concepts and categories employed by scholars in the field of border studies. Conceptualization of border studies point out that the issue of borders offer full range of possibilities for research.

Keywords:

Border studies, Conceptualisations, Functionalistic approach, Postmodern approach, Critical analysis, Geopolitics

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy KEGA 054PU-4/2016 „Výskum hraníc a cezhraničná spolupráca: rozšírenie ponuky vysokoškolského vzdelávania v politických vedách“.

VLADIMÍR DANČIŠIN

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: vladimir.dancisin@unipo.sk

KONCEPTUALIZÁCIE VÝSKUMU HRANÍC: MINULOSŤ A SÚČASNOSŤ

VLADIMÍR DANČIŠIN

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: vladimir.dancisin@unipo.sk

Abstract:

The study provides a summary of the most crucial conceptualisations regarding border studies. The aim is to introduce main concepts and categories employed by scholars in the field of border studies. Conceptualization of border studies point out that the issue of borders offer full range of possibilities for research.

Keywords:

Border studies, Conceptualisations, Functionalistic approach, Postmodern approach, Critical analysis, Geopolitics

Úvod

Prvé systematické konceptualizácie hraníc sa objavili na konci 19. a začiatku 20. storočia a ich vývoj bol pomerne dynamický. Prvotné štúdie sa zaoberali samotným významom hraníc, spôsobom ich vzniku, demarkácie a delimitácie. Výrazný vplyv na rozvoj výskumu hraníc mali geopolitické koncepty vychádzajúce z toho, že geografické podmienky (nerastné suroviny, pôda alebo vodné toky), ktoré majú štáty k dispozícii, určujú politiku voči svojim susedom. Po druhej svetovej vojne sa problematika *border studies* dostala do úza-

dia, ako prirodzený dôsledok zneužitia geopolitických teórií nacistickým Nemeckom. V polovici 20. storočia sa pozornosť zamerala na problém dobrých a zlých hraníc, čo vyústilo do diskusií o funkciách hraníc. Pozornosť sa sústredila na hranicu ako na fyzický priestor (fyzický bod kontaktu/konfliktu), v ktorom sa rôzne kultúry, národy, spoločenské skupiny stretávajú a navzájom komunikujú. Postupne sa vyprofilovali dva odlišné prístupy. Na jednej strane výskumu boli tí, ktorí sa sústredili na aktuálne problémy života na hranici, teda na migráciu, osídľovanie, na problém identity, zamestnanosti, zdravia, resp. na problémy životného prostredia. Druhá skupina teoretikov sa zameriavala na sociálne hranice v rámci hraničného prostredia, na všetky správanie sa, ktoré zahrňujú spory, konflikty, resp. zmeny identity.

Štúdia vychádza a nadväzuje na dostupné prehľadové práce venujúce sa konceptualizáciám výskumu hraníc, ktoré boli vydané autorami ako V. Kolossov (2005), A. Paasi (2011), J. Scott (2011), resp. J. Laine (2015). Cieľom predloženého textu je poskytnúť syntézu poznatkov o výskume hraníc prostredníctvom zmapovania hlavných smerov výskumu od geopolitických koncepcií až po súčasné trendy a prístupy k výskumu hraníc.

Geopolitické koncepcie výskumu hraníc

Geopolitické koncepcie sa stali populárne predovšetkým v Nemecku¹, a sú späté s výskumom Friedricha Ratzela, Otta Maulla a Karla Haushofera. Nemeckí autori patrili medzi pionierov politickej geografie a problematike výskumu hraníc. Ich výskum sa zamerával na vzťah medzi zmenou hraníc i rozvojom národných štátov a geografickým rozvíjaním sfér vplyvu jednotlivých štátov. Teória F. Ratzela, O. Maulla a K. Haushofera je založená na skutočnosti, že základným predpokladom na ktorom stojí usporiadanie ľudskej spoločnosti v priestore sú prírodné a deterministické zákony. Z takto vymedzeného usporiadania spoločnosti vyplynulo, že štát je živý organizmus a hranice sú obranný nástroj štátu.

Friedrich Ratzel je všeobecne považovaný za prvého geografa, ktorý rozpracoval teóriu hraníc. Ratzel bol zakladateľom nemeckej geopolitickej školy. Svoju teóriu rozpravoval v dvoch dielach: *Politická geografia* (1897), prináša prepracovaný termín politická geografia, ako ho definoval francúzsky štátnik Turgot v 18. storočí; *Antropogeografia* (1899) sa venuje termínu *antropogeografia* a jeho dostredivosti prepojil tri vedné disciplíny: antropológiu, geografiu a politológiu. Antropogeografia mala charakter mostu medzi prírodovedne ladenou fyzickou geografiou na jednej strane a na menej exaktných základoch postavenými sociálnymi vedami na druhej strane. Ratzel vypracoval podložie systematickej humánnej geografie a jej ambíciu uchádzať sa o status spoločenskej vedy.

Ratzelova geopolitika sa opierala o dva teoreticko-metodologické prístupy: geografický determinizmus (geodeterminizmus) a sociálny darwinizmus. Podľa geografického determinizmu deterministický princíp kontroluje vývoj štátov. Geografické podmienky sú základným určujúcim faktorom. Ratzel zdôrazňoval, že prostredie výrazným spôsobom ovplyvňuje spôsob života obyvateľstva, aj keď je dôležité ako obyvateľstvo dokáže využiť potenciál konkrétneho teritória. V kombinácii so sociálnym darwinizmom založenom na téze „silnejší prežije“, chápal štáty ako odlišné biologické organizmy bojujúce o životný priestor a o pre-

žitie. Ratzel vymedzil hranice ako „periférny orgán“, ako bariéru medzi dvoma odlišnými prostrediami. Ratzelov determinizmus predpokladal prítomnosť strachu z existencie slabých hraníc, sám vnímal hranice ako dôležitý prvok ochrany.

Ratzel v diele *Der Lebensraum* (1901) rozvinul ideu, podľa ktorej národy s vyššou rasovou hodnotou majú právo usilovať sa o získanie územia na úkor národov s nižšou rasovou hodnotou. Štát s veľmocenskou ambíciou musí viesť boj o život a usilovať sa o rozširovanie teritória. Kolonizačné výboje sú v jeho koncepte nevyhnutnosťou. Štáty musia rásť, rozvíjať sa a mať dynamické hranice, a tie sa môžu časom meniť. Pre Ratzela sa hranice stali nepodstatné z dôvodu, keď sa rozvíjajúci štát zákonite musí anexiou získať ďalšie územie, a to mu umožní rozvíjať sa. Ratzel rozpracoval ideu štátu, ktorý sa nachádza v permanentnom boji o prežitie. V tomto boji štát získava vplyv, alebo ho stráca v priamej úmere voči tomu, ako sú silní jeho konkurenti. Rozpínavosť štátu je podľa Ratzela prirodzená, čím v konečnom dôsledku ospravedlňuje vojnu, a tá je vnímaná ako prirodzené a nutné zlo. V Ratzelovom vnímaní štáty ako živé organizmy majúce prirodzené hranice vplyvu sú permanentne konfrontované s inými živými organizmami.

Výrazným spôsobom sa o rozvoj teórie viažucej sa na výskum hraníc pričínil O. Maull, ktorý nadviazal na práce Ratzela a systematicky rozpracovával biodeterministické a geodeterministické koncepty na vývoj európskych štátov. Pre Maulla bolo prírodné predurčenie ústredným prvkom ovplyvňujúcim vzťah medzi spoločnosťou a prostredím. Na rozdiel od Ratzela, nepovažoval štáty za živé organizmy v biologickom zmysle slova, ale za „organizáciu“ vytvorenú ľudskými spoločnosťami s cieľom ich ochrany a zabezpečenia životaschopnosti existujúcich kultúrnych skupín. Maull sa zaujímal o formovanie hraníc a ich vzťah na politiku konkrétnych jednotlivých štátov.

Pracoval s termínmi dobré hranice a zlé hranice (*good borders* a *bad borders*), ktoré odlišoval na základe rozvinutosti ich obranného charakteru a stability. Zlé vytvorené hranice (hranice porušujúce prirodzené zákony tvorby hraníc) spôsobujú konflikty a nestabilitu medzi štátmi. Dobré hranice sa zhodujú s prírodnými úkazmi ako hory, rieky a/alebo ide o sociálno-etnické hranice (ako napr. jazykové oblasti,

¹ Geopolitické koncepcie v rámci anglosaskej školy rozvíjali hlavne Halford John Mackinder a Nicholas John Spykman.

kultúrne oblasti). Dobré hranice musia plniť funkcie mostu aj filtra, umožňujú zodpovednú ochranu štátu a súčasne umožňujú styk a obchod medzi štátmi.

Vrchol nemeckej geopolitickej školy predstavuje Karl Haushofer, ktorý plne legitimoval expanzívne úsilie štátu. K. Haushofer bol reprezentantom nemeckej geopolitiky druhej generácie (mníchovskej školy). Haushofer nadväzoval na Ratzela, ktorý pracoval s tézou existencie vyššej rasy, rasy s vyššou hodnotou, a tá má prirodzený nárok na väčší životný priestor. Haushofer za vyššiu, nadradenú rasu považoval nemeckú árijskú rasu. Haushofer rozvinul aj Ratzelovu teóriu životného priestoru. Podľa Haushofera reálne je nedostatok životného priestoru pre všetkých. Hranice sú miestom, kde prebiehajú konflikty medzi štátmi a kde štáty osvedčujú svoju zdatnosť. Hranice vnímal ako politické izobary kontinuálne podliehajúce zmenám a vplyvom konfliktov, vojenského expanzionizmu a územného dobývania. Haushofer rozdeľoval štáty na statické a dynamické. Dynamické štáty (ako napr. Nemecko, Japonsko, USA) majú rozvíjajúci sa charakter, a ten si žiada väčší životný priestor. Úsilie o väčší priestor nevyhnutne vedie ku konfliktom so statickými štátmi, ktoré sú predurčené na postupný zánik. Iba najsilnejšie národy majú nárok na veľký životný priestor. Rozvíjajúce štáty sú dynamické. Statické národy smerujú k svojmu úpadku a postupnému zániku.

Názory a geopolitické koncepty Ratzela, Maulla, Haushofera alebo Pencka poskytli teoretický základ a vedeckú iniciáciu na sformovanie téz pre imperialistickú politiku a prispeli výraznou mierou k formovaniu národných politík na konci 19. a na začiatku 20. storočia, čo ovplyvnilo praktickú politiku nacistického Nemecka, ale aj Talianska a Japonska. Geopolitické koncepty Ratzela a jeho nasledovníkov boli kritizované a považované za neprijateľné hlavne po druhej svetovej vojne. Autori, medzi nimi R. Hartshorne, považovali za pseudovedecké chápanie štátu za živý organizmus, čo výrazným spôsobom diskreditovalo politickú geografiu ako vednú disciplínu.

Funkcionalistický prístup k výskumu hraníc

Funkcionalisti presunuli pozornosť z hranice ako politického limitu štátu na hranicu ako sociálno-teritoriálny konštrukt, v ktorom neustále prebieha proces komunikácie a sociálnej interakcie. Funkcionalisti vnímali, že život na hranici je prebiehajúci a dynamický proces ovplyvnený premennými závislými od sociálneho kontextu.

Pionierom funkcionalistického prístupu bol Američan Richard Hartshorne, ktorý je v anglo-americkéj tradícii výskumu hraníc považovaný za jedného z najvýznamnejších a najvplyvnejších geografov. Hartshorne bol kritikom Ratzelovho vnímania biodeterminizmu a antropogeografie. Hartshorne (1939) kritizoval nemeckú školu a odmietal deterministický spôsob uvažovania o prepojení prírodných podmienok a charakteru spoločnosti. Podľa Hartshorna (1939, 1958) prírodné podmienky nemajú zásadný vplyv na spoločnosť, sú to nezávislé premenné. Pre Hartshornov výskum bolo nevyhnutnou podmienkou pre politickú geografiu, aby založila svoju činnosť na systematickej metodológii podloženej objektívnymi a overiteľnými faktami. Hartshorne bol spoluvytvorcom chorologickej (chorografickej) koncepcie, ktorú koncipoval ako nomoteticko-idiografickú vedu založenú na kauzálnych vzťahoch. Jej hlavným cieľom bol výskum územnej diferenciacie regiónov, chápaných ako unikátnych entít (Hartshorne 1939), čím presadil svoj ideový koncept regionálno-geografickej paradigmy. Región bol pre Hartshorna (1939) základná geografická jednotka analýzy, v ktorej sa nachádzajú, kombinujú a navrstvujú jedinečné javy odlišujúce región od iných regiónov. Územnú diferenciaciu (*areal differentiation*) vnímal ako základný stavebný kameň humánnej geografie, jej cieľ spočíval v schopnosti popísať, pochopiť a vysvetliť ako aj prečo sa rôzne oblasti odlišujú charakteristikami obyvateľstva a ich správaním sa.

V rámci funkcionalistickej školy sa stali prelomovými tri práce: Kristofova práca *The Nature of Frontiers and Boundaries* (1959), štúdia Juliana Minghiho *Boundary Studies in Political Geography* a Prescottova práca *The Geography of Frontiers and Boundaries* (1965). Ladis Kristof, Julian Minghi a Victor Prescott presadzovali nový spôsob skúmania hraníc, objektom záuj-

mu politických geografov mali byť funkcie hraníc. Vo svojom výskume sa zamerali na hranice z pohľadu procesov budovania národných štátov ako aj foriem ich sociálno-politického usporiadania.

Ladis Kristof nadviazal na nemeckého geopolitika Karla Haushofera, ktorý označil hranice ako „zóny trenia“. Kristof (1959) vnímal hranice ako stabilizačný prvok v politickej štruktúre štátu na národnej i medzinárodnej úrovni. Hranice sú pre neho významným medzníkom medzi uplatňovaním národnej (štátnej) a medzinárodnej politiky. Kristof vnímal hranice ako prostriedok, ktorý rozdeľuje a oddeľuje, teda za nástroj, ktorý posilňuje teritoriálnu integritu štátu a za prostriedok, ktorý má centripetálnu funkciu. Podľa L. Kristofa hranice jednoznačne vymedzujú konkrétne politické jednotky, čím sa oddeľujú jurisdikcie od seba.

Kristof odlišoval hranice v dvoch významoch: *frontier* a *boundaries*. Hranice ako *frontier* majú centrifugálnu funkciu, tie majú charakter integrácie rôznych vplyvov. Kristof vnímal *frontier* ako „zónu prechodu“ z jedného spôsobu života do druhého. Má integračnú funkciu a je nastavená smerom von. Hranica vo význame *frontier* označuje oblasť, kde sa jedna entita končí a iná začína. V skutočnosti však nie je možné moment konca a začiatku jednoznačne definovať, alebo určiť. Skôr ide o abstraktné vnímanie hranice s postupným vytrácaním sa vplyvu jednej entity a nadobúdaním vplyvu inej. Na druhej strane, funkciou hranice (*boundary*) je zabrániť prieniku medzi rôznymi spôsobmi života a vplyvmi, teda má oddeľujúcu funkciu. Hranica vo význame *boundary* označuje líniu, na ktorej sa stretávajú dva štáty. Je presne určená a oddeľuje dve entity od seba. Pohľadom na túto líniu je možné odlíšiť pojmy „naše - vaše“, „my - oni“, „vnútri - vonku“, „tu - tam“ a pod. Takéto vnímanie hranice ilustruje, že problém hranice zahŕňa takmer každý aspekt života.

J. Minghi (1963) upozornil na to, že skúmanie medzinárodných hraníc v politickej geografii musí brať do úvahy skutočnosť, že hranice, ako prostriedok politického rozdelenia, oddeľujú od seba ľudí rôznych národností s iným ikonografickým pozadím. J. Minghi (1963) nástojil na tom, že štúdium hraníc musí byť interdisciplinárne a musia sa brať do úvahy sociologické, kulturologické či ekonomické

aspekty priestorových vzorcov správania, ktoré sa javia dôležitejšie ako samotná viditeľnosť hranice oddeľujúcej dva štáty. Aj austrálsky geograf J. R. Prescott (1987) kritizoval prístup skúmania hraníc, keď sa výskum sústredil na prípadové štúdie sporných hraníc, na vývoj a na zmeny hraníc, resp. na skúmanie demarkácie a delimitácie hraníc. J. R. Prescott sa usiloval skúmať funkcie hraníc, ich priepustnosť, ich vzťah k jednotlivým prvkom krajiny, preto vnímal hranice ako limity určujúce suverenitu štátu, čo vyústilo do štátno-centralistického prístupu k funkcii hraníc.

Vplyvom prác L. Kristofa, J. Minghiho a J. R. Prescottta sa presunula pozornosť výskumu hraníc zo skúmania hraničnej línie na skúmania hraničných oblastí. Pozornosť venovaná vzniku hraníc a ich zmenám sa presunula na skúmanie hraníc ako sociálno-priestorovej komunikácie rôznych entít a odlišných kultúr.

V americkej škole sa v 50. rokoch 20. storočia presadil funkcionalistický prístup ku skúmaniu hraníc. Autori ako J. Minghi alebo O. J. Martínez sa zamerali na pohyb osôb, tovaru, informácií v hraničných regiónoch. Autori začali vytvárať modely cezhraničnej spolupráce. Hranice sa začali vnímať ako viacrozmerné a dynamické spoločenské inštitúcie. Pozornosť bola zameraná na cezhraničnú spoluprácu a na vplyv hranice na rozvoj spoločnosti.

O. J. Martínez (1994) vychádzal zo skutočnosti, na ktorú upozorňovali predstavitelia funkcionalizmu: otvorenosť/uzavretosť hranice má dopad na hraničnú oblasť. Charakteristiky hraničnej oblasti sú ovplyvňované tým, do akej miery je hranica otvorená, t. j. do akej miery je umožnený kontakt a vzájomné interakcie. O. J. Martínez skúmal pôsobenie odlišných kultúr na obidvoch stranách hranice a dopracoval sa k záveru, že v pohraničnom regióne sa vytvára mobilná „medzinárodná kultúra“ otvorená voči inováciám. Internacionalizácia kultúry stiera rozdiely medzi regiónmami na obidvoch stranách hranice. Internacionalizácia sa prejavuje vzájomným porozumením medzi ľuďmi z rôznych kultúr, jednoduchšou komunikáciou, výmenou skúseností, zvýšenou interakciou národných ekonomík. Podľa O. J. Martíneza (1994) obyvatelia v hraničnom prostredí si uvedomujú, že je v ich záujme existovať v nekonfliktnom prostredí, aj napriek stretu odlišných kultúr (národnej, etnickej, zahraničnej alebo špecifickej kultúry hraničného pro-

stredia). Martínezovo vnímanie hraničnej oblasti (*borderlands*) otvorilo možnosti na ďalší výskum rôznorodosti identít, sociálnych väzieb, formálnych, neformálnych, legálnych i ilegálnych vzájomných vzťahov medzi obyvateľmi na oboch stranách hranice.

V rámci funkcionalistického prístupu sa vo výskume hraníc upriamila pozornosť aj na ekopolitické otázky vzťahu medzi prirodzenými a politickými hranicami, ich funkciou a riešením cezhraničných sociálno-environmentálnych systémov (O'Loughlin, 1998, Young, 1997), resp. na význam hraníc pri urovnávaní medzinárodných konfliktov (Goertz, Diehl, 1992, Starr, Most, 1989).

Pragmatický prístup k výskumu hraníc

Pragmatický prístup k výskumu hraníc je primárne orientovaný na riešenie problémov. Cieľom pragmatického prístupu nie je samoučelne skúmať samotné hranice, skôr sa zameriava na otázky národnej (štátnej) identity a štátnych hraníc. Objektom skúmania sa stáva štruktúra sociálnej praxe v rámci hraničného priestoru. Pragmatický prístup nadväzuje na teóriu, podľa ktorej sú hranice a identity flexibilné, teda aj meniteľné.

Ideovým východiskom pragmatického prístupu na výskum hraníc bol posibilizmus, ktorý propagoval Francúz Paul Vidal de la Blache. De la Blache nadväzoval na nemeckú školu reprezentovanú F. Ratzelom. Oproti nemeckej antropogeografii však venoval väčšiu pozornosť vplyvu človeka na prírodné prostredie. Blache pripúšťal, že život ľudí ovplyvňuje geografický priestor, ktorý ich obklopuje, ale na rozdiel od environmentálneho determinizmu presadzoval ideu, že životné prostredie umožňuje viacero možností pre ľudský rozvoj a je len na ľuďoch samotných, akým smerom sa vyberú. Aj preto je vo svete množstvo rôznych spôsobov života. Blacheov posibilizmus rozvíjali L. Febvre alebo M. Bloch. Sústredili sa na ideu, že ľudia sú strojmi svojho šťastia a sú tými, ktorí dokážu využiť možnosti, ktoré im ponúka životné prostredie v ktorom žijú. Ľudským spoločenstvám priznávali status osobitnej existencie s možnosťou výberu, podmienenej okrem prírody aj sociálnymi, ekonomickými a kultúrnymi faktormi. Predstavitelia francúzskej antropogeografie presadzovali

humanistickú metodológiu a ich teórie sa opierali o sociologické koncepcie E. Durkheima.

Hlavným predstaviteľom pragmatického prístupu výskumu hraníc je írsky sociológ L. O'Dowd, ktorý v štúdiu *The Changing Significance of European Borders* (2002) vychádzal z toho, že hranice štátov Európy sa často menia, čím menia svoje funkcie a význam. Svoju konceptualizáciu založil na štvordimenzionálnom chápaní hraníc. Ide o štyri vzájomne prepojené dimenzie (funkcie) štátnych hraníc. Tieto dimenzie definoval prostredníctvom štyroch metafor (bariéra, most, zdroj príležitostí a symbol identity), ktorých význam sa môže prekryvať, ale aj im protirečiť:

1) *Bariéra* je vnímaná ako základná funkcia medzištátnych hraníc. Hranice sú vnímané ako prekážky integrácie. Majú významnú rozdeľujúcu funkciu. Hranica je regulovaná, kontroluje sa cezhraničný pohyb.

2) Hranica ako *most* medzi štátmi je založená na cezhraničnej spolupráci. Existuje spolupráca medzi lokálnymi politickými, administratívnymi a obchodnými elitami. Cezhraničné projekty umožňujú výraznejšiu interakciu vzťahov. Dochádza k interakcii procesov vylúčenia a spájania cezhraničných regionálnych a lokálnych komunít.

3) Funkcia ako *zdroj príležitostí* využíva asymetriu medzištátnych hraníc. Ekonomická alebo sociálna asymetria vytvára pôdu pre cezhraničný obchod, resp. nelegálne pašovanie. Odlišnosti v nastavení ochrany životného prostredia, využívanie dotácií, lacná pracovná sila, rôzna miera zdanenia ponúka možnosti investovania v iných štátoch. Čím je väčšia asymetria medzi susednými štátmi, tým je väčší priestor pre využívanie hranice ako zdroj prosperu.

4) Hranica ako *symbol identity* vyjadruje významný prvok odlíšenia od „tých druhých“. V rámci cezhraničnej spolupráce môžu však hranice prispieť k posilneniu spoločnej identity cezhraničných regiónov, kde hlavne v regiónoch zaťažených negatívnymi historickými skúsenosťami môže dôjsť k posilneniu dôvery a sociálneho kapitálu. To v konečnom výsledku môže napomôcť ekonomickej a politickej spolupráci.

Štyri dimenzie hraníc je možné aplikovať na každú hranicu. Každá hranica dokáže plniť ktorúkoľvek z uvedených úloh. Rozdiel je v tom, že pre konkrétnu hranicu je niektorá

dimenzia významnejšia a iná zas menej významná, čím L. O'Dowd zdôraznil komplexnosť hraníc. Pre L. O'Dowda sú hranice pre ľudí nevyhnutné a vychádzajú z potreby niekam patriť a zaistiť pocit bezpečia a ochrany.

L. O'Dowd spolu s J. Andersonom (1999) sa dopracovali k záveru, že hraničné regióny môžu mať spoločné charakteristiky, ale vzhľadom na rôzne politické, sociálne a ekonomické podmienky na stranách hranice musí územná jednota vychádzať z využívania rozdielov v platoch, cenách alebo normách. Anderson a O'Dowd chápu výnimočnosť a heterogénnosť hraničných regiónov a zdôrazňujú skúmanie cezhraničných asymetrií. Asymetria ponúka veľký potenciál pre hraničné regióny. Pozitívna asymetria podnecuje cezhraničnú spoluprácu, keď sa ekonomické rozdiely medzi regiónmi vzájomne dopĺňujú, a to sa môže stať hnacou silou hospodárskeho vývoja. Rozdiely (ceny surovín, tovaru, služieb, úroveň plátov, právnych predpisov, daňového zaťaženia a pod.) môžu priniesť nové investície a cezhraničný región sa môže stať atraktívny pre rôzne skupiny podnikateľov. Negatívna asymetria predstavuje také obmedzenia, ktoré negatívne vplyvajú na cezhraničnú spoluprácu. Medzi obmedzenia patria rozdielne právne predpisy, komplikované administratívne postupy, nedostatočné informačno-komunikačné zabezpečenie, vízová povinnosť a pod. Pre uvedených autorov je „každá štátna hranica a každý pohraničný región unikátny“. Vzájomná interakcia procesov vylúčenia a spájania formuje identitu komunít. Anderson a O'Dowd (1999) skúmajú hraničné regióny cez prizmu vzťahov medzi susednými, centrálnymi i hraničnými regiónmi a inštitúciami štátu.

Pragmatizmus v rámci výskumu hraníc zdôrazňoval význam sociologického prístupu. Hranice vníma ako neustále meniace svoj význam a funkcie. Pre výskum je tak dôležité pochopiť hranice ako komplexnú politickú, ekonomickú, sociálno-kultúrnu a psychologickú konštrukciu.

Postmoderný prístup k výskumu hraníc

Postmoderný prístup ku skúmaniu hraníc sa stal populárny na konci 80. rokov 20. storočia a označuje sa za sociálno-konštruktivistický prístup. Postmoderný prístup je kritickým prístupom, skúma sociálne konštrukcie hraníc.

Predstaviteľmi tohto prístupu sú medzi inými A. Paasi, G. Toal, J. Agnew, ktorí nadviazali na teórie svetových systémov I. Wallersteina, P. Taylora, na postmoderné teórie a diskurzy M. Foucaulta a jeho nasledovníkov, ale aj na štrukturalistické teórie reprezentované A. Giddensom. Základými východiskami kritického prístupu sú viaceré interpretácie hraníc: hranice ako sociálno-kultúrne konštrukty, diskurzy dekonštrukcie hraníc, analýza neoliberalizmu a jeho vplyvu na národné štáty.

Kritický prístup a postmoderný prístup sa zamerali na vznik teritoriálnych identít. Bez skúmania sociálneho povedomia, sebauvedomenia a sebaidentifikovania sa s prostredím (štátnym, regionálnym i lokálnym) nie je možné pochopiť vplyv hranice na každodenný život obyvateľov. Kritický prístup nadväzoval na práce nórskeho kultúrneho antropológa F. Bartha, ktorý sa vo svojom výskume zameril na vzájomné kontakty a interakcie rôznych skupín, a to preto, lebo vytvárajú odlišné identity. F. Barth narušil primordialisť poňatie etnických skupín ako nemenných a pevne daných entít a zameril svoju pozornosť na premenlivosť hraníc etnických skupín, vzťahy medzi skupinami, ktoré na seba vzájomne reagujú.

Hlavným predstaviteľom sociálnej kritickéj školy je Fín A. Paasi (nar. 1955), ktorý svoje výsledky odvodil z výskumu realizovanom na fínsko-ruskej hranici a založil ho na odmietaní pozitivizmu a kritike základných konceptov politickej geografie vytvorenej od začiatku 20. storočia. Paasi vychádza z toho, že neexistuje žiadna základná nemenná podstata hraníc, regiónov alebo národných štátov. Naopak. Hranice, regióny i národné štáty vníma ako sociálno-kultúrne konštrukty, ktoré permanentne podliehajú zmenám.

Pre Paasiho (1986) sú hranice a regionálna identita spojené nádoby. Paasi nevníma región deterministicky ako prirodzene daný, ale ako sociálnu konštrukciu a historicky podmienený proces, ktorý je vytváraný ľuďmi. Významným dielom A. Paasiho je publikácia *The Institutionalization of Regions: A Theoretical Framework for Understanding the Emergence of Regions and the Constitutions of Regional Identity* (1986), ktorá sa zaoberá procesom inštitucionalizácie regiónov. Teória inštitucionalizácie regiónov prepojila tému hraníc s problematikou regionálnej identity. Paasi pri analýze regionálnej identity odli-

šuje regionálnu identitu (povedomie) obyvateľov regiónu od identity (imidžu, obrazu) regiónu. Regionálne povedomie obyvateľov, ich stotožnenie sa s regiónom vplyva na identitu obyvateľov regiónu a identita regiónu, ktorá je vnímaná ako imidž regiónu v mysliach nielen vlastných obyvateľov regiónu, ale aj ľudí žijúcich mimo región.

Paasi spolu s Newmanom (1998) zdôrazňujú vo výskume hraníc dôležitosť skúmania sociálnych konštruktov a identít. Zdôrazňovali potrebu výskumu fenoménu hraníc z pohľadu spájajúceho prvku. Newman a Paasi poukázali aj to, aby pohľad lokálnych aktérov na hranicu nebol vnímaný tak, ako to robia vlády. Svojím prístupom zamerali výskum hraníc na „zmiznutie hraníc“, na úlohu hraníc na tvorbe sociálno priestorovej identity. Tento trend výskumu je propagovaný aj J. Scottom (2011, s. 139), podľa ktorého sú hranice mnohoversťovné sociálne inštitúcie, ktoré okrem toho, že umožňujú individuám a spoločnostiam vytvárať vlastnú identitu, napomáhajú pocitu bezpečnosti a pohodlia.

V americkom prostredí v rámci kritického výskumu boli zverejnené kľúčové práce amerických, kanadských a mexických vedcov (Anzaldúová, 1987, Hicková, 1991, Beharová, 1993, Calderón, Saldívar, 1991, Rosaldo, 1989), ktorí skúmali inkluzívne funkcie hranice a faktory ovplyvňujúce cezhraničnú spoluprácu regionálnych a lokálnych aktérov na hranici medzi USA a Mexikom a USA a Kanadou. Práve mexicko-americká hranica sa stala významným laboratóriom výskumu, keďže táto hranica je výnimočná preto, lebo nikde inde sa nevyskytuje tak dlhá hranica medzi vyspelým, hospodársky rozvinutým štátom (označovaným ako štát „prvého sveta“) a štátom, ktorý je považovaný za ekonomicky málo rozvinutý (štát tretieho sveta).

Autori ako O. J. Martínez (1994), J. M. Heyman (1994, 2001), H. Donnan a T. M. Wilson (1999) nazerali na hranice z pohľadu hraničného regiónu, hranice vnímali ako zdroj príležitostí, významný prostriedok transformácie národnej identity a kultúry, teda ako miesto, kde konflikty síce vznikajú, ale sa aj riešia, ďalej ako miesto, ktoré ponúka nové príležitosti, a tie simultánne spájajú i oddeľujú, zahŕňajú i vylučujú odlišné komponenty javu hranica. Okrem *border-centered* prístupu sa objavili aj diela, ktoré pristupovali k výskumu hraníc zo štátno-

centralistického pohľadu (*state-centered approach*). Hranica bola vnímaná ako miesto, kde končí suverenita štátu, ako prostriedok separácie. V tomto prístupe sa hranice vnímajú ako miesto konfliktov, ako miesto s veľkým potenciálom na ilegálne aktivity, na pašeráctvo a ilegálnu migráciu.

G. Anzaldúová (1987) a R. Rosaldo (1989) skúmali rozmer hraničnej kultúrnej hybridnosti. Presadzovali ideu „hraničnej kultúry“, ktorá je špecifická pre hraničné oblasti a je odlišiteľná a často sa dostáva do protikladu voči národnej (štátnej) kultúre. Pozornosť G. Anzaldúovej a R. Rosalda sa sústredila na zdôrazňovanie odlišností, polarizácie a separizácie identít a kultúr v hraničnom prostredí. D. Pellowová (1996), E. E. Zerubavel (1991) alebo Y. Lapid, D. Jacobson a A. Mathias (2001) vo svojich prácach skúmali nielen to, čo je hranica, ale hlavne, ako vplyva na každodenný život ľudí žijúcich v hraničnom prostredí, na ich kultúru, identitu, sociálny i politický život. Kritickou analýzou týchto špecifických politických komunít prinášali nové poznatky do teórie medzinárodných vzťahov, antropológie, politológie a príbuzných vedných odborov.

Záver

Border studies vznikli nezávisle v americkom a európskom vedeckom prostredí ako reakcia na medzinárodné politické procesy. V počiatočnom štádiu nemal výskum hraníc ucelenú koncepciu predmetu skúmania. Výskum sa formoval interdisciplinárne a syntetizoval poznatky viacerých spoločenskovedných disciplín ako kulturológia, etnológia, postmoderná antropológia, sociálna psychológia, história, politológia, teória práva alebo politická geografia. Pozornosť výskumu sa sústredila na viaceré čiastkové záujmy jednotlivých aktérov reálne žijúcich v hraničnom regióne. Výskum hraníc sa paradoxne zintenzívnil v súvislosti s globalizačným diskurzom „sveta bez hraníc“, či sveta s hranicami, ktoré sa stali bezvýznamné. V americkom vedeckom prostredí bolo kľúčové pre rozvoj *border studies* vytvorenie jednotného trhu medzi Kanadou, USA a Mexikom (NAFTA - *North American Free Trade Agreement*), ako aj teroristické útoky 11. septembra 2001 (v období po týchto útokoch sa politické elity začali vnímať hranice ako súčasť ochrany pred terorizmom, čo sa odzrkadlilo aj v oblasti

politiky riadenia hraníc). V európskom prostredí k rozvoju výskumu hraníc výrazne prispela európska integrácia.

Konceptualizácie výskumu hraníc poukazujú na to, že problematika hraníc ponúka spektrum možností ďalšieho výskumu: od lingvistického výskumu, diskurznej analýzy, právnych a ekonomických analýz, cez etnografický výskum skúmajúci hraničné regióny a identity, až po politickú regionalizáciu a cezhraničnú spoluprácu. Rôznorodosť možných prístupov môže popri geografoch prispieť k rozvoju *border studies* sociálnym antropológom, politológom, historikom, psychológom, sociológom, čo naznačuje, že výskum hraníc je komplexný spoločenský proces, ktorý sa nedotýka iba hraničných regiónov.

Literatúra:

- ANDERSON, J. - O'DOWD, L.: (1999): Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance. *Regional Studies*, roč. 33, č. 7 (1999), s. 593 - 604.
- ANZALDÚA, G.: *Borderlands/ La Frontera: The New Mestiza*. San Francisco, Spinsters/Aunt Lute Press 1987.
- BEHAR, R.: *Translated Woman: Crossing the Border with Esperanza's Story*. Boston, Beacon Press 1993.
- CALDERÓN, H. - SALDÍVAR, J. D. (eds.): *Criticism in the Borderlands. Studies in Chicano Literature, Culture, and Ideology*. Durham, Duke University Press 1991.
- CANCLINI, N. G.: *Hybrid Cultures: Strategies for Entering and Leaving Modernity*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1995.
- DONNAN, H. - WILSON, T. M.: *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. Oxford - New York, Berg 1999.
- FERNÁNDEZ-KELLY, M. P.: *For We Are Sold, I and My People: Women and Industry in Mexico's Frontier*. Albany, State University of New York Press 1983.
- GOERTZ, G. - DIEHL, P. F.: *Territorial Changes and International Conflicts*. New York, Routledge 1992.
- GONZÁLEZ, N.: *I am My Language: Discourses of Women and Children in the Borderlands*. Tucson, University of Arizona Press 2001.
- HARTSHORNE, R.: The Concept of Geography as a Science of Space, from Kant and Humboldt to Hettner. *Annals of the Association of American Geographers*, roč. 48, č. 2 (1958), s. 97 - 108.
- HARTSHORNE, R.: *The Nature of Geography. A Critical Survey of the Current Thought in the Light of the Past*. Association of American Geographers, roč. 29 (1939), s. 171 - 645.
- HEYMAN, J. M.: *Life and Labor on the Border: Working People of Northeastern Sonora, Mexico 1886 - 1986*. Tucson, University of Arizona Press 1991.
- HEYMAN, J. M.: On U. S. - Mexico Border Culture. *Journal of the West*, roč. 40, č. 2 (2001), s. 50 - 59.
- HEYMAN, J. M.: The Mexico-United States Border in Anthropology: A Critique and Reformulation. *Journal of Political Ecology*, č. 1 (1994), s. 43 - 65.
- HICK, E.: *Border Writing: The Multidimensional Text*. Minneapolis, University of Minnesota Press 1991.
- KOLOSSOV, V. - O'LOUGHLIN, J.: New Borders for New World Orders: Territorialities at the Fin-de-siecle. *GeoJournal*, roč. 44, č. 3 (1998), s. 259 - 273.
- KOLOSSOV, V.: Theorizing Borders. *Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches*. *Geopolitics*, roč. 10 (2005), s. 606 - 632.
- KRAMASH, O. T.: Transboundary Governmentality on Europe's Postcolonial Edge: The Cypriot Green Line. *Comparative European Policy*, roč. 4 (2006), s. 289 - 307.
- KRISTOF, L.: The Nature of Frontiers and Boundaries. *Annals of the Association of American Geographers*, roč. 49, č. 3 (1959), s. 269 - 282.
- LAINE, J.: A Historical View on the Study of Borders. In: SEVASTIANOV, S. V. - LAINE, J. - KIREEV, A. A.: *Introduction to Border Studies*. Vladivostok, Dalnauka 2015.
- LAPID, Y. - JACOBSON, D. - MATHIAS, A. (eds.): *Identities, Borders, Orders: New Directions in International Relations Theory*. Minneapolis, University of Minnesota Press 2001.
- MARTÍNEZ, O. J.: *Border People: Life and Society in the U. S.-Mexico Borderlands*. Tucson, University of Arizona Press 1994.
- MINGHI, J. V.: Boundary Studies in Political Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 53, č. 3 (1963), s. 407 - 428.
- NEWMAN, D. - PAASI, A.: Fences and Neighbours in the Post-modern World: Boundary Narratives in Political Geography. *Progress in Human Geography*, roč. 22, č. 2 (1998), s. 186 - 207.
- NEWMAN, D.: *Borders and Bordering: Towards an Interdisciplinary Dialogue*. *European Jour-*

- nal of Social Theory, roč. 9, č. 2 (2006), s. 171 – 186.
- O'DOWD, L.: Analysing Europe's Borders. IBRU Boundary and Security Bulletin (2001), s. 67 – 79.
- O'DOWD, L.: The Changing Significance of European Borders. Regional and Federal Studies, roč. 12, č. 4 (2002), s. 13 – 36.
- PAASI, A.: *A Border Theory: An Unattainable Dream or a Realistic Aim for Border Scholars?* In: WASTL-WALTER, D. (ed.): *The Ashgate Research Companion to Border Studies*. Burlington, Ashgate Publishing Company 2011, s. 11 – 32.
- PAASI, A.: Boundaries in a Globalizing World. In: ANDERSON, K. et al. (eds.): *Handbook of Cultural Geography*. London, Sage 2003, s. 462 – 472.
- PAASI, A.: Bounded Spaces in a "Borderless World"? *Border Studies, Power, and the Anatomy of the Territory*. Journal of Power, roč. 2, č. 2 (2009), s. 213 – 234.
- PAASI, A.: The Institutionalization of Regions: A Theoretical Framework for Understanding the Emergence of Regions and the Constitutions of Regional Identity. *Fennia*, roč. 165, č. 1 (1986), s. 105 – 146.
- PELLOW, D.: *Setting Boundaries: The Anthropology of Spatial and Social Organization*. Westport, CT, Bergin and Garvey 1996.
- PRESCOTT, J. R. V.: *Political Boundaries and Frontiers*. London, Undin Hyman 1987.
- PRESCOTT, J. R. V.: *The Geography of Frontiers and Boundaries*. Hutchinson University Library 1965.
- RATZEL, F.: *The Laws of the Spatial Growth of States*. In: KASPERSON, R. E. – MINGHI, J. V. (eds.): *The Structure of Political Geography*. Chicago, Aldine Publishing Company 1892.
- RATZEL, F.: *Politische Geographie*. München, R. Oldenbourg 1897.
- RATZEL, F.: *Antropogeographie*. Stuttgart, J. Engelhorn 1899.
- RATZEL, F.: *Der Lebensraum: eine biogeographische Studie*. Tübingen, H. Laupp 1901.
- ROSALDO, R.: *Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis*. Boston, Beacon 1989.
- ROSALDO, R.: *Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis*. Boston, Beacon Press 1989.
- RUMLEY, D. – MINGHI, J. (eds.): *The Geography of Border Landscapes*. Routledge, London 1991.
- SCOTT, J. W.: *Borders, Border Studies and EU Enlargement*. In: WASTL-WALTER, D. (ed.): *The Ashgate Research Companion to Border Studies*. Burlington, Ashgate Publishing Company 2011, s. 123 – 142.
- STARR, H. – MOST, B.: *Inquiry, Logic, and International Politics*. Columbia, University of South Carolina Press 1989.
- TURNER, F. J.: *The Significance of the Frontier in American History*. New York, Henry Holt and co. 1921.
- VÉLEZ-IBÁÑEZ, C. G.: *Border Visions: Mexican Cultures of the Southwest United States*. Tucson, University of Arizona Press 1996.
- VILA, P. (ed.): *Ethnography at the Border*. Minneapolis, University of Minnesota Press 2003.
- VILA, P.: *Border Identifications: Narratives of Religion, Gender, and Class on the U. S.-Mexico Border*. Austin, University of Texas Press 2005.
- WASTL-WALTER, D. (ed.): *The Ashgate Research Companion to Border Studies*. Burlington, Ashgate Publishing Company 2011.
- WOOD, A. G. (ed.): *On the Border: Society and Culture between the United States and Mexico*. Lanham, MD, S. R. Books 2004.
- YOUNG, O.: *Global Governance. Towards a Theory of Decentralized World Order*. In: YOUNG, O. D. (ed.): *Global Governance. Drawing Insights from the Environmental Experience*. Cambridge, MA – London, MIT Press 1997, s. 273 – 299.
- ZERUBAVEL, E.: *The Fine Line: Making Distinctions in Everyday Life*. New York, The Free Press 1991.

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy KEGA 054PU-4/2016 „Výskum hraníc a cezhraničná spolupráca: rozšírenie ponuky vysokoškolského vzdelávania v politických vedách“.

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

SZÉKELY, G.: On the European Union and Border Conflicts: The Impact of Integration and Association. *Annales Scientia Politica*, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 15 – 29.

Abstract:

This summary study presents main sources, key objectives, theoretical and methodological framework, short analysis of four fundamental options of EU impact on border conflicts and the main recommendations and conclusions of the international research project named "The European Union and Border Conflicts: The Impact of Integration and Association (EUBorderConf)". This project was primarily focused on research of EU impact and role in particular political dimensions and problems connected to border conflict issues. The international research team under the supervision of project coordinators from the University of Birmingham was dealing with the question of role which a process of EU integration and association can play in a specific border conflict case. The project research team has elaborated a model of four various pathways by which the EU can have a direct or indirect impact on a concrete conflict case including a model of four conflict stages. This model is also largely based on process of conditionality and socialization. According to project authors the EU can have a positive or negative impact on a conflict according to suitability of chosen pathway. A model of conflict stages can serve for determination of negative or positive impact of EU.

Keywords:

Compulsory impact, Connective impact, Constructive impact, Enabling impact, Pathways, Project „EUBorderConf“, Securitization.

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy KEGA 054PU-4/2016 „Výskum hraníc a cezhraničná spolupráca: rozšírenie ponuky vysokoškolského vzdelávania v politických vedách“.

GABRIEL SZÉKELY

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: gabriel.szekely@mail.unipo.sk

O EURÓPSKEJ ÚNII A KONFLIKTOCH HRANÍC: VPLYV INTEGRÁCIE A ASOCIÁCIE

GABRIEL SZÉKELY

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: gabriel.szekely@smail.unipo.sk

Abstract:

This summary study presents main sources, key objectives, theoretical and methodological framework, short analysis of four fundamental options of EU impact on border conflicts and the main recommendations and conclusions of the international research project named "The European Union and Border Conflicts: The Impact of Integration and Association (EUBorderConf)". This project was primarily focused on research of EU impact and role in particular political dimensions and problems connected to border conflict issues. The international research team under the supervision of project coordinators from the University of Birmingham was dealing with the question of role which a process of EU integration and association can play in a specific border conflict case. The project research team has elaborated a model of four various pathways by which the EU can have a direct or indirect impact on a concrete conflict case including a model of four conflict stages. This model is also largely based on process of conditionality and socialization. According to project authors the EU can have a positive or negative impact on a conflict according to suitability of chosen pathway. A model of conflict stages can serve for determination of negative or positive impact of EU.

Keywords:

Compulsory impact, Connective impact, Constructive impact, Enabling impact, Pathways, Project „EUBorderConf“, Securitization

Úvod

Konfliktné situácie a spory rôznej formy, rozmeru a intenzity sú v dejinách ľudstva prítomné odjakživa. V nejednom prípade nadobudli charakter ozbrojených konfliktov a mali zásadný vplyv na vznik alebo zánik národov, kultúr, civilizácií či štátov. Konflikty na rôznych úrovniach (napr. medzi štátmi, komunitami v štátoch) boli významným faktorom, ktorý zásadným spôsobom vplýval na ďalší (pozitívny alebo negatívny) vývoj ľudských spoločností. Jedným z dôsledkov otvorených konfliktov medzi štátmi boli (a aj naďalej ostávajú) zmeny územno-správneho usporiadania národných štátov, prekresľovanie ich hraníc ako aj materiálne straty vrátane strát na ľudských životoch. V dejinách medzinárodnej politiky – obzvlášť v 20. storočí – existuje aj viacero príkladov takých konfliktov, v ktorých nešlo výlučne o mocenský zápas dvoch a viacerých strán, nakoľko ich podstatu je potrebné vnímať v širšej perspektíve. V tomto zmysle platí téza,

že „každá vojna je konfliktom, nie každý konflikt je však vojnou“ (Krejčí, 2014, s. 151).

Problematika konfliktov v medzinárodnej politike je vo všeobecnosti dôležitá nielen z pohľadu vedeckého skúmania, ale aj s ohľadom na jej permanentnú aktuálnosť. Súčasný globalizovaný svet prináša nové formy konfliktov, ktoré majú odlišnú dynamiku a charakter, a v nejednom prípade reprezentujú procesy charakteristické svojou ambivalenciou či antagonizmom. Tieto nové formy konfliktov súčasne predstavujú aj nové výzvy pre vedecký výskum, ktorý – ako preukazuje aj táto súhrnná štúdia – nemôže ďalej zotrvať v „zabehnutých“ metodologických prístupoch a musí do istej miery „vykročiť“ z rámca doteraz platných teoretických prístupov spoločensko-vedných disciplín (sociológie, politológie, medzinárodného práva, histórie a ďalších). Zároveň, v dôsledku veľmi širokého rozsahu predmetnej problematiky nemôže byť vo vedeckom výskume konfliktov prostredníctvom konkrétnych výskumných projektov „zanedbaný“ komplexnejší interdisciplinárny prístup.

Uvedený výsledok je rovnako platný aj pri skúmaní špecifického typu konfliktov, ktorý je v politológii a medzinárodnej politike známy ako konflikt o hranice, resp. konflikt na hranici (*border conflict*). Kontinentálna Eurázia je v tomto smere príkladom bohatých skúseností s uvedeným typom konfliktov, ktoré sa v histórii prejavovali neraz v otvorenom – ozbrojenom, vojnovom – konflikte a aj samotný povojnový projekt Európskej Únie (EÚ) je jedným z príkladov toho, že sa téma hraníc, konfliktu záujmov (predovšetkým národných) a mocenského súperenia z medzinárodnej politiky nevytráca ani dnes. V súčasnom odbornom, ale aj politickom a mainstreamovom diskurze v európskom priestore nanovo, a ešte s väčšou intenzitou, rezonuje otázka migrácie a imigrácie, téma utečeneckej krízy, čo v konečnom dôsledku „nahráva“ euroskeptickým náladám v spoločnostiach. Opätovne v spoločenskom diskurze zarezonovali témy o potenciálnom rozpade projektu EÚ, zlyhávaní dodržiavania Schengenskej dohody, volania o návrate k silnému národnému štátu, argumenty za a proti stavbe umelých oplotení na vonkajších hraniciach štátov EÚ, demokratickom deficite inštitúcií EÚ, deportáciách utečencov mimo priestoru EÚ a pod. V konečnom dôsledku tento nerelatizovateľný chaos prispieva ako k ná-

rastu negatívnych foriem nesúhlasných prejavov v spoločnosti, tak aj k riziku eskalácie napätia v hraničných oblastiach, kde už takpovediac „do hry vstupuje“ okrem problematiky suverenity národného štátu aj otázka národných záujmov, ktoré sú neraz kontradiktórické záujmom regionálnych, transnárodných politických štruktúr a inštitúcií (napr. EÚ). Na druhej strane, nie je to iba priestor Európy, v ktorom sa (aj dnes) kumuluje medzinárodné napätie s potenciálnym rizikom jeho eskalácie do otvoreného, nielen medzištátneho ale celosvetového konfliktu.¹

Projekt *EUBorderConf* – základné východiská

Medzi jeden z kľúčových vedeckých projektov zameraných na problematiku vplyvu EÚ v riešení hraničných konfliktov možno zaradiť medzinárodný projekt s názvom *EUBorderConf*,² ktorý bol realizovaný v rokoch 2003 – 2006 pod vedením expertného tímu výskumníkov Univerzity v Birminghame v spolupráci s ďalšími projektovými partnermi. Predmetný projekt analyzoval dopady dvoch základných nástrojov (foriem) rozširovania priestoru, poli-

¹ Nepochybne najlepším príkladom tohto stavu je otázka nešťastného až arbitrážneho „riešenia“ konfliktu na Kórejskom polostrove v roku 1945, kedy došlo zo strany USA k jeho rozdeleniu na severnú a južnú časť na 38. rovnobežke. Až do súčasnosti je demilitarizované pásmo na spoločnej hranici miestom tlejúceho „znovuotvorenia“ konfliktu, ktorý de facto stále trvá. Na tento fakt permanentne poukazujú viacerí autori, z aktuálnych prác možno spomenúť napríklad *Není co závidět* od B. Demickovej (2014) alebo *Vázni geografie (Prisoners of Geography)* od T. Marshalla (2015, s. 198 – 199).

² Oficiálny názov projektu je: „Európska Únia a konflikty hraníc: Vplyv integrácie a asociácie“ (*The European Union and Border Conflicts: The Impact of Integration and Association*). Projektové číslo: SERD-2002-00144. Projekt bol realizovaný v období od 1. 1. 2003 do 31. 12. 2005. Finálny report projektu bol oficiálne zverejnený dňa 31. 1. 2006 a jeho finálna verzia bola zverejnená dňa 1. 9. 2006. Projektovým koordinátorom bol tím výskumníkov z Univerzity v Birminghame (T. Diez, M. Pace, B. Rumelili, J. Viktorova). Projektovými partnermi boli výskumníci z ďalších univerzít rôznych krajín (Dánsko, Nemecko, Severné Írsko, Izrael, Turecko). Projekt bol zároveň realizovaný v spolupráci s Európskou komisiou v Bruseli vrátane dodatočnej finančnej podpory Britskej Akadémie v rámci Medzinárodnej sieťovej grantovej schémy.

tického a ekonomického vplyvu a mocenských väzieb EÚ – integrácie a asociácie – na zmenu hraničných konfliktov.³

Základné východisko k realizácii projektu spočíva v skutočnosti reflektovania procesu rozširovania priestoru EÚ, ktorý prispieva k nárastu počtu konfliktov na hraniciach ako v rámci územia samotnej EÚ, tak aj mimo tohto priestoru, na jeho okraji, resp. periférii (externých hraniciach EÚ). Tieto konflikty sú definované imkompatibilnými identitami a záujmami štátov prípadne iných aktérov medzinárodnej politiky, ktoré(i) aspirujú na štátnosť na dvoch stranách určitej geografickej línie. Takou môže byť buď: a) oficiálna medzinárodná hranica medzi dvoma štátmi alebo b) línia, ktorá je jednou z dotknutých strán vnímaná ako hranica, pričom nemusí byť sama o sebe medzinárodne uznanou. Vo všeobecnosti je EÚ často vnímaná optikou pozitívneho prínosu v prekonaní niekdajších sporov a ozbrojených konfliktov aktérov medzinárodnej politiky v európskom priestore.⁴ Jej metaforické označenie ako „hnačieho motora mieru“ pramení predovšetkým v úspešnom projekte premeny západnej Európy, v histórii neraz zmiatanej v opakujúcich sa vojnách, na zónu trvalého mieru, o ktorej kedysi písali a uvažovali klasici ako Dante Alighieri, Abbé de Saint-Pierre či Immanuel Kant. Vznik EÚ v skutočnosti prispel k podstatnému

zniženiu a transformácii mnohých zo svojich vnútorných konfliktov práve prostredníctvom procesu rozširovania tohto spoločenstva európskych národných štátov pod jedinou vlajkou, symbolizujúcou hodnoty slobody, jednoty a solidarity.

Samotný proces integrácie v uvedenom zmysle priviedol niekdajších nepriateľov, t. j. národné štáty ako Nemecko, Anglicko či Francúzsko k vytvoreniu spoločného európskeho hospodárskeho trhu, menovej a colnej únie, ale aj akejsi „bezpečnostnej komunity“, resp. priestoru, v ktorom garancia vzájomného mierového spolužitia a spolupráce neostáva iba „na papieri“ či v úvahách teoretického charakteru, ale je spredmetnená v samotnej koexistencii národných štátov vedľa seba bez akýchkoľvek vnútorných bariér a obmedzení. Napriek tomu, zmienený pokrok EÚ nie je samozrejmosťou a nevyplýva automaticky vzhľadom k variabilnej povahe konfliktov ako takých. Úspech EÚ preto môžeme vidieť v jej pozitívnom vplyve na riešení hraničných konfliktov len vtedy, ak dokáže reálne napomáhať prechodu z vyššieho na nižšie štádium konfliktu na hraniciach.

Je potrebné zdôrazniť, že samotný vplyv EÚ sa v jednotlivých sporných, najmä politických oblastiach a otázkach, odlišuje v závislosti od dôležitosti či citlivosti konkrétnej problematiky. V nejednom prípade (nevynímajúc ani stredoeurópsky priestor) sa medzi takéto sporné otázky zaradzujú napríklad podmienky ochrany a garancie práv minorít (etnických, jazykových atď.) či podmienky vyrovnávania regionálnych rozdielov. K tomuto cieľu využíva EÚ jednak konkrétne, vopred strategicky pripravené a na špecifické otázky zacielené vnútorné politiky a programy,⁵ ale aj samotné účinky integračného procesu ako takého. Akým spôsobom sa teda proces integrácie či vplyvu EÚ prejavuje v prípade konfliktov a ich riešenia?

³ K vzájomnej súvislosti medzi oboma procesmi bližšie pozri napríklad: FIALA, P. – PITROVÁ, M. (eds.): Rošírování ES/EU. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2002.

⁴ V diskusii o klasickom delení moci používanej v medzinárodných vzťahoch ako aj o vplyve EÚ v medzinárodnej politike sa okrem dichotomického delenia na tzv. tvrdú moc (*hard power*) a mäkkú moc (*soft power*) hovorí už aj o existencii tretej, tzv. transformačnej moci (*transformative power*). Tá sa spája najmä s procesom rozširovania EÚ a vznikom špeciálnych vzťahov medzi EÚ a nečlenskými krajinami. (Bližšie pozri: Tiersky, s. 7 – 9). Tento nový druh sily pomenoval už v roku 2005 vo svojom príspevku Mark Leonard, spoluzakladateľ a riaditeľ prvého paneurópskeho think-tanku *European Council on Foreign Relations* (ECFR), keď hovoril o akejsi „neviditeľnej ruke“, ktorá funguje v dlhodobej perspektíve, sleduje skôr „pretváranie sveta“ než „víťazstvo v krátkodobých sporoch“, [...] čím „operuje cez škrupinu tradičnej politickej štruktúry“. Týmto spôsobom EÚ vytvára pre nečlenské krajiny určité spoločné štandardy, ktoré sú implementované ich národnými inštitúciami bez toho, aby vyvolávali obojstranné negatívne tenzie, resp. stali sa terčom nepriateľstva. (Bližšie pozri: Leonard, 2005, online).

⁵ Napríklad program „Interreg“, ktorý je zameraný na proliferáciu cezhraničnej spolupráce štátov v rámci EÚ, ako aj medzi hraničnými regiónmi a súčasnými vonkajšími hranicami EÚ s inými štátmi mimo priestoru EÚ. Svojím charakterom, cieľom a zámermi predstavuje určitý doplnok „vysoké politiky“ EÚ, konštruktívny pokus o podporu integrácie v mikrorozsahu na úrovni cezhraničných regiónov.

Konkrétne politiky EÚ môžu na jednej strane poskytnúť určité stimuly (napr. ponuka členstva), na druhej strane môžu prinášať aj konkrétne sankcie (napr. odmietnutie členstva). V tomto prípade využíva EÚ priame formy dopadu integrácie EÚ na konflikty o hranice, keď hovoríme o tzv. vplyve donútenia, resp. donucovacom vplyve (*compulsory impact*), ktorý predstavuje základný prístup EÚ, metódu intervencie EÚ voči politickému vedeniu (resp. politickým elitám) konkrétnej krajiny, uchádzajúcej sa o plnohodnotné členstvo v EÚ. Táto možnosť je najviac podobná klasickému princípu kondicionality, kedy EÚ prostredníctvom integrácie a asociácie vplyva na aktérov konfliktu, aby dospeli k zmene svojich politík voči druhej strane konfliktu. (Diez, Stetter, Albert, 2006, s. 572). Ponuka členstva či pridruženia (asociácie) takto v negociáciách vystupujú ako špecifické nástroje či formy odmeny pre konfliktné strany, ktoré sa prispôbia požiadavkám EÚ. Okrem toho môže byť integračný proces prostredníctvom konkrétnych politík EÚ nástrojom k sprostredkovaniu stretnutí (rokovaní) a dialógu medzi jednotlivými stranami konfliktu, čo možno charakterizovať ako tzv. spojovací vplyv (*connective impact*). Mimo priamych nástrojov vplyvu EÚ k transformácii konfliktov o hranice, ktoré k tomuto cieľu v mnohých prípadoch nepostačujú, využíva EÚ aj svoje nástroje nepriameho vplyvu. Integračný proces EÚ tak môže v konfliktoch o hranice poskytnúť zdôvodnenie pre zavedenie istých zmierlivých politík voči konfliktným stranám, keď hovoríme o tzv. aktivizačnom vplyve (*enabling impact*). Poslednou (nepriamou), podstatne presvedčivou a úspešnou možnosťou intervencie EÚ je tzv. konštruktívny vplyv (*constructive impact*), ktorého cieľom je snaha o kompletnú redefiníciu identít konfliktných strán, a tým *de facto* aj samotnej podstaty konfliktu, keď sa z jednotlivých identít konfliktu vytráca ich inkompatibilita a antagonizmus, a nastoľuje sa nutná sociálna zmena v konkrétnej spoločnosti.

Zmiený zoznam dopadov preukázateľne naznačuje, že je EÚ ako organizácia regionálneho charakteru prostredníctvom integračného ako aj asociačného procesu schopná nielen naďalej pretvárať a prehĺbovať kreovaný bezpečnostný priestor EÚ, ale má aj potenciál transformovať dynamiku konkrétnych konfliktov o hranice. Tento všeobecne uznávaný úspech

EÚ však do značnej miery postráda hlbšiu a komplexnejšiu analýzu samotných podmienok EÚ, ktorými prispieva k tomuto transformačnému cieľu – t. j. zmene hranice ako zdroja konfliktu na zdroj spoločnej kooperácie, výstavby spoločných, zdieraných identít či jej samotnému vymiznutiu, stieraniu. Z tohto dôvodu sa výskum konkrétnych nástrojov EÚ ako aj jednotlivých procesov, cez ktoré sa prejavuje vplyv EÚ na transformáciu konfliktov o hranice, ukazuje ako kruciólny s ohľadom na úspech samotného rozširovania priestoru EÚ, tak aj s ohľadom na potenciálne riziká vyplývajúce zo stúpajúceho počtu konfliktov o hranice na okraji EÚ ako aj vnútri nej samotnej po prijatí nových členov.

Prínos takto postaveného výskumu je potrebné vnímať v oveľa širšom rámci, než sa na prvý pohľad javí. Takto zacielený výskum môže v nejednom prípade napomôcť predovšetkým k podpore ďalšieho rozvoja občianskej spoločnosti v krajinách, ktoré sú dotknuté konfliktmi o hranice. Pokiaľ hovoríme o konfliktoch a identitách, je to práve zmena myslenia ľudí žijúcich v konfliktných regiónoch a nimi zdieraných identít, ktorá môže byť úspechom, podstatným krokom k ich integrácii v rámci širšej, mierotvornej európskej spoločnosti. V neposlednom rade im táto zmena umožní aktívnu participáciu na procesoch tvorby politiky nielen v príslušných konfliktných regiónoch, ale taktiež v EÚ ako celku.

Ciele projektu

Ústredným cieľom projektu *EUBorderConf* bolo preto zistiť podmienky, za ktorých a procesovaním ktorých EÚ ako regionálna organizácia môže, či už prostredníctvom svojej ponuky členstva alebo asociačnej dohody, napomôcť k transformácii povahy hraníc od ich zaužívaného rámca chápania ako „línie konfliktov“ k novej perspektíve chápania – t. j. hranice ako „línie kooperácie“. Ako predmet svojho výskumu a analýzy si projektoví koordinátori zvolili päť konkrétnych prípadových štúdií konfliktov (sporov) o hranice – Severné Írsko, Grécko-Cyprus, Grécko-Turecko, európske severné štáty a Rusko,⁶ Izrael-Palestína.

⁶ V tomto prípade išlo o skúmanie troch separátnych prípadových štúdií / podskupín – fínsko-ruskej hranice, estónsko-ruskej hranice a ruskej enklávy Kaliningrad (vládna garnitúra v Kremli vzhľadom

Tento ústredný cieľ sledoval ďalšie špecifické ciele. Medzi týmito možno spomenúť napríklad otázku vytvárania domácich a medzinárodných podmienok, v ktorých možno konflikty o hranice efektívne zvládnuť alebo vyriešiť prostredníctvom členstva alebo asociácie s EÚ. Ďalším špecifickým okruhom bola identifikácia hlavných aktérov v hraničných regiónoch, prostredníctvom ktorých môže EÚ prispieť k transformácii konfliktných hraníc vrátane otázky vytvárania, resp. zavádzania politických a sociálnych procesov, ktorými členstvo v EÚ alebo asociácia s EÚ môže prispieť k transformácii takých hraníc. Pozornosť výskumníkov sa sústredila aj na: identifikáciu kooperácie medzi EÚ, inými medzivládnyimi a inými medzinárodnými mimovládnyimi organizáciami v otázke transformácie konfliktných hraníc; zhrnutie a evalvaciu literatúry orientovanej na problematiku transformácie konfliktov o hranice v EÚ; detailnejší výpočet prípadových štúdií zapojenia EÚ v konfliktoch o hranice podľa jasného komparatívneho rámca, ktorý môže byť použitý ako základ pre ďalšie empirické štúdie a teoretickú reflexiu. V neposlednom rade realizovaný výskumný projekt sledoval ambíciu prispieť k širšej (nie len akademickej) diskusii o transformujúcej sa povahe hraníc v období po skončení studenej vojny prostredníctvom poskytnutia systematickej analýzy dopadu regionálnej organizácie na konflikty o hranice.

K naplneniu uvedeného cieľa výskumný tím *EUborderConf* projektu vytvoril teoreticko-metodologický rámec, ktorý umožnil jednak posúdenie vplyvu EÚ na konflikty o hranice (pozitívneho a negatívneho), ako aj odhaľovanie konkrétnych ciest, ktorými môže EÚ na konflikty vplývať. Spomenutých päť prípadových štúdií konfliktov o hranice doplnila šiesta prípadová štúdia zameraná na skúmanie tvorby politiky EÚ smerom ku konfliktom o hranice, ktoré bolo založené na širokej škále kvalitatívnych metód (hlbkových rozhovoroch, prieskumoch médií, analýzach politických dokumentov, učebných textov a iného kultúrneho materiálu). Všetky uvedené formy poskytli bohatý empirický materiál pre otestovanie a vytvorenie rámca, ktorý napomohol k zjedno-

teniu konkrétnych výsledkov a zabezpečil ich vzájomnú porovnateľnosť.

Teoreticko-metodologický rámec projektu

Projekt využíval diskurzívnu definíciu konfliktu o hranice (*border conflict*) ako „artikuláciu nekompatibilných, protichodných pohľadov, ktoré sa vzťahujú na územnú politickú hranicu, klasicky medzi dvoma štátmi alebo entitami aspirujúcimi na suverenitu.“ V uvedenom zmysle predstavuje konflikt o hranice taktiež „artikuláciu nezlučiteľnosti pozícií jednotlivých subjektov“ (*subject positions*).⁷ Existenciu konfliktu tak možno skúmať vtedy, keď aktér svoju identitu alebo záujmy konštruuje spôsobom, ktorý nemôže byť kompatibilný s identitou alebo záujmami iného/iných aktérov. Miera intenzity konfliktov o hranice je variabilná, a kolíše na kontinuu medzi samotnými epizódami konfliktu (*conflict episode*), konkrétnymi stretmi záujmov (*issue conflicts*), konfliktmi identít (*identity conflicts*) a nakoniec konfliktmi podriadenia (*subordination conflicts*).⁸ Vzťah intenzity konfliktných štádií a sekuritizácie je priamoúmerný – čím sú štádiá konfliktu intenzívnejšie, tým je intenzívnejšia aj miera sekuritizácie (t. j. prenikanie do sociálneho života spoločnosti), ktorá sa v praxi odráža v chápaní druhej strany konfliktu ako čoraz väčšej existenciálnej hrozby. Faktor intenzifikácie sekuritizácie je dôležitým signálom včasného varovania, nakoľko tento proces zvyčajne predchádza násilnému konfliktu a je do istej miery pokusom o legitimizovanie použitia silových prostriedkov.

Sekuritizácia predstavuje špecifický postup, ktorým možno v prípade konfliktu o hranice zachytiť konfliktnú komunikáciu. Podľa B. Buzana a O. Waevera ju môžeme definovať ako

⁷ Táto definícia súčasne zohľadňuje všeobecnejší výklad konfliktu ako „rozporu, nezhody, nesúhlasu alebo stretu medzi minimálne dvoma aktérmi“, ktorými sú „jednotlivci alebo ľudské komunity, pričom je „neoddeliteľnou súčasťou vývoja a fungovania ľudských komunít“ (Ištók, Kozárová, 2015, s. 17). Podľa O. Krejčího (2014, s. 151) ide o situáciu, „kedy určitá skupina (napr. kmeň, etnos, ideologické zoskupenie či štát) alebo jednotlivec je v cieľavedomom spore s jednou či viacerými skupinami či jednotlivcami“, čím sa profiluje ako zápas „o hodnoty týkajúce sa zachovania alebo zvýšenia sociálnych istôt, statusu či moci.“

⁸ Pozri: Príloha č. 1 – Štádiá konfliktu.

na negatívne vnímanie pojmu enkláva nazýva Kaliningrad exklávou, „ruským ostrovom v EÚ“ či pejoratívnym označením „čierna diera EÚ“ – pozn. G.S.).

„reprezentáciu inej ako existenciálnej hrozby, ktorá zdôvodňuje mimoriadne opatrenia“ (Buzan et al., 1998, s. 21, 24; Buzan, Wæver, 2003, s. 71). Takáto situácia nastáva v momente, keď aktéri konfliktu artikulujú vzájomnú inkompatibilitu identít odkazovaním na „druhého“ ako existenciálnej hrozby voči sebe. V rámci projektu sa výskum sekuritizácie zameriaval obzvlášť na verejný diskurz, lebo samotný konflikt o hranice svojím charakterom získava aj určitú politickú dôležitosť.

V prípade ďalšieho bodu výskumu – transformácie konfliktov o hranice – bol v projekte uplatnený ideálno-typický model konfliktných stupňov, ktoré formovali základ analýzy vplyvu EÚ na konflikty o hranice. Pod transformáciou sa v uvedenom zámere chápalo odkazovanie na tranzíciu z jednej úrovne konfliktu na inú. Kontinuum konfliktných úrovní tak tvorili dve premenné: 1) intenzita sekuritizácie a 2) infiltrácia sociálneho života sekuritizáciou. Zvyšujúca sa intenzita sekuritizácie je charakterizovaná jednak vyšším dôrazom na existencialitu hrozby, taktiež zvýšenou frekvenciou sekuritizačných pohybov, ako aj širšou akceptáciou týchto pohybov zo strany verejnosti. V prípade určenia celkového stupňa infiltrácie spoločnosti sekuritizáciou zohráva dôležitú úlohu aj zodpovedanie otázky, či je sekuritizácia akceptovaná politickými elitami, individuálnymi sociálnymi skupinami alebo spoločnosťou ako celkom.

Najslabším stupňom konfliktu je jednorazový, izolovaný incident, ktorý svojím charakterom neodkazuje na konkrétnu existenciálnu hrozbu – je teda „epizodickým“ konfliktom. Samotný problém konfliktu je v podstate odrazom konfliktnej komunikácie, ktorá je obmedzená na konkrétny prípad a neobsahuje žiadne, resp. iba nepatrné pohyby sekuritizácie. Stret záujmov je do značnej miery konfliktom špecifických konfliktných záujmov. A hoci identity sú čiastočne vyjadrené aj cez konkrétne záujmy konfliktných strán, v štádiu samotného problému konfliktu ich strany explicitne nevyvolávajú ako súčasť konfliktu. Inak je to už v prípade konfliktu identít, kedy dochádza k pretekaniu sekuritizačných pohybov a nastáva explicitná artikulácia existenciálnych hrozieb, čo je jasným odkazom na rozmer identity. Tí „druhí“, „ostatní“, „odlišní“ a pod. – začínajú byť vnímaní ako zdroj či príčina konfliktných prípadov, ktorých vyriešenie je nakoniec

spojené s povahou (a niekedy aj samotnou existenciou) „druhého“. Konfliktná komunikácia tak začína zatieňovať väčšinu sfér sociálneho života. Finálnym štádiom sú konflikty podriadenia, kedy konfliktné strany vo všeobecnosti akceptujú existenciálnu hrozbu toho „druhého“, rovnako ako aj potrebu čeliť takej hrozbe mimoriadnymi opatreniami, vrátane násilia. V takom štádiu už konfliktná komunikácia dominuje všetkým aspektom sociálneho života, vrátane medzipersonálnej úrovne.

Jednotlivé štádiá konfliktu nie sú z pohľadu empirického výskumu oddelenými, skôr navzájom prekrývajúcimi sa zónami zmieneného kontinua konfliktu. V prípade ich konkrétnej artikulácie je možné zachytiť ich do jedného zo štyroch štádií konfliktu a pozorovať dynamiku pohybu medzi dvoma dimenziami – stupňom sekuritizácie a stupňom intenzity. Hoci uvedený etapový model predstavuje užitočný heuristický nástroj k rozlíšeniu medzi transformáciami jednotlivých artikulácií, na druhej strane netreba zabúdať, že medzi týmito zónami existuje istá „šedá zóna“, ktorú je potrebné pri empirickom výskume zohľadniť, nie rigorózne odmietnuť. Inak povedané – v jednotlivých konfliktoch pôsobia viaceré simultánne konfliktné artikulácie, a preto konflikty samotné sú na etapovom modeli mnohokrát lokalizované medzi jednotlivými štádiami konfliktu – hovoríme tak o *prekrývajúcich sa zónach* konfliktu.

Zmienený teoretický rámec predstavuje v prípade projektu *EUborderConf* konštrukciu, ktorej uplatnenie na konkrétne empirické poznatky zozbierané výskumným tímom projektu, dovoľuje prezentovať argumentáciu o pozitívnom dopade integrácie a asociácie na konflikty o hranice, keďže prispeli k pohybu konfliktu zo štádia väčšej intenzity konfliktu do štádia s menšou intenzitou. Tento pozitívny pohyb sa v praktickej rovine odráža napríklad tým, že sa reprezentácia druhej strany ako existenciálnej hrozby neprenáša do parlamentných diskusií či novinových článkov, že sa viacerí aktéri namiesto akceptácie a participácie na sekuritizačných vlnách snažia o ich elimináciu, alebo že sa v nových vydaniach učebných textov neobjavujú stereotypizačné tendencie so zdôrazňovaním vzájomných inkompatibilití skôr naopak – zdôrazňujú sa vzájomné zhodnosti. Napriek tomu je potrebné zdôrazniť, že aj integrácia a asociácia môžu byť vnímané z negatívnej perspektívy a môžu mať aj nega-

tívne dopady v konkrétnych konfliktoch formou ich zosilnenia a opačnou transformáciou ich pohybu – t. j. zo štádia stretu (konfliktu) záujmov do štádia konfliktu identity.

Pokiaľ ide o aplikáciu zmieneného teoretického rámca na konkrétnych päť prípadových štúdií konfliktov o hranice, možno v stručnosti načrtnúť niekoľko postrehov, ktoré vyplývajú z jeho konkrétnej aplikácie. Vo všetkých prípadoch možno hovoriť o úplne odlišných konšteláciách konfliktu, s rôznou dynamikou ako aj odlišnými smermi pohybu medzi jednotlivými štádiami konfliktu.

V Severnom Írsku po prijatí Veľkopiatskej dohody (*Good Friday Agreement* – GFA) v roku 1998 došlo k všeobecnému úspechu obmedzenia niekdajších, bežne rozšírených prípadov inter-komunálneho násillia, ktoré reprezentovali štádium konfliktu podriadenia. Napriek tomu, artikulácia antagonistických identít unionistov a republikánov sa zosilnila. Severoírsky konflikt sa presunul zo štádia konfliktu podriadenia do nižšieho stupňa, čím sa do istej miery „zablokoval“ v štádiu konfliktu identity. O čosi výraznejší posun do nižšieho štádia predstavuje grécko-turecký konflikt o hranice. Napriek pretrvaniu niektorých sporných otázok (kartografické prekresľovanie a vymedzenie kontinentálneho šelfu v Egejskom mori, nevyriešený status menších ostrovov) došlo v politickej, ekonomickej a sociálnej rovine celkovo k významnému posunu smerom k politike „détente“ a vzájomnej kooperácii, čo možno charakterizovať aj ako posun od konfliktu podriadenia smerom ku konfliktu záujmov.

Odlišná situácia a opačný posun smerom k reprodukcii *statusu quo* nastali v prípade izrealsko-palestínskeho konfliktu. Po zlyhaní summitu v Camp Davide (september 2000), ktorý inicioval americký prezident B. Clinton, nedošlo k vzájomnej dohode medzi Palestínou a Izraelom v otázke konečného stanovenia hraníc, povolenia návratu utečencov a delenia mesta Jeruzalem. Zlyhané negociácie v konflikte o hranice v kombinácii so zlou ekonomickou situáciou, korupciou a nespokojnosťou s Arafatovým režimom viedli nakoniec k prepuknutiu ďalšej vlny násillia a nepokojov (t. j. konflikt podriadenia) známej ako „Druhá intifáda“ (resp. intifáda *Al aksá*). Tento „zablokovaný“ konflikt pretrvával až do začatia mierového procesu známeho ako „Oslo proces“ (*Oslo Process*). Pokiaľ ide o znepokojivé vzťahy Ruska

a severných štátov Európy, na základe hlbšieho skúmania konkrétnych a prvotne izolovaných otázok týchto konfliktov (práva ruských menšín v nových členských štátoch EÚ, stupeň cezhraničnej spolupráce, status Kaliningradu) možno hovoriť o ich čoraz väčšom prelínaní a vzájomnej previazanosti s – na identite postavenými – naratívami exklúzie. Tým sa preukazuje pohyb smerom k väčšej miere sekuritizácie, ktorá prevláda v štádiu konfliktu identity. V poslednom (grécko-cyperskom) konflikte boli zástancovia nastolenia mieru a znovuzjednotenia Cypru na jednej strane v parlamentných voľbách neúspešní (2005), na druhej strane možno hovoriť aj o slabom pohybe k desekuritizácii na grécko-cyperskom juhu. Tu konflikt pretrvával v štádiu konfliktu identity, v niektorých častiach ostrova so sporadickými prejavmi násillného konfliktu v spoločnosti (*subordination conflict*).

Pri realizácii výskumu v konkrétnych analýzach prípadových konfliktov kládli vedeckí pracovníci do popredia ich komplexný, nie výlučne geografický rozmer. Konflikty so sebou nesú – najmä vo svojich posledných dvoch stupňoch – okrem prekresľovania hraníc predovšetkým explicitné vyjadrenia subjektívnych pozícií a identít. Geografické chápanie hranice ako deliacej čiary (línie) avšak pri samotnom výskume konfliktov nepostačuje. Takýto prístup ochudobňuje štúdium konfliktov o hranice v tom, že nevenuje dostatočnú pozornosť hranici ako symbolu, spôsobu k demarkácii a multiplikácii hraníc v municipalitách za konkrétnou konfliktnou hranicou (napr. Severné Írsko). Takto zredukovaný prístup následne znamená perspektívu zanedbania multi-kontextuálnej povahy odlišných druhov sociálnych hraníc – náboženských, ekonomických, etnických ako aj právnych – ktoré nevyhnutne nekorelujú s geograficky reprezentovanými etnickými či národnými hranicami. Inými slovami – hranica poskytuje špecifické mechanizmy teritoriálnej inklúzie (do) a exklúzie (z) odlišných sociálnych oblastí, pričom občianstvo sa chápe ako členstvo v politickej komunite národného štátu. S tvrdením, že hranice sú omnoho viac ako obyčajné fyzické čiary, prichádzali nové prístupy politickej geografie od 90. rokov 20. storočia. V ich chápaní je hranica *sociálnym konštruktom*, ktorý sa neustále komunikačne reprodukuje – t. j. *diskurzívne chápanie hranice*. Teritoriálnu funkciu tak dopĺňa aj

funkčná inklúzia a exklúzia, čo sa v praktickej rovine prejavuje posilňujúcou tendenciou medzi hranicami, identitami a sociálnym poriadkom. Naproti tomu exklúzia neznamena iba „nevpustenie druhého / iných dnu“ vo fyzicko-geografickom význame, ale taktiež v ekonomickom, právnom či etnickom.

Na základe uvedeného možno zhrnúť, že podstata násilného konfliktu (resp. konfliktu podriadenia) a konfliktu identity nie je výlučne o identite *per se*, ale zahŕňa najmä konflikt hmotných záujmov, „súboj“ o sociálne statky a prístup k nim. Diskurzívna povaha hraníc vrátane konfliktu samotného tak umožňuje zmenu ako stále existujúcu možnosť. Vzhľadom na to bola pozornosť v projektovom výskume venovaná aj procesu „miznutia hraníc“ (*de-bordering*), aby sa poukázalo na možné zmeny nielen v geograficko-fyzickej rovine (prekresľovanie hranice), ale taktiež vo funkčnej rovine, kedy hranica nemusí plniť iba konfliktnú, ale aj *identifikačnú úlohu*. V nastavenej optike umožňuje hranica presun od najradikálnejších foriem identifikácie na úrovni konfliktov k línii identifikácie, v ktorej vyjadrenie nekonzistentných diskurzov nahrádza predošlé vyjadrenia rôznych typov konfliktnej komunikácie. Vyriešenie konfliktu síce ponechá hranice fyzicky neporušené, avšak zmení ich diskurzívnu konštrukciu a symbolické miesto vo verejnom diskurze. Implikuje to záver, že k vyriešeniu každého konfliktu (t. j. transformácii subjektívnych pozícií) je nutná zmena samotnej povahy hranice ako takej.

Dopady integrácie a asociácie - štyri možnosti vplyvu EÚ

Výskumný projekt rozlíšil medzi štyrmi vzájomne odlišnými spôsobmi, ktorými EÚ vplyva na transformáciu konfliktov o hranice. Týkajú sa predovšetkým dvoch rozmerov:

1) Či vplyv EÚ je priamy alebo nepriamy - t. j. či je dopad generovaný konkrétnymi opatreniami prijatými zo strany členských krajín EÚ alebo ako efekt integračných procesov, ktoré nie sú priamo ovplyvnené európskymi aktérmi?

2) Či má EÚ vplyv na konkrétne politiky alebo skôr na rozptýlenú spoločenskú zmenu?

V konceptualizácii týchto štyroch ciest dopadu EÚ⁹ využili projektoví pracovníci odbornú prácu autorov M. Barnetta and R. Duvalla pojednávajúcu o odlišných kategóriách moci v medzinárodnej politike (Barnett, Duvall, 2005). Uvedení autori rozlišujú na jednej strane medzi priamou a rozptýlenou mocou, a tiež medzi mocou z konania špecifických aktérov alebo mocou skrze sociálne vzťahy. K operacionalizácii v projekte bola využitá aj ich kategória moci - „povinná moc“.

Prvým spôsobom je tzv. vplyv donútenia alebo donucovací vplyv (*compulsory impact*). Tento prístup je v medzinárodnej politike známy aj ako metóda „cukru a biča“¹⁰, teda realistického konceptu „ťažkej moci“, ktorou jeden aktér cez priamy vplyv tlačí alebo láka druhého aktéra k zmene svojho postoja. Ide tak o politiku ponúkajúcu kombináciu odmien a trestov za účelom donútenia druhého subjektu k určitému správaniu. „Cukor“ je chápaný ako pozitívna ponuka (napr. ponuka členstva v EÚ), „bič“ znamená udelenie sankcie (napr. hrozba odmietnutia členstva). V prípade konfliktov o hranice EÚ týmto spôsobom núti aktérov sporu mechanizmami integrácie a asociácie k zmene svojich postojov smerom k zmiereniu namiesto ďalšieho prehľbovania sekuritizácie. V prístupových negociáciách EÚ trvá predovšetkým na implementácii svojho právneho a normatívneho rámca, tzv. *acquis communautaire* vrátane samotného trvania na vyriešení hraničných konfliktov (Diez, Stetter, Albert, 2004, s. 16). Problémom tohto prístupu je jednak jeho povrchnosť, nakoľko nevie zaručiť očakávaný výsledok. V niektorých prípadoch je limitovaný práve kvôli adresátovi, voči ktorému je použiteľný, t. j. iba pre nastávajúce členské štáty. Vplyv donútenia končí vtedy, ak sa konkrétna krajina stane členským štátom EÚ, rovnako tak nemá dosah na tie krajiny, ktoré neprejavia o členstvo záujem a ani nepovažujú potenciálnu ponuku ako stimul k zmene svojej politiky (Tocci, 2007, s. 14, 68, 178). Zároveň platí, že ak konfliktná strana bude nasledovať „mrkvu“ Európskej únie, neimplikuje to nevyhnutne záver, že zmení svoj pohľad na druhú stranu alebo svoje presvedčenie

⁹ Pozri: Príloha č. 2 - Možnosti vplyvu európskej integrácie na konflikty o hranice.

¹⁰ Ide o anglické idiomické spojenie „carrots and sticks“, čo v doslovnom preklade znamená „mrkvu a palice“.

o konflikte. Z uvedeného dôvodu je táto metóda síce efektívna v predstupových negociáciách, avšak zo strany konfliktnej krajiny odráža skôr strategické správanie, a preto efekt metódy je krátkodobý a povrchný. Tento prístup je pri svojej snahe o riešenie konfliktov efektívnejší ak sa na vyriešenie konfliktu využije kombinácia jednotlivých politík navzájom a podľa potreby, nakoľko pokračujúci tlak a socializácia v spojení s umožňujúcim dopadom vedie k hlbším reformám v spoločnosti (bližšie pozri: Diez, Pace, Rumelili, Viktorova, 2006).

V porovnaní s členstvom môžu byť iné stimuly EÚ považované za relatívne vedľajšie čo do rozsahu, tak aj svojej dôležitosti. Asociačné dohody neznamenajú všetky výhody plného členstva, nemajú pre konfliktnú stranu ani symbolickú dôležitosť, čo ukazuje aj samotný prípad Turecka. Rovnako tak aj finančné alebo iné formy pomoci vo forme dohôd o slobodnom obchode, ako súčasť tradičných diplomatických nástrojov vplyvu na tretie strany, môžu byť dôležitými „mrkvami“, najmä mimo oblasti priameho susedstva s EÚ – ale je nepravdepodobné, aby sa stali natoľko atraktívnymi, ako je to u možnosti členstva v EÚ. Pokiaľ ide o samotné sankcie, v tomto prípade EÚ takpovediac „ľahá za kratší koniec“. I keď môže udeliť konkrétne sankcie (napr. obchodné), tou najsilnejšou z nich stále zostáva hrozba odmietnutia členstva.

Druhým spôsobom je tzv. aktivizačný vplyv (*enabling impact*). Tento priamy vplyv EÚ na efektívnu transformáciu konfliktov avšak niekedy nepostačuje. V prípade ponuky priameho členstva je vhodné, aby sa posilnila podpora „proeurópskeho“ politického vedenia v konfliktnej oblasti, v ktorej prostredníctvom prijatia *acquis* v spojení s rozšírením politického dopadu v rámci EÚ možno legitimizovať akékoľvek snahy o vyriešenie konfliktu. V konfliktnej oblasti je tak potrebná internalizácia európskych noriem na úrovni politického vedenia. Tento prístup avšak závisí na konkrétnych aktéroch konfliktných strán, ktorí musia nájsť súlad svojej politickej agendy s európskym *acquis* a s odkazom na integráciu nájsť zdôvodnenie deskuritizačných pohybov, ktoré by ináč neboli považované za legitímne. Neraz sa stáva, že v konfliktných situáciách aktéri občianskej spoločnosti padajú v prospech mierového riešenia konfliktu za obeť marginalizácii či výsmechu,

príp. sú obvinení zo zrady. Na druhej strane, verejnosť môže v takto napätej atmosfére charakterizovanej konfliktom identity či konfliktom podriadenia, tlačíť na vládu a ďalších politických lídrov, aby zotrvali vo svojom prístupe zavádzania sekuritizačných opatrení. Akokoľvek, EÚ pomocou inštitucionálneho a diskurzívneho rámca v podobe prijatia *acquis* umožňuje socializáciu domácich politík v konfliktných oblastiach do európskeho diskurzu, t. j. europeizáciu. Týmto konštruktivistickým postupom zjednocovania politík sa EÚ usiluje nielen o redefiníciu domácich politík, ale najmä o celkovú reformuláciu podstaty a vnímania konfliktu ako takého (Diez, Stetter, Albert, 2006, s. 573, 578 – 581; Diez, Stetter, Albert, 2004, s. 16 – 17).

Tretím spôsobom je tzv. spojovací vplyv (*connective impact*). Okrem priameho vplyvu cez konkrétne požiadavky na politických aktérov môže EÚ pôsobiť aj na širšiu spoločnosť – sociálnych aktérov a aktivity v konkrétnych regiónoch. K transformácii konfliktu niekedy do problematiky zapája celú spoločnosť, čím sleduje zblížovanie konfliktných spoločností so svojim inštitucionálnym a diskurzívnym rámcom, t. j. ich inklúziu na vykonávaní konkrétnych politík EÚ na svojom území. Podporuje nadväzovanie a udržiavanie kontaktu medzi konfliktnými stranami navzájom, sprostredkúva priamu finančnú podporu alebo organizačnú pomoc na realizácii spoločných aktivít a projektov. Týmto spôsobom nesmeruje k deskuritizácii. Vytváranie kontaktov v kontexte spoločných projektov môže viesť k širšiemu sociálnemu efektu vo forme kreácie sociálnych sietí naprieč konfliktným spektrom, čím sa usiluje o rekonštrukciu identít oboch strán s konštruktívnym zámerom legitimizácie idey vzájomnej spolupráce. Najčastejším príkladom tejto formy spolupráce sú tradičné granty a projekty na podporu cezhraničnej spolupráce (napr. Interreg), príp. rozvojové programy financované zo štrukturálnych fondov EÚ (napr. program PEACE v Severnom Írsku). Uvedený spôsob vplyvu EÚ na transformáciu konfliktov v podobe finančnej podpory konfliktných krajín nie je limitovaný podmienkami členstva, preto cieľovou skupinou môžu byť okrem členských krajín EÚ aj kandidátske krajiny v predstupovej fáze. Udelenie finančnej podpory je do značnej miery závislé na miere spolupráce jednotlivých krajín s inštitu-

cionálnym a diskurzívnym rámcom EÚ (Diez, Stetter, Albert, 2004, s. 17; Diez, Stetter, Albert, 2006, s. 573).

Posledným, štvrtým spôsobom je tzv. konštruktívny vplyv (*constructive impact*). Ide o nepriamu avšak presvedčivú metódu intervencie EÚ a transformácie konfliktov. Cieľom tejto metódy je úsilie o celkovú zmenu podstaty konfliktu, jeho základných skriptov identity, čím sa usiluje o podporu, rekonštrukciu identít, ktoré si vyžadujú mierové vzťahy medzi konfliktnými stranami. Táto snaha o celkovú sociálnu zmenu v danej spoločnosti je postavená na predpoklade, že dopad EÚ môže dať do pozornosti kompletne nové diskurzívne rámce pre vytváranie neobvyklých spôsobov konštruovania a vyjadrovania identít v konfliktných regiónoch, na zmene podstaty ktorých závisí možnosť transformácie konfliktov. V tomto dlhodobom procese budú nové rámce identity podporovať desekuritizačné procesy, čo napokon môže viesť k možnosti odmietnutia konfliktu. Metóda je však použiteľná iba vtedy, keď už existuje dostatočná integrácia jednotlivých krajín do EÚ, nakoľko rekonštruované identity majú následne sprostredkovať mierové vzťahy medzi sebou navzájom. Kvôli svojmu dlhodobému charakteru sa konštruktívny dopad vo vedeckom výskume sleduje najťažšie, a na jeho účinnosť je potrebné vynaložiť mnoho úsilia, lebo indikátory procesu sa prejavujú v dlhšom časovom horizonte – t. j. ide o pomalú štrukturálnu zmenu „starých“ rámcov identity. Napriek tomu, použiteľnosť tejto metódy potvrdzuje aj fakt, že sa v poslednom čase identita EÚ postupne stáva integrálnou časťou identít všetkých členských štátov (bližšie pozri: Diez, Stetter, Albert, 2006, s. 573).

Prezentované spôsoby dopadu EÚ na transformáciu konfliktov na hranici predstavujú pozitívne možnosti vedúce k redukcii procesu sekuritizácie. Netreba zabúdať, že ich vplyv môže byť aj negatívny. V prípade vplyvu donútenia môže nastať situácia, kedy v prístupových rokovaniach potenciálne nové členské štáty EÚ implementujú konkrétne politiky na splnenie *acquis communautaire* (napr. zavedenie vízového režimu na hraniciach s Ruskom), čo je v konečnom dôsledku zo strany susedského štátu považované za sekuritizačný pohyb. Podobne aj v grécko-cyperskom konflikte integrácia aktivizovala aktérov konfliktu k realizácii

politik, ktoré iba zintenzívnili konfliktný diskurz, keď po prístupových rokovaniach grécki Cyperčania neprijali diskurz „európskeho riešenia“ konfliktu v odmietnutí Annanovho plánu z roku 2002, ktorý napriek svojej snahe o „uspokojenie záujmov cyperských komunit a ich materských štátov“ predstavoval nedokonalé a do istej miery aj kontraproduktívne riešenie konfliktu (Ištók, Kozárová, 2015, s. 211 – 212). Je zjavné, že konkrétne politiky EÚ môžu mať nielen integrujúci, ale naopak – odstredivý vplyv – ak napríklad zavedenie nových vízových režimov sťažuje kontakt obyvateľov naprieč hranicami štátov (EÚ-Rusko, Grécko-Turecko). Akokoľvek, aby sme dospeli k záveru, či má EÚ integrujúci alebo odstredivý dopad, musíme v konkrétnom prípade konfliktu vykonať hĺbkový výskum a rozsiahly empirický zber dát, nakoľko jednotlivé spôsoby týchto antagonistických procesov sa neprejavujú izolovane. Je potrebné skúmať ich súhrn vrátane posilňujúcich efektov medzi nimi.

Konkrétne zistenia analýzy prípadových štúdií vo vzťahu: tvorba politiky EÚ – konflikt o hranice

Podrobná a pomerne rozsiahla empirická projektová analýza umožnila vedeckému tímu odborníkov na problematiku konfliktov o hranice artikuláciu viacerých kľúčových záverov o dopadoch a vzájomnej súhre jednotlivých štyroch spôsobov transformácie konfliktu o hranice, rovnako tak aj konkrétnych determinantov pozitívneho i negatívneho dopadu procesov integrácie a asociácie.

Vo vzťahu k donucovaciemu vplyvu možno poukázať na záver, že tento typ vplyvu funguje najlepšie v rámci perspektívy vierohodného členstva – ak táto perspektíva existuje a negociácie prebiehajú, konfliktne strany takticky a pragmaticky upustia od sekuritizačných pohybov, aby neohrozili možnosť svojho členstva v EÚ (napríklad štáty V4, Grécko). Na druhej strane existuje v tomto vplyve aj určitá štrukturálna „obmedzenosť“ v zmysle straty svojho „pákového efektu“ po prijatí konkrétnej krajiny do štruktúr EÚ.

Vzhľadom na zmienenú štrukturálnu obmedzenosť donucovacieho vplyvu sa ako kľúčový na transformáciu konfliktu ukazuje najmä aktivizačný vplyv. Prostredníctvom tohto spôsobu dochádza k internalizácii noriem a hod-

nôt EÚ v krajine konfliktu spolu s desekuritizáciou.

Jeho úspešnosť je determinovaná dlhodobou socializáciou zo strany tvorcov politiky do európskych normatívnych diskurzov (Grécko, Severné Írsko) alebo posilňovaním alternatívnych desekuritizačných diskurzov (Turecko, severný Cyprus, Severné Írsko). Na druhej strane, aj napriek svojim pozitívnym dopadom môže byť tento vplyv zdrojom ďalšej sekuritizácie, kedy môže dôjsť k dvom odlišným situáciám. V prvom prípade sa jedna z konfliktných strán stane integrovanou v EÚ a druhá bude subjektom viac-menej sprísneného režimu hraníc (vízová povinnosť; Cyprus, severné štáty EÚ). V druhom prípade, obidve konfliktné strany zotrávajú mimo inštitucionálneho rámca integrácie (Izrael-Palestína).

Pokiaľ ide o spojovací vplyv, v tomto prípade EÚ podporuje spoluprácu na širšej spoločenskej úrovni (napr. prostredníctvom finančnej podpory) zmiereniu naklonených aktérov. Táto forma politiky EÚ je kľúčovou stratégiou či už prostredníctvom využívania priamej podpory mierovo orientovaných skupín (Cyprus, Grécko, Turecko, Izrael a Palestína, severné štáty EÚ a Karélie, Severné Írsko) alebo cez komunitný rozvoj, ktorý iba nepriamo súvisí s cezhraničnou spoluprácou – napríklad ekonomický rozvoj v prihraničných oblastiach (Severné Írsko). Napriek tomu, spojovací vplyv stráca svoju efektivitu a všadeprítomnosť kvôli komplikovaným podmienkam financovania, ktoré spomaľujú, obštruuujú, a tým aj obmedzujú silu tejto cesty transformácie konfliktu (Grécko a Turecko, severné štáty EÚ, Izrael a Palestína, Severné Írsko).

Ako najsilnejší, ale zároveň najnáročnejší spôsob politiky EÚ pri prekonávaní inkompatibilit v konfliktoch sa ukazuje jej konštruktívny vplyv. Tento spôsob (naproti ostatným trom formám) závisí viac na vysokom stupni integrácie a internalizácie európskych noriem riešenia konfliktu na širšej spoločenskej úrovni. Tento záver vyplynul na príklade tých krajín, ktorých prístupový proces trval dlhšiu dobu (Severné Írsko, Grécko) alebo krajín, v ktorých vierohodná perspektíva integrácie podporovala postupnú zmenu rámcov konfliktu (Turecko). Tento vplyv EÚ je do veľkej miery zanedbateľný napríklad v podmienkach asociácie (Izrael a Palestína), pričom nie je vylúčená ani možnosť ďalšieho zintenzívnenia konfliktu.

Okrem zmienených špecifických zistení pri-niesol realizovaný projekt aj viacero všeobecnejších záverov. Spomedzi nich možno zdôrazniť najmä zlepšenie stavu výskumu problematiky konfliktov o hranice v troch hlavných úrovniach s ohľadom na: väzby medzi výskumom konfliktov a výskumom EÚ; špecifickú spôsobu, akým integrácia a asociácia ovplyvňuje konflikty o hranice v Európe a na európskej periférii; a nakoniec, generovanie systematických a komparatívnych poznatkov naprieč piatimi prípadovými štúdiami konfliktov, ktoré boli v projekte skúmané. Svojím zameraním projekt napomohol k zlepšeniu stavu výskumu s ohľadom na väzby medzi teoretickými prístupmi na poli štúdií konfliktov vo všeobecnosti a štúdií konfliktov v EÚ konkrétne. Do podstatnej miery posunul doterajšie poznanie a pohľady na hlavné dynamiky vzniku a transformácie konfliktu, pričom preukázal, že vymedzenie hlavných konfliktno-teoretických predpokladov je kruciólnym bodom v systematickom chápaní dynamiky konfliktu nielen v teoretickej, ale aj empirickej úrovni. V neposlednom rade projektový teoretický rámec preukázal schopnosť vzájomnej funkcionality a aplikovateľnosti poznatkov nových konfliktno-teoretických prístupov v sociológii, konfliktných štúdiách a medzinárodných vzťahoch, ktoré sa sústredia na diskurzívnu konštrukciu dynamiky konfliktu v politickom diskurze. Vo svojej metodologickej časti rozvinul tzv. štádiový model konfliktov, ktorý je novým metodologickým nástrojom systematického posudzovania vplyvu EÚ na konflikty o hranice. Práve zmieneným začlenením inovatívnych teoretických poznatkov z rôznych sociálnych disciplín na pole štúdií EÚ vylepšil doterajší stav výskumu problematiky na úrovni EÚ, čo sa v neposlednom rade ukázalo aj v rovine posunu donedávna zaužívaného prístupu „angažovanie sa EÚ“ smerom k inovatívnemu „vplyv EÚ na zmenu v konfliktnej komunikácii“. To znamená, že analyzuje konflikty ako komplexné sociálne fenomény, ktoré nemôžu byť adekvátne skúmané bez jasného konfliktno-teoretického rámca. Zlepšenie doterajšieho výskumu problematiky konfliktov o hranice sa ukázalo aj v rovine objasnenia otázky, akým spôsobom sa integrácia a asociácia dotýka konfliktnej dynamiky a transformácie konfliktu v Európe a na jej perifériách. V rámci jednotlivých záverov analýzy piatich prípadových

štúdií konfliktov o hranice realizovaný projekt prispel nielen k novému poznaniu dynamiky a podstaty týchto konfliktov na úrovni individuálnych prípadových štúdií, ale aj k rozvoju systematického a komparatívneho poznania vplyvu EÚ na konflikty o hranice naprieč širokým spektrom ďalších prípadových štúdií. Projekt *EUBorderConf* tak celkovo zlepšil stav skúmania predmetnej problematiky poskytnutím inovatívneho komparatívneho konceptuálneho rámca a spôsobov (resp. vplyvov) EÚ na konflikty o hranice, ktoré boli koherentne aplikované na piatich odlišných prípadoch konfliktov.

Odporúčania výskumného projektu

Projektový tím výskumníkov z Birminghamskej univerzity spolu s ďalšími partnermi projektu predložil vo svojej záverečnej správe viacero konkrétnych odporúčaní, ktoré sú dôležité nielen v rovine konkrétnych potrieb ďalšieho výskumu problematiky (najmä na európskej úrovni), ale aj s ohľadom na kreáciu konkrétnych politických krokov a stratégií, ktoré by mala EÚ vo svojom ďalšom období vývoja realizovať.

Jedným z týchto odporúčaní je stanovisko, že v projekte využitý a aplikovaný teoretický rámec je uplatniteľný aj v rámci širšieho okruhu konfliktov o hranice a zmien na hraniciach v Európe, kde európska integrácia ovplyvnila (alebo zlyhala v ovplyvnení) týchto konfliktov. Medzi takéto konflikty možno zaradiť napríklad otázku Baskicka, južného Tirolska, Katalánska či Korziky. Iným odporúčaním je, aby EÚ napriek pozitívnym efektom integrácie (napr. desekuritizácia) dokázala včasne a efektívne predchádzať vzniku negatívnych (antagonistických) efektov integračného procesu (t. j. vytváraniu nových hraníc medzi tými, ktorí sú „vnútri“ a „vonku“). V tomto zmysle je potrebné zacieliť koncentrovanú pozornosť výskumu na otázku, akým spôsobom sa vonkajšie hranice EÚ môžu stať líniami kooperácie a mieru bez členskej perspektívy pre tých, ktorí sú mimo EÚ. Nemenej dôležitou je aj potreba analýzy spôsobov, ktorými môže asociácia napomáhať k efektívnejšej transformácii konfliktov o hranice. Tu už treba mať na zreteli nielen Európsku susedskú politiku (*European Neighbourhood Policy*), ale samotné konflikty o hranice v tejto rovine vplyvu EÚ (napr. Sýria-

Libanon, Alžírsko-Maroko, západná Sahara, Kaukaz, Podnestersko atď.) či „skryté“ konflikty o prístup k rovnakým právam (Berberi v Maroku a Alžírsku, Palestínci v Izraeli, palestínski utečenci v Libanone, Sýrii a Jordánsku, Kopti v Egypte atď.) v tzv. „asociačnej periférii“ EÚ. Dôležitým odporúčaním pre EÚ ostáva, aby naďalej intenzívnejšie identifikovala (resp. odhaľovala) spôsoby, ktorými prechováva určité binárne rozdiely medzi konfliktnými stranami namiesto toho, aby od takýchto rozdielov upúšťala (napr. v rovine oficiálnych vyjadrení).

V okruhu konkrétnych politických odporúčaní možno hovoriť o troch hlavných dimenziách, na ktoré sa zameriavajú:

- a) štádiá konfliktu a rané príznaky varovania;
- b) spôsoby a podmienky úspešnej angažovanosti EÚ;
- c) maximalizáciu využitia politických nástrojov integrácie a asociácie.

V prípade prvej skupiny odporúčaní projekt identifikoval ako jednu z kľúčových otázok včasné odhalenie varovných príznakov pravdepodobnej transformácie hraničného sporu na násilný konflikt. Vývoj konfliktu zvyčajne začína v omnoho skoršom štádiu, než prepukne do násilia, ktoré je súčasťou najintenzívnejšieho štádia konfliktu – konfliktu podriadenia. Pred ním existujú ďalšie tri štádiá konfliktu. Dôležité je, aby sme napriek nižším štádiám konfliktu nemali „normatívne klapky“ proti používaniu samotného termínu „konflikt“. Ako projekt preukázal, váhanie v používaní tohto termínu bolo zrejmé v rozhovoroch, ktoré boli vykonané s pracovníkmi EÚ inštitúcií v Bruseli. Avšak ignorovanie tohto termínu sa môže ukázať ako škodlivé v predchádzaní zvyšovania intenzity konfliktu na vyššie úrovne.

EÚ by mala alokovať zdroje pre zriadenie permanentného *Európskeho observatória konfliktov* v konfliktných regiónoch, ktoré by sledovalo interakcie konfliktných strán a analyzovalo, či konfliktný jazyk na oboch stranách je primárne zameraný na konkrétne otázky a možné kompromisy alebo či obe strany konfliktu mívajú svoje zdroje prisudzovania zodpovednosti „druhej strane“ a zavádzajú jej homogénne obrazy (t. j. konflikt identity). Skorým varovným znakom vypuknutia násilného konfliktu, ktoré by decentralizované observatórium iden-

tifikovalo a evalvovalo, je práve intenzifikácia v konfliktnom jazyku. Takáto inštitúcia by mala aplikovať rovnakú metodológiu na všetky konflikty vo všetkých regiónoch, v ktorých sa konflikt o hranice skúma. Zároveň, táto inštitúcia by mala pracovať na všetkých prípadoch konfliktov, v ktorých možno na úrovni stretu záujmov konštatovať domnelo marginálne (drobné) body sporu dvoch strán.

V prípade spôsobov a podmienok angažovania sa zo strany EÚ je zrejme, aby upustila od tendencie prisudzovať zodpovednosť iba jednej strane konfliktu. Vo väčšine konfliktov o hranice, ktoré majú svoj historický kontext a korene, s rovnakou mierou zodpovednosti oboch strán, je jednostranné prisudzovanie zodpovednosti za konflikt zo strany EÚ kontraproduktívne. Také konanie môže byť samo o sebe chápané ako priame angažovanie sa EÚ do konfliktu namiesto zaisťovania toho, aby sa EÚ držala čo najviac bokom od konfliktnej komunikácie.

Tretia skupina politických odporúčaní sa týka vhodnosti maximalizácie využitia politických nástrojov integrácie a asociácie. Toto odporúčanie vyplýva z pozorovaní v prípade Severného Írska, pričom EÚ by mala konkrétne predchádzať reprodukcii konfliktného jazyka zobrazovaním konfliktu optikou binárneho rozlišovania medzi konfliktnými stranami. V Severnom Írsku EÚ často inklinuje k reprodukcii konfliktu zefektívnením všetkých svojich podmienok financovania na základe náboženského rozlíšenia, ktoré je v tomto konflikte vnímané ako centrálné, na prvom mieste. EÚ by preto mala vyvinúť široký prístup k možnostiam financovania a európske inštitúcie by nemali reprodukovať klasické rozdiely konfliktu.

Nakoľko realizovaný projekt preukázal, že vo viacerých prípadoch (resp. konfliktných oblastiach) bol vplyv EÚ značne obmedzený jej negatívnym obrazom, resp. negatívnym vnímaním, z tohto dôvodu by sa mala EÚ svojimi opatreniami aktívnejšie zasadzovať za zvýšenie svojej kredibility a dôvery u konfliktných strán. Zároveň, EÚ by mala venovať intenzívnejšiu pozornosť otázke vylepšenia mechanizmov financovania, aby zaistila ľahší prístup k finančným zdrojom predovšetkým zo strany menej vzdelaných častí spoločnosti dotknutej konfliktom o hranice.

S ohľadom na donucovací vplyv nesmie EÚ strácať zo zreteľa časové horizonty a podmienky, v rámci ktorých táto metóda vplyvu funguje, nakoľko jej užitočnosť je zaistená iba v kombinácii s vierohodnou perspektívou členstva. EÚ by mala pri využívaní tejto metódy jasne artikulovať, či je skutočne ochotná prepojiť členstvo s formálnym ukončením konfliktu o hranice. V opačnom prípade by to bolo vnímané ako tendenčné správanie. Pokiaľ ide o spojovací vplyv, v tomto prípade je potrebné usilovať sa o zjednodušenie a sprístupnenie finančných opatrení – t. j. zaistiť maximálnu využiteľnosť fondov v konfliktných regiónoch. Týka sa to primárne lokálnych aktérov, ktorí síce nemajú praktické skúsenosti s profesionálnym aplikovaním financií, avšak ich úloha v dosahovaní širšej spoločenskej desekuritizácie je veľmi dôležitá a nezanedbateľná. EÚ by zároveň mala aktívnejšie oslovovať a podporovať sektory spoločnosti v konfliktných regiónoch k uplatneniu svojho financovania a organizačnej podpory. Stále väčšiu pozornosť je potrebné venovať aj otázke spôsobu systematického posilnenia dvoch nepriamych ciest vplyvu EÚ, čím by sa zvýšila ich synergia s priamymi formami angažovanosti EÚ. V prípade aktivizačného vplyvu musí EÚ rozvíjať spôsoby prevencie takých situácií, v ktorých by lokálni aktéri (z jednej alebo oboch strán konfliktu) využívali angažovanosť EÚ za účelom legimitizácie eskalácie konfliktu. S ohľadom na konštruktívny vplyv, kde sa jasne profiluje dlhodobá socializácia a internalizácia európskych noriem v konfliktných regiónoch, musí EÚ zabrániť situáciám, v ktorých sa jej externé hranice stávajú subjektom prísneho externého hraničného režimu, čo so sebou nesie riziko prehĺbenia konfliktu namiesto podnecovania kooperácie.

Záver

Prostredníctvom zmienených prípadových štúdií medzinárodný projekt preukázal (paradoxný) fakt, že hoci integrácia má silnejší efekt ako asociácia, nie vždy je tento efekt pozitívneho charakteru. Proces európskej integrácie môže byť aj antagonistický – t. j. môže byť „iniciátorom“ konfliktu, resp. konflikt reprodukovať alebo zintenzívniť, ak sa jedna z konfliktných strán stane vzhľadom na svoje hodnotové profilácie a obhajobu identít exkluzívnou (vyčle-

nenou) v integračnom procese, a ak pravidlá vzájomnej súťaže medzi štátmi či ich konkrétne záujmy posilňujú konfliktné identity alebo vedú k politike tzv. tvrdých hraníc. Zmienené prípadové štúdie potvrdzujú, že jednou z najsilnejších transformačných síl EÚ v krátkodobom časovom horizonte je jej donucovací vplyv v otázke vyhovenia kandidatúry o členstvo, ktorá je každopádne závislá na dôveryhodnosti ponuky o členstvo. Vo všetkých zmienených prípadových štúdiách konfliktov bol dopad EÚ podmienený udalosťami mimo kontroly EÚ a bol závislý na tom, akým spôsobom bola integrácia a asociácia využitá lokálnymi aktérmi. Z tohto dôvodu neexistuje ani žiadny priamy príčinný efekt integračného a asociačného procesu na transformáciu konfliktu o hranice, nakoľko takýto efekt je sprostredkovaný lokálnymi udalosťami a aktérmi. Vzhľadom na to, že neexistuje automatický preklad angažovanosti EÚ do mierovej transformácie, miera úspechu jednotlivých politík EÚ by tak nemala byť dosiahnutím riešenia konfliktu ako takého, ale predovšetkým umožnením vytvorenia štruktúry, ktorá podporí mierovú transformáciu akonáhle sa otvorí „okno príležitosti“.

Z jednotlivých, širšie koncipovaných odporúčaní projektovej analýzy vystupujú do popredia tri kľúčové závery:

1) EÚ musí zabrániť situáciám, aby sa jej nové externé hranice stali líniami vytvárania rozdielov. Tieto hranice by mali byť otvorené k prechodu z oboch strán, najmä v samotnom hraničnom priestore.

2) Výhody asociácie musia byť definovanejšie, aby predložili asociáciu ako lákavú možnosť pre tretie krajiny a zlepšili väzby medzi EÚ a týmito regiónmi.

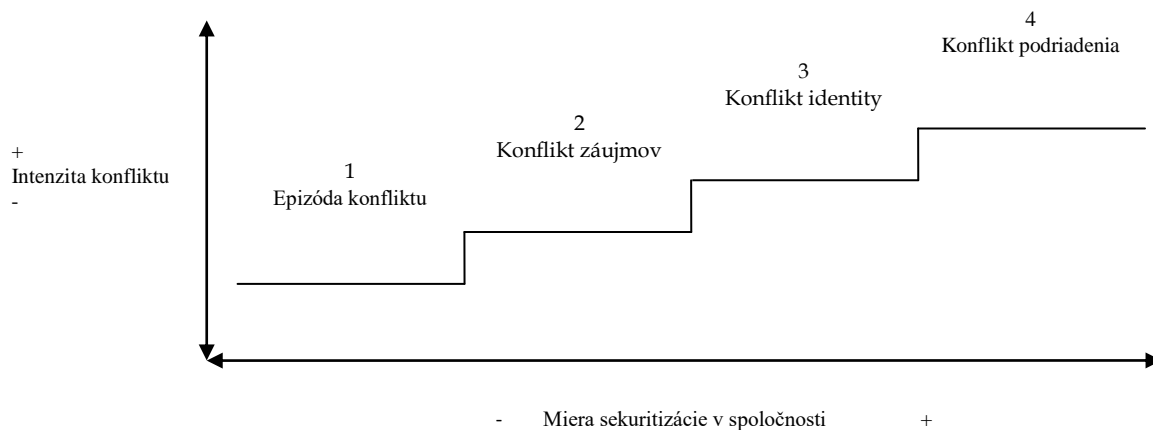
3) EÚ musí zaistiť, aby sa z jej nástrojov zahraničnej politiky nevytratila samotná podstata občianskej moci.

Literatúra:

- BARNETT, M. – DUVALL, R.: Power in International Politics. International Organization. Vol. 59, No. 1 (2005), s. 39 – 75.
- BUZAN, B. et al.: Security: A New Framework for Analysis. Boulder, CO: Lynne Rienner 1998.
- BUZAN, B. – WÆVER, O.: Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press 2003.
- DIEZ, T. – PACE, M. – RUMELILI, B. – VIKTOROVA, J.: Final Report (2003 – 2005). Birmingham: University of Birmingham, Department of Political Science and International Studies 2006.
- DIEZ, T. – STETTER, S. – ALBERT, M.: The European Union and Border Conflicts: The Transformative Power of Integration. International Organization. Vol. 60, Issue 3 (2006) s. 563 – 593.
- DIEZ, T. – STETTER, S. – ALBERT, M.: The European Union and the Transformation of Border Conflicts: Theorising the Impact of Integration and Association. (Working Paper). Birmingham: Department of Political Science and International Studies, University of Birmingham 2004. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/228916464_The_European_Union_and_the_Transformation_of_Border_Conflicts_theorising_the_impact_of_integration_and_association> [1/11/2016].
- FIALA, P. – PITROVÁ, M. (eds.): Rozšiřování ES/EU. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2002.
- IŠTOK, R. – KOZÁROVÁ, I. et. al.: Geokonfliktológia: Teoretické aspekty a empirická aplikácia. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2015.
- KREJČÍ, O.: Mezinárodní politika. 4. vyd. Praha: Ekopress 2014.
- LEONARD, M.: Europe's transformative power. Centre for European Reform. Dostupné na internete: <<https://www.cer.org.uk/publications/archive/bulletin-article/2005/europes-transformative-power>> [1/11/2016].
- TIERSKY, R.: Introduction. Europe and the Geopolitical Order. In: TIERSKY, R. – VAN OUDENAREN, J. (eds.): European Foreign Policies: Does Europe Still Matter? Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2010, s. 1 – 13.

TOCCI, N.: The EU and Conflict Resolution: Promoting peace in the backyard. London: Routledge 2007.

Príloha č. 1: Štádiá konfliktu

Príloha č. 2: Možnosti vplyvu európskej integrácie na konflikty o hranice

		Postup Európskej únie	
		Riadený aktérom	Integračný proces
Cieľ vplyvu	politika	1) <i>donucovací vplyv</i>	2) <i>aktivizačný vplyv</i>
	spoločnosť	3) <i>spojovací vplyv</i>	4) <i>konštruktívny vplyv</i>

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy KEGA 054PU-4/2016 „Výskum hraníc a cezhraničná spolupráca: rozšírenie ponuky vysokoškolského vzdelávania v politických vedách“.

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

ŽÚBOROVÁ, V.: "Behind the Text". History, Development and Status of the Selected Political Science Journals in Slovakia. *Annales Scientia Politica*, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 30 – 42.

Abstract:

In recent years, political science as a discipline was described very negatively in the views of political elites, media and society. Despite the fact that their position in modern democratic societies went hand in hand with the word trends of political sciences in common, we are able to observe differences within the interpretation, the methodology, or in the context of scientific papers and publications. The main aim of the article is to analyse selected political journals in Slovakia in the context of their establishment in the international databases, in context of their thematic target and in the diversity in relation to the expertise of authors.

Keywords:

Journals, Political sciences, Content analysis, Slovak Republic, Academia

Príspevok bol prezentovaný na VI. Kongrese českých politológů 9. – 11. septembra 2015 v Prahe, v rámci plenárneho panelu Political Science in Visegrad and CEE Countries: History, Trends and Prospects.

VIERA ŽÚBOROVÁ

Department of Political Science and European Studies
Faculty of Social Sciences
University of St. Cyril and Methodius of Trnava
Slovak Republic
Email: viera.zuborova@ucm.sk

„ZA TEXTOM“. HISTÓRIA, VÝVOJ A POSTAVENIE POLITICKÝCH VIED VO VYBRANÝCH POLITOLOGICKÝCH ČASOPISOCH NA SLOVENSKU

VIERA ŽÚBOROVÁ

Department of Political Science and European Studies
Faculty of Social Sciences
University of St. Cyril and Methodius of Trnava
Slovak Republic
Email: viera.zuborova@ucm.sk

Abstract:

In recent years, political science as a discipline was described very negatively in the views of political elites, media and society. Despite the fact that their position in modern democratic societies went hand in hand with the word trends of political sciences in common, we are able to observe differences within the interpretation, the methodology, or in the context of scientific papers and publications. The main aim of the article is to analyse selected political journals in Slovakia in the context of their establishment in the international databases, in context of their thematic target and in the diversity in relation to the expertise of authors.

Keywords:

Journals, Political sciences, Content analysis, Slovak Republic, Academia

Úvod

V ostatných rokoch sme svedkami enormného nárastu zahraničných publikačných výstupov akademických pracovníkov. Kritériá

kladené na začínajúcich vedcov sa neustále zvyšujú. Daný jav je viditeľný takmer vo všetkých vedeckých disciplínach, nevynímajúc politické vedy. Práve tento vedný odbor klesá v intenzite prijímania nových študentov, no zamestnanci jednotlivých akademických pracovísk neustále tvoria kvalitné výstupy v oblasti vedy a výskumu.

Hlavným zámerom predkladaného článku je analýza trendov a postavenia vybraných politologických časopisov v podmienkach Slovenskej republiky, ako aj vytvorenie relevantného východiskového bodu pre interpretáciu súčasného stavu slovenskej politológie. Výber politologických časopisov vychádzal z viacerých kritérií, ktoré by mali poskytnúť objektívnejšie zhodnotenie ich doterajšieho statusu. Uvedenými kritériami sú predovšetkým:

- a) identický čas založenia a vydávania časopisov,
- b) vydávanie slovenskými akademickými inštitúciami,
- c) recenzovanie časopisov,
- d) zaradenie časopisov do jednotlivých medzinárodných databáz.

Na základe vyššie uvedených kritérií sme vybrali dva časopisy, ktoré splnili všetky stanovené oblasti. Východiskovým predpokladom je, že analýza publikačných výstupov politologických časopisov nám prinesie relevantný pohľad na stav slovenskej politológie, ako aj vymedzenie trendov napredovania časopisov.

V predkladanom článku čerpáme dominantne z obdobných prác z českého prostredia (Holzer-Chytilék-Pšeja-Šindelár, 2009a, 2009b), keďže podobné analýzy v slovenskom prostredí absentujú. Predkladaný článok sa bude zaoberať najmä tým, „kto“ publikuje vo vybraných časopisoch, aké je dominantné zameranie (odborná špecializácia – tematika, respektíve tematická orientácia) jednotlivých odborných článkov a akým spôsobom sa vybrané časopisy transformovali v rámci svojho vývoja (vznik, zmena formátu, logo, zamerania, počtu výstupov, publikovaným jazykom a pod.). Je potrebné pripomenúť, podobne ako to dokumentuje český príklad (Holzer-Chytilék-Pšeja-Šindelár, 2009a, 2009b), že predkladaný text nevychádza takmer zo žiadnych teoretických

predpokladov a má prevažne explanatórny charakter. Jeho primárnym cieľom nie je overovanie hypotéz, ale skôr prezentácia dát, ktoré v podmienkach Slovenskej republiky neboli dosiaľ spracované.

Metodický postup: metóda, dáta, výberový súbor

Za hlavnú metódu sme zvolili metódu obsahovej analýzy, ktorá bola aplikovaná na výberový súbor dvoch odborných recenzovaných politologických časopisov zodpovedajúcich štyrom stanoveným kritériám. Z výberového časopiseckého súboru vyšli úspešne len:

Slovenská politologická revue (Slovak Journal of Political Sciences: Fakulta sociálnych vied, Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave),

a

Politické vedy (The Journal Political Sciences: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici).

Tabuľka č. 1: Počet publikovaných výstupov v časopisoch za sledované obdobie

	Články	Diskusie	Recenzie	Komentáre	Informácie	Analýzy	Spolu
SPR	270	1	111	6	6	0	394
PV	194	143	129	0	148	0	614
Spolu	470	144	240	0	154	0	1008

Zdroj: autor

Analyzované časopisy nemali identické obdobie vzniku. Pokiaľ *Politické vedy* (ďalej len PV) vznikli v roku 1998 (pod „hlavičkou“ SAV v Bratislave), *Slovenská politologická revue* (ďalej len SPR) vydala svoj prvý „nultý“ ročník v roku 2000. Kľúčovým kritériom obsahovej analýzy bolo publikovanie autorov od roku 2001, odkedy majú obidva časopisy archivované jednotlivé články na svojich webových stránkach a v rámci externých internetových databáz. Z hľadiska konkrétnych predmetov výskumu boli kódované všetky druhy výstupov – štúdie, diskusie, informácie, recenzie a analýzy (pozri tabuľka č. 1).

Naša pozornosť bude dominantne zameraná na štúdie a diskusie, ktoré sú elementárnym východiskovým bodom analytického zhodnotenia zamerania a napredovania slovenskej politológie. Inšpiráciou pri postupoch kódovania boli českí kolegovia (Holzer-Chytilék-Pšeja-Šindelár, 2009a, 2009b), hoci sme sa od ich prístupu mierne odlišili. Kritériami boli: (1) rok

publikácie, (2) číslo ročníku, (3) autor / autori, (4) pracovisko, (5) krajina pôvodu, (6) zameranie – tematika, (7) kľúčové slová.

Produktivita: Kvantita vs. kvalita

Keď sa 27. októbra 2011 uskutočnilo prvé (a zároveň posledné) stretnutie redaktorov štyroch slovenských politologických časopisov: *Politické vedy: časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá* (vydavateľ Fakulta medzinárodných vzťahov a politických vied UMB v Banskej Bystrici), *Studia Politica Slovaca: časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy* (vydavateľ Ústav politických vied SAV v Bratislave), *Almanach: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* (vydavateľ Fakulty medzinárodných vzťahov EÚ v Bratislave) a *Slovenská politologická revue – Slovak Journal of Political Sciences: revue pre politický a občiansky život* (vydavateľ Fakulty sociálnych vied UCM

v Trnave), zástupcovia redakcií sa zhodli, že kvalita a úroveň odborných článkov je často nahrádzaná kvantitou publikovaných článkov.

Texty slovenských a zahraničných autorov boli často nahrádzané autormi z domácich vydavateľských inštitúcií. Viaceré redakcie vo svojich začiatkoch bojovali pri tvorbe jednotli-

vých čísel s nedostatkom odborných textov a uchýľovali sa pri ich vydávaní k dopĺňaniu textov domácich autorov, ktorí sa stávali „skalnými“ prispievateľmi. Práve oni boli dominantnými lídrami niektorých ročníkov odborných časopisov.

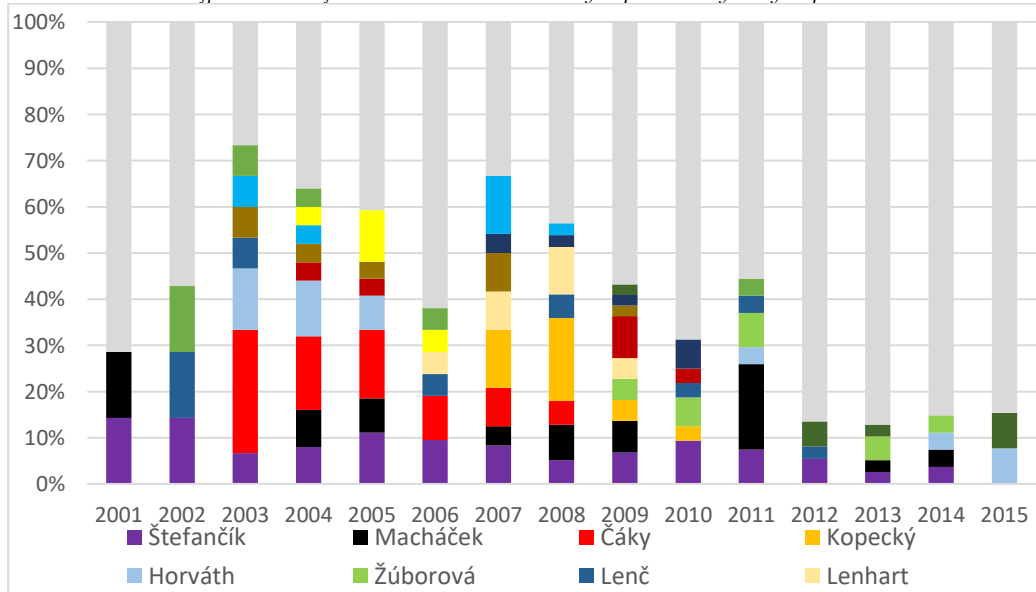
Tabuľka č. 2: „10“ najproduktívnejších autorov v časopise SPR 2001 – 2015

	Počet výstupov	Autor
1.	26	Radoslav Štefančík
2.	20	Ladislav Macháček
3.	19	Milan Čáky
4.	12	Pavel Kopecký
5.	10	Peter Horváth
6.	9	Viera Žúborová
	8	Jozef Lenč
7.	8	Erik Lenhart
8.	7	Daniel Klimovský
9.	6	Peter Csányi
10.	5	Pavel Maškarinec
	5	Juraj Hanuliak
	5	Martin Svatuška
	5	Richard Geffert
	5	Getnet Tamene
11.	4	6 autorov
12.	3	11 autorov
13.	2	26 autorov
14.	1	161 autorov

Zdroj: autor.

Pri detailnej analýze podielu najproduktívnejších autorov v Slovenskej politologickej revue za sledované obdobie je možné badať konštatovaný trend zo stretnutia redakcií. Od roku 2001 do roku 2011 sa daní autori permanentne vyskytovali v jednotlivých publikovaných ročníkoch SPR. Len v roku 2003 bol ich podiel bol vyšší ako 70 % a k jeho

poklesu došlo až v roku 2012, keď sa ich podiel ustálil na úrovni cca 10 % z celkových publikovaných výstupov. Jedným z možných dôvodov daného poklesu bola snaha redakcie publikovať nižší podiel domácej produkcie, ako aj podmienka publikovania v časopise výhradne v anglickom jazyku.

Graf č. 1: Podiel najproduktívnejších autorov na každoročných publikačných výstupoch SPR 2001 – 2015

Zdroj: autor.

V úvodných rokoch redakcia publikovala výhradne domácich autorov, ktorých články z pohľadu kvalitatívnej úrovne často nevykazovali dostatočnú profesionalitu. Absentovalo klasické rozdelenie odborného článku na úvod, teoretickú časť a hlavne metodologické vyme-

dzenie riešenej problematiky. Viaceré články boli taktiež kompilátmi častí monografií publikovaných autorov, alebo boli zverejňované dlhosiahle texty, ktoré tvorili kapitoly z už existujúcich alebo písaných monografií.

Tabuľka č. 3.: „10“ najproduktívnejších autorov v časopise Politické vedy 2001 – 2015

	Počet výstupov	Autor
1.	17	Ušiak
	17	Lasicová
2.	13	Novotný
3.	11	Mesíková
4.	10	Kazanský
	10	Štefániková
5.	9	Husenícová
	9	Ondrová
	9	Volner
6.	8	Ivančík
	8	Ježovicová
7.	7	Nečas
	7	Abrahám
8.	6	Hoscheková
	6	Kováčik
	6	Koper
	6	Pajtinka
9.	5	11 autorov
10.	4	13 autorov
11.	3	18 autorov
12.	2	50 autorov
13.	1	194 autorov

Zdroj: autor.

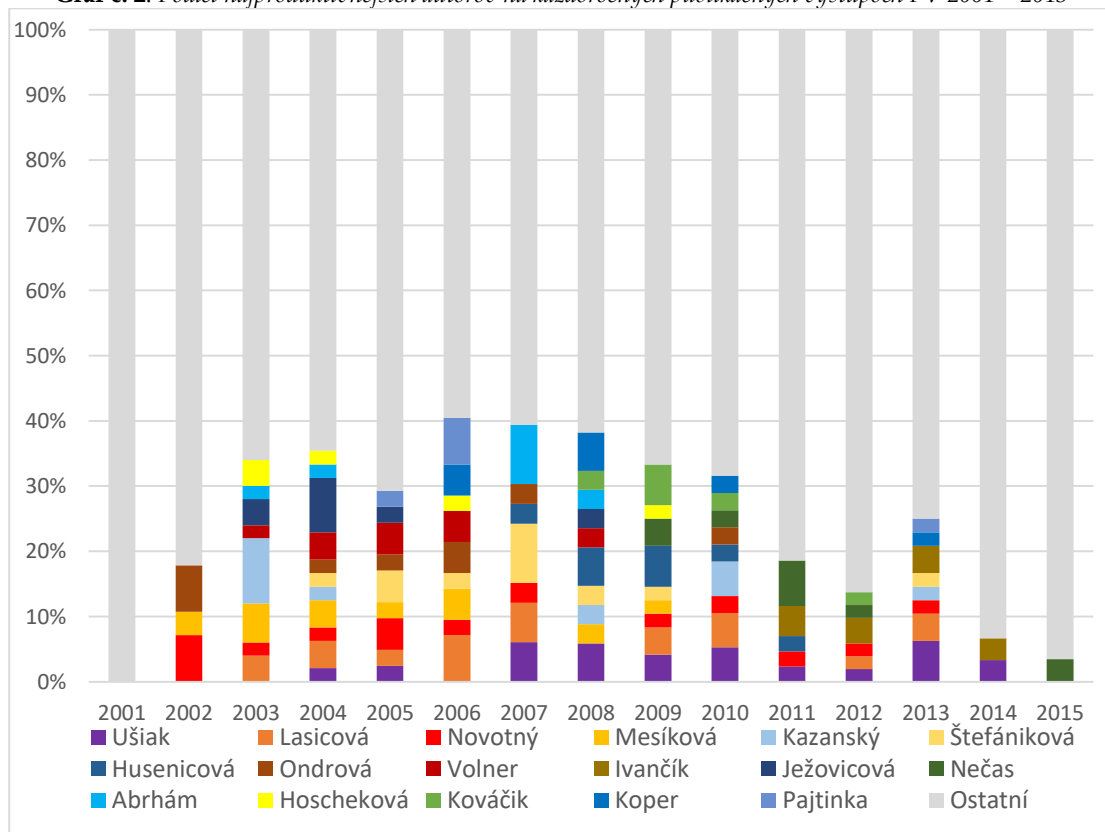
Analýza časopisu Politické vedy poukázala na identický začiatok publikovania ako SPR. Aj

v prípade Politických vied je viditeľný rovnaký „problém“. V počiatkovom období vydávania

časopisu bolo výrazné prepojenie počtu výstupov na obmedzený okruh autorov. Hoci daný podiel nie je až tak markantný ako v prípade SPR, čo môže byť spôsobené aj množstvom vydávaných výstupov v rámci jedného čísla, rovnaké problémy môžeme identifikovať pri oboch časopisov. Politické vedy sa podobne ako SPR snažili kvantifikovať svoje výstupy. Zverejňovali odborné texty, ktoré mali podobu učebnice a rozdeľovali ich do niekoľkých po sebe nasledujúcich čísel. Redakčná rada sa taktiež v niektorých číslach uchýľovala k „tra-

dičným“ krokom viditeľných pri SPR. Bola to duplicita niektorých textov (najmä recenzií) pri dvoch po sebe nasledujúcich číslach. Podobne ako u SPR, aj v rámci výstupov Politických vied došlo k poklesu autorov po roku 2012. Môžeme sa len domnievať či je daný pokles zapríčinený podobnými faktormi ako pri SPR. Na druhej strane však môžeme súhlasiť s českými autormi, ktorí analyzovali politologické časopisy v rámci Českej republiky.

Graf č. 2: Podiel najproduktívnejších autorov na každoročných publikačných výstupoch PV 2001 – 2015

Zdroj: autor.

Jan Holzer, Roman Chytilék, Pavel Pšeja a Michal Šindelář (2009a) sa domnievajú, že pokles publikovaných výstupov českých politológov v jednotlivých číslach je zapríčinený dvoma faktormi. Prvým faktorom je generačná obmena aktérov politologickej komunity. Druhým faktorom je motivácia skupiny autorov ku kvantitatívnemu navyšovaniu svojich publikačných výstupov z dôvodu kariérneho rastu v rámci pozícií v akademickojej obci.

Ďalšími znakmi, ktoré je možné analyzovať a porovnávať v kontexte kvality vs. kvantity je úroveň publikovaných článkov, respektíve

splnenie základných kritérií predurčujúcich časopis na zaradenie do medzinárodných databáz. Obe časopisy sú indexované v Európskom referenčnom indexe pre humanitné a spoločenské vedy (tzv. ERIH PLUS), ako aj ďalších databázach¹.

¹ Napríklad *Slovenská politologická revue* je indexovaná a abstraktovaná v rámci CEEOL – Central and Eastern European Online Library, Celdes, CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure), CNPIEC, DOAJ, EBSCO (relevant databases), EBSCO Discovery Service, ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social

Na zaradenie časopisov do medzinárodných databáz existuje množstvo kritérií. Jedným z nich je publikovanie príspevkov v anglickom jazyku, čo úzko súvisí aj s vyšším podielom zahraničných autorov. Politické vedy v Banskej Bystrici aktuálne vydávajú ročne štyri čísla ročne, z toho dve čísla sú vydávané v slovenskom jazyku a dve čísla sú vydávané v anglickom jazyku. SPR začala vydávať kompletne čísla v anglickom jazyku až od prvého čísla v roku 2014, dovtedy bol obsah jednotlivých čísel kombináciou slovenských a anglických textov bez zrejmej logickej postupnosti. Prvé anglické články sa objavili v SPR až v roku 2007, hoci navonok bola prezentovaná ako viacjazyčný časopis s prijímaním odborných článkov aj v cudzích jazykoch (analýza výstupov preukázala, že to boli výstupy písané v nemčine a češtine). Pri časopise Politické vedy takýto znak absentuje, nakoľko sa výhradne zameriavali na slovenský jazyk a iné cudzojazyčné články (aj česky písané) prekladali vo svojich začiatkoch do slovenčiny. Môžeme sa len domnievať, že snahou vtedajšej redakcie bola popularizácia časopisu v slovenskom akademickom prostredí.

Ďalším znakom každého odborného článku je uvádzanie abstraktu a kľúčových slov. Aj napriek tomu, že obidva časopisy pôsobia v rámci slovenskej akademickej obce už dlhšiu dobu, abstrakty a kľúčové slová začali vyžadovať relatívne neskoro. Články v Slovenskej politologickej revue obsahovali abstrakty a kľúčové slová až od roku 2005, v časopise Politické vedy až od roku 2010. Do uvedeného obdobia v časopise bolo prítomné zhrnutie príspevku (resume). Formáty časopisov sa výrazne odlišovali od súčasnej formy. Najviac viditeľné je to u SPR, keď odborné články nemali rovnakú úpravu, citovanie odkazova a zhodnú formu použitej literatúry. Až od roku 2011 SPR prešla na nový formát, ktorá splňala základné požiadavky kladené na odborné texty v kontexte citovania, odkazovania a formy. Porovnanie obidvoch časopisov nám odkrýva jasný trend

pri ich začiatkoch, etablovaní sa v rámci národnej úrovne a pomalšieho vstupu na medzinárodnú úroveň.

Zameranie, špecializácia a kľúčové slová publikovaných výstupov

Ďalšími analyzovanými faktormi bolo odborné zameranie a tematika jednotlivých publikovaných výstupov (štúdie, diskusie) v obidvoch analyzovaných odborných časopisov. Samozrejme musíme mať pri analýze zamerania jednotlivých publikovaných výstupov na zreteli najproduktívnejších autorov, ktorí výrazným spôsobom ovplyvnili umiestnenie niektorých špecifických tém na vyšších pozíciách. Môžeme taktiež konštatovať, že zameranie, ako aj zvolené témy boli výrazným spôsobom (najmä v prípade SPR) ovplyvnené zložením redakčných rád v ostatných rokoch.

Ešte predtým, ako pristúpime k analýze dominantných tém v skúmaných časopisoch je potrebné objasniť tematickú orientáciu politologickej akademickej obce, ktorá úzko súvisí s publikovanými výstupmi a profiláciou jednotlivých politologických pracovísk na Slovensku.

Ako konštatujú Darina Malová a Silvia Miháliková (2002), výber skúmaných tém v rámci slovenskej politologickej obce úzko súvisí s možnosťami samotného pracoviska v kontexte možnosti financovania a kapacít riešených tém. Autorky konštatujú, že tematické zameranie sa v začiatku formovania politologickej obce členilo do šiestich dominantných okruhov. Prvým okruhom boli tematiky spojené s politickými inštitúciami pôsobiacimi v rámci Slovenskej republiky (vrátane obširného komparatívneho zamerania). Napr. voľby sa na území Slovenskej republiky stali predmetným záujmom mnohých konferencií, monografií alebo odborných článkov či vedeckých projektov. Ďalším okruhom bola analýza a interpretácia správania politických aktérov v kontexte rôznych štátnych úrovní a spoločnosti. Tretia tematika bola spätá s medzinárodnými vzťahmi, zahraničnou politikou Slovenskej republiky, európskym rozširovaním a bezpečnostnými vzťahmi. Štvrtým okruhom bolo zameranie na reformu regionálnej samosprávy a verejnej správy. Piatym okruhom bola podľa Malovej a Mihálikovej (2002) oblasť politického myslenia a slovenských politických dejín zastrešova-

Sciences), Google Scholar, Index Copernicus, J-Gate, JournalTOCs, Naviga (Softweco), Primo Central (ExLibris), ReadCube, ResearchGate, Summon (Serials Solutions/ProQuest), TDOne (TDNet), WorldCat (OCLC); časopis *Politické vedy* je v súčasnosti zaradený do databáz IndexCopernicus, EBSCO, Central Eastern European Online Library a Proquest.

ných Slovenskou akadémiou vied v Bratislave. Posledným okruhom boli výstupy zamerané na ľudské a menšinové práva. Ako obidve autorky konštatujú, v začiatkoch formovania politických vied na Slovensku je viditeľná vysoká fragmentácia a „vysoká exkluzivita“ niektorých výskumníkov z hľadiska ich špecializácie. Tieto dôvody podľa nich bránili akademických diskusiám v kontexte s metodologickými a teoretickými východiskami.

Pri pohľade na zameranie publikovaných štúdií a diskusií v skúmaných časopisoch je viditeľný určitý diskurz s formovaním politických vied na Slovensku, najmä v kontexte dominantných tematických orientácií. Slovenská politologická revue bola zameraná najmä na okruhy politickej histórie, problematiky výskumu mládeže a politického systému Slovenskej republiky.

Tabuľka č. 4: Zameranie publikovaných štúdií v SPR v rokoch 2001 – 2015*

	Tematická orientácia	Počet výstupov
1.	História (politická história)	23
2.	Problematika mládeže	15
3.	Politický systém SR	10
4.	Sociológia	9
5.	Verejná správa a verejná politika / Teória volieb a volebných systémov	7
6.	Politické ideológie / Ekológia / Teória politických strán / Problematika etnicity	6
7.	Voľby na Slovensku / „Čínska“ politika	5
8.	Volebné kampane / Politická komunikácia	4
9.	Filozofia / Migrácia / Voľby a volebné správanie / Teória demokracie / Politika a médiá / Politický systém ČR	3
10.	Strany a stranický systém vo svete / Metodológia a politická veda / História politického myslenia na Slovensku / Občianska spoločnosť / Transformácia k demokracii / Medzinárodné vzťahy / Globalizácia / Integrácia a europeizácia	2

* Prvých „10“ tém podľa najvyššieho počtu publikovaných výstupov.

Zdroj: autor.

Z pohľadu počtu publikovaných výstupov je zrejme prepojenie na najproduktívnejších autorov a zloženie redakčných rád. Typickým príkladom je počet publikovaných výstupov v SPR, keď na prvých miestach rezonujú témy úzko späté s najproduktívnejšími autormi (Čáky, Macháček, Horváth, Štefančík, Žúborová a pod., pozri bližšie tabuľka č. 4), ako aj zložením redakčnej rady (Štefančík, Macháček, Žúborová).

Pri porovnaní zamerania publikovaných štúdií a diskusií v obidvoch časopisoch sú vidi-

teľné jasné rozdiely najmä v tematických okruhoch obidvoch časopisov. Pokiaľ Slovenská politologická revue bola dominantne zameraná na „tradičné témy“, Politické vedy sú úzko špecializované na témy súvisiace s bezpečnosťou, medzinárodnými vzťahmi a témami vychádzajúcimi z medzinárodných a európskych kontextov. Jasne to dokazujú obidve zobrazené tabuľky 4. a 5., kde v kontexte v oblasti výstupov sú Politické vedy špecializovanejšie ako SPR, kde je viditeľná rozmanitosť tém.

Tabuľka č. 5: Zameranie publikovaných štúdií a diskusií v PV v rokoch 2001 – 2015*

	Tematická orientácia	Počet výstupov
1.	Bezpečnostné štúdie	22
2.	Politika a analýza	15
3.	Verejná správa a verejná politika	13
4.	Medzinárodné vzťahy / Etnické konflikty	12
5.	Medzinárodné organizácie / Ekológia	11
6.	Občianska spoločnosť	10
7.	Politický systém SR / Stredná Európa a politika	9
8.	Európske politiky/ Európska integrácia/ Terorizmus / Teória demokracie	7
9.	Európske občianstvo / Americká politika	6
10.	Migrácia a imigrácia / História / Geopolitika / História Slovenska/ Globalizácia	5

* Prvých „10“ tém podľa najvyššieho počtu publikovaných výstupov.

Zdroj: autor.

Na druhej strane je potrebné konštatovať, že SPR je flexibilnejšia v aktualizovaní svojej tematickej orientácie, keďže sa do zoznamu najpublikovanejších štúdií dostali aj populárne tematicky zo západnej Európy, ako napríklad politická komunikácia, volebné kampane

a mediálna oblasť politiky. Možno súhlasí s vyjadrením autoriek Malovej a Mihálikovej (2002), že výskumníci v podmienkach Slovenskej republiky sa zameriavajú na „horúce“ politické témy.

Schéma č. 1: Podiel kľúčových slov vo všetkých publikovaných výstupoch v SPR v rokoch 2001 – 2015

Zdroj: autor, pomocou online softvéru Word Cloud.

Samozrejme pre lepšie grafické zobrazenie (schéma č. 1 a 2.) pridávame aj analýzu kľúčových slov, ktoré odrážajú dominantné zastúpenie publikovaných výstupov najproduktívnejších autorov (či skôr ich samotnú špecializáciu).

Podiel kľúčových slov vo všetkých publikovaných výstupoch v SPR odráža fragmentova-

nosť tematickej orientácie, ktorá bola viditeľná v začiatkoch formovania politických vied na Slovensku, ako aj schopnosť flexibilného preorientovania na aktuálne témy v rámci spoločnosti. Na druhej strane však veľmi chaoticky a rušivo pôsobí neujasnenosť špecializácie časopisu.

Schéma č. 2: Podiel kľúčových slov vo všetkých publikovaných výstupoch v PV v rokoch 2001 – 2015

Zdroj: autor, pomocou online softvéru Word Cloud

Opačné tendencie vykazuje časopis Politické vedy, ktorý sa prevažne zameriava na otázky spojené s bezpečnosťou, medzinárodnými vzťahmi a európskymi problematikami. Daný smer bol potvrdený aj samotným šéfredaktorom časopisu, podľa ktorého založenie časopisu malo spĺňať dôležitú úlohu v kontexte vytvárania špecifického fóra pre „diskurz agendy, aká sa v Slovenskej republike do toho času neriešila alebo sa riešila len v rámci rezortných materiálov (Ministerstvo obrany SR, Ministerstvo zahraničných vecí SR, Ministerstvo hospodárstva SR, Ministerstvo vnútra SR a iné)“ (Ušiak, 2012, s. 153). Inými slovami v začiatkom formovania časopisu bola potrebná reflexia názorov na formovanie zahraničnej a bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky, ako aj formovanie a zaraďovanie štátu do medzinárodných a európskych štruktúr.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že z hľadiska tematickej orientácie obidva časopisy prejavujú identické znaky z hľadiska publikovaných tém, rozdiel je však badať v (ne)fragmentovanosti publikovaných výstupov. Zatiaľ čo SPR vykazovala v ostatných rokoch fragmentáciu tematickej orientácie, snažila sa publikovať aktuálne výstupy a tradičné témy, Politické vedy sa od svojich začiatkov špecializovali na agendu rezortných materiálov, ako aj formovania zahraničných a bezpečnostných diskurzov. Môžeme tak konštatovať, že z hľadiska tematickej orientácie si obidva časopisy nekonkurujú, čo na jednej strane prispieva k otvorenému priestoru pre akademickú diskusiu v mnohých oblastiach, na druhej strane ča-

sopisy si navzájom nekonkurujú, čo bráni ich napredovaniu. Vo svojich oblastiach výskumu sú dominantné. Jediným konkurenčným elementom je v tomto prípade len rýchlosť zaraďovania do medzinárodných databáz.

Krajiny a inštitúcie pôvodu publikovaných výstupov – inštitucionálna štruktúra

Ďalším porovnávacím kritériom bol pôvod výstupov. Cieľom bolo zistiť, ako sa výstupy prekrývajú s inštitucionálnou príslušnosťou autorov a regionálnou štruktúrou pracovísk.

V súčasnosti sú politické vedy – výskum a výučba – zastrešené deviatimi verejnými univerzitami a to Univerzita Komenského v Bratislave, Prešovská univerzita v Prešove, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (časopis Politické vedy), Trnavská univerzita v Trnave, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave (časopis Slovenská politologická revue). Medzi najmladšie pracoviská patrí Katolícka univerzita v Ružomberku a Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne. Ďalšou inštitúciou, ktorá v rámci svojich štruktúr zastrešuje politické vedy je Slovenská akadémia vied (SAV), v rámci ktorej štruktúr od roku 1990 pôsobí Ústav politických vied SAV.

Inštitucionálna štruktúra obidvoch politologických časopisov je veľmi identická, i keď s rozdielnym počtom publikovaných výstupov, keďže Politické vedy prijímajú a následne vy-

dávajú omnoho vyšší počet výstupov na jedno číslo ako SPR. Aj napriek tomu je možné vnímať rozdiely pri komparácii pôvodu publikovaných článkov. Predtým ako prejdeme na hlavné rozdiely pri publikovaných výstupoch obidvoch časopisov by by vhodné porovnať spoločné znaky. Obidva časopisy majú viac

ako 70 % podiel všetkých publikovaných výstupov zo slovenského prostredia. Musíme však zdôrazniť, že daná hodnota vyjadruje celkové obdobie analýzy časopisov v rokoch 2001 – 2015 a v ostatných rokoch podiel slovenských prispievateľov klesá.

Tabuľka č. 6.: Krajina pôvodu publikovaných výstupov v SPR v rokoch 2001 – 2015

	Krajina pôvodu	Počet výstupov
1.	Slovenská republika	321
2.	Česká republika	47
3.	Bulharsko	7
4.	Maďarsko	4
5.	Rakúsko	3
6.	Poľsko, Ukrajina, Slovinsko, Francúzsko	2
7.	UK, Japonsko, Belgicko, Nigéria, Ruská federácia	1

Zdroj: autor.

Druhý najvýznamnejší autorský podiel výstupov v SPR má Česká republika. Mierne vyváženejší je počet zahraničných výstupov je

v Politických vedách, kde sa na treťom mieste objavuje Poľsko. Zastúpenie maďarských autorov má len SPR.

Tabuľka č. 7.: Krajina pôvodu publikovaných výstupov v PV v rokoch 2001 – 2015

	Krajina pôvodu	Počet výstupov
1.	Slovenská republika	486
2.	Česká republika	70
3.	Poľsko	26
4.	Francúzsko, Ruská Federácia	6
5.	Bulharsko, UK	3
6.	Ukrajina, Rumunsko	2
7.	Nigéria, Čile, Srbsko, Rakúsko, Moldavsko, Taliansko, Kazachstan, USA,	1

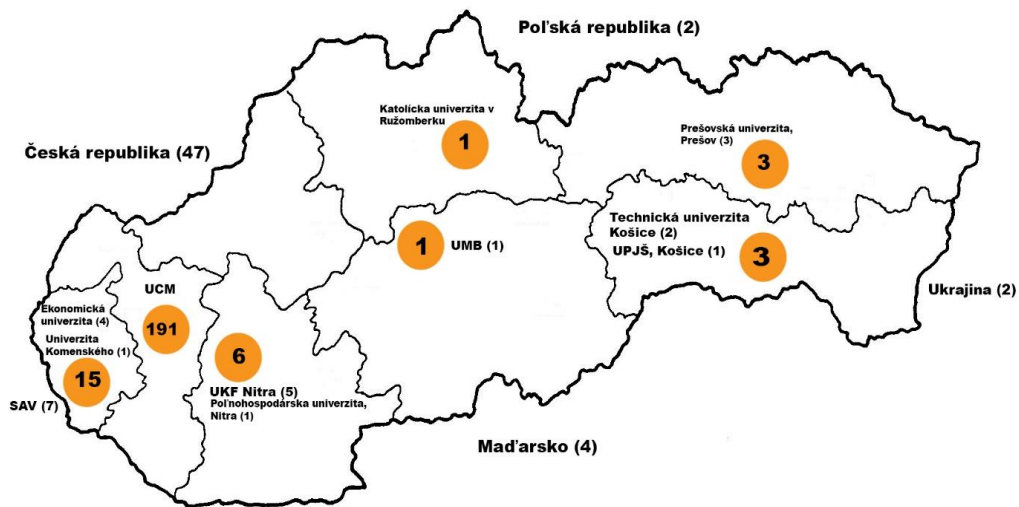
Zdroj: autor.

Pri porovnaní štruktúry publikovaných výstupov v rámci Slovenskej republiky sme postupovali totožne ako pri zahraničných autoroch. Do analýzy sme započítali dominantné publikačné výstupy v rámci Slovenskej republiky podľa krajov, s výnimkou výstupov, pri ktorých absentuje jasná afiliácia ku konkrétnemu pracovisku.

Pri pohľade na regionálne zastúpenie publikovaných výstupov môžeme konštatovať výraznú koncentráciu výstupov z miesta vydavateľského pracoviska. Analýza vykazuje dominantnú prítomnosť domácich autorov, ktorí sú zamestnaní na príslušnej univerzity (katedre) vydávajúcej časopis. Slovenská politologická revue z deviatich univerzít zastrešujúcich politické vedy eviduje za ostatné roky výstupy len

zo 7 univerzít (vrátane domácej) a to z Univerzity Komenského v Bratislave, z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, z Prešovskej univerzity v Prešove, Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach a Katolíckej univerzity v Ružomberku. Minimálne zastúpenie v počte výstupov má SAV v Bratislave. Z iných publikujúcich pracovísk má výstupy Technická univerzita v Košiciach, Ekonomická univerzita v Bratislave a Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre. Z neuniverzitného prostredia publikovali pracovníci Štatistického úradu SR, Inštitútu INEKO (Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy) a Inštitútu pre výskum práce a rodiny v Bratislave.

Schéma č. 3.: Regionálna štruktúra publikovaných výstupov v SPR v rokoch 2001 – 2015*

Poznámka: Do analýzy neboli zahrnuté výstupy bez jasnej afiliácie na konkrétne pracovisko.

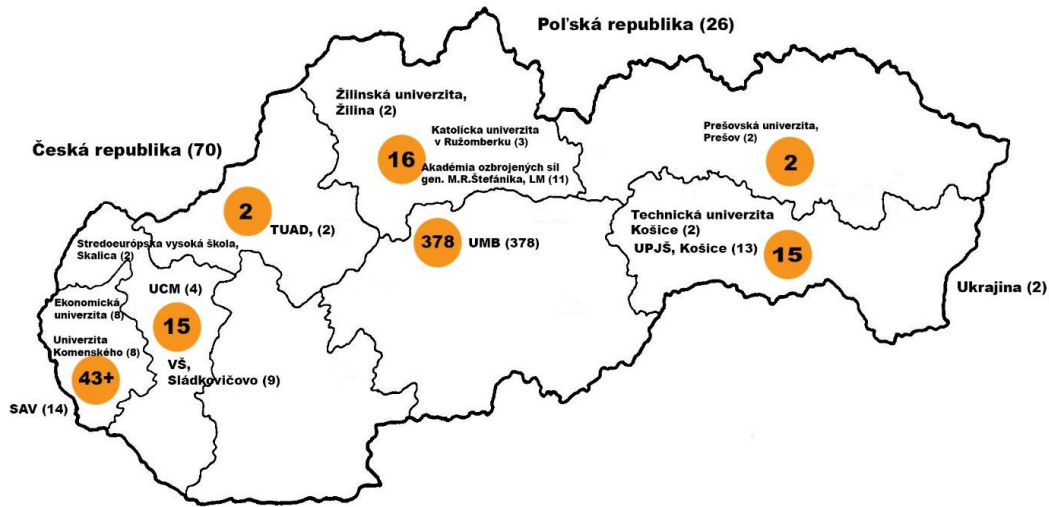
Zdroj: autor.

Zaujímavosťou je, že pokiaľ miestna štruktúra publikovaných výstupov v rámci SPR nezahŕňa inštitúcie a vysoké školy pochádzajúce z Trenčianskeho kraja, Politické vedy nemajú výstupy z Nitrianskeho kraja (porovnaj Schéma č. 3 a Schéma č. 4).

Pri analýze regionálnej štruktúry publikovaných výstupov v časopise Politické vedy evidujeme za sledované roky 7 z 9 univerzít (vrátane domácej) na Slovensku, ktoré zastrešujú v rámci svojich štruktúr politické vedy. Medzi vyššie uvedené univerzity patrí Univerzita Komenského v Bratislave, Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Prešovská univerzita v Prešove, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach a Katolícka univerzita v Ružomberku. Minimálne zastúpenie evidujeme aj pri SAV v Bratislave.

Z neuniverzitného prostredia publikovali v časopise Politické vedy autori z Ministerstva zahraničných vecí SR (2 publikačné výstupy), Evanjelického gymnázia v Tisovci (1 publikačný výstup), Vysoké školy ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave (1 publikačný výstup), 4people Slovakia v Bratislave (1 publikačný výstup), Strategic Atlantic Commission v Bratislave (1 publikačný výstup), Generálneho štábu Ozbrojených síl SR (3 publikačné výstupy), Kancelárie verejného ochrancu práv SR (1 publikačný výstup), Agentúry EÚ pre ľudské práva v Bratislave (1 publikačný výstup) a Paneurópskej vysoká škola v Bratislave (1 publikačný výstup). Výrazne nadzastúpenou bola Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši, ktorá s jedenástimi výstupmi bola treťou najčastejšou inštitúciou (s výnimkou domácej) publikujúcou v časopise Politické vedy.

Schéma č. 4.: Regionálna štruktúra publikovaných výstupov v časopise Politické vedy v rokoch 2001 – 2015*

Poznámka: Do analýzy neboli zahrnuté výstupy bez jasnej afiliácie na konkrétne pracovisko.

Zdroj: autor.

Podobne je to aj s konkrétnymi pracoviskami. Už len v rámci porovnania Trnavského kraja, všetky výstupy pochádzajú výhradne z domácej produkcie a ostatné inštitúcie nemajú žiadne zastúpenie. Naopak je to pri časopise *Politické vedy*, ktoré má pomerne rovnomerné zastúpenie troch vysokých škôl sídliacich v Trnavskom kraji (okrem Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave aj Stredoeurópska vysoká škola v Skalici a Vysoká škola v Sládkovičove).

Záverečné poznámky

Pri záveroch sa nebudeme vracáť k jednotlivým interpretáciám a analýzám, ktoré boli detailne rozobrané v jednotlivých častiach predkladaného textu. Skôr sa budeme snažiť charakterizovať súčasný stav skúmaných časopisov, ako aj ich ďalšie napredovanie, keďže už obidva časopisy prechádzajú výraznými zmenami, čo sa odzrkadľuje na zvyšovaní kvality, odbornosti a otvorenosti publikačných možností.

Môžeme len súhlasiť s viacerými názormi v rámci odborných publikácií (Malová – Malíková: 2002; Holzer – Chytilík – Pšejša – Šindelár: 2009a, 2009b), alebo s názormi jednotlivých redaktorov časopisov (Štefančík, 2012; Ušiak, 2012) o postavení politologických časopisov v podmienkach Slovenskej republiky. Na jednej strane je viditeľný veľmi graduálny nárast vo zvyšovaní kvality a odbornosti časopisov,

ktoré si postupne začínajú konkurovať „bojom“ o zahraničných odborníkov.

Politické vedy a Slovenská politologická revue patria v súčasnosti medzi jediné časopisy, ktoré pôsobia vo viacerých významných databázach, no na druhej strane je potrebné konštatovať, že nevedia plne využiť daný potenciál. Hoci sú v súčasnosti reklama, PR a marketing nosnými piliermi pri oslovovaní potenciálnych „zákazníkov“ na trhu, časopisy stále viacmenej „čakajú“ na svojich prispievateľov.

Slovenská politologická revue začala zverejňovať svoje publikačné výzvy na webovej stránke Medzinárodnej asociácie pre politické vedy (IPSA – International Political Science Association). Taktiež boli zverejnené aj v rámci špecializovaných skupín na výzvy, uzávierky, granty a publikovanie v rôznych sociálnych médiách (Facebook a LinkedIn). Na úspešné presadenia sa v renomovaných databázach je potrebné nielen publikovanie v anglickom jazyku, ale taktiež podiel zahraničných autorov a citačného rámca z karentovaných databáz.

Slovenská politologická obec minimálne publikačné výstupy v rámci slovenských odborných časopisov. Jedným z hlavných dôvodov je skutočnosť, že ich nepovažuje za relevantné a hodnotné, pričom má skôr tendenciu publikovať v zahraničných časopisoch, ktoré sú na vyššej úrovni v hodnotiacich rebríčkoch (Scopus alebo Web Of Science). Časopis *Politické vedy* sa jednoznačne orientuje na sektorové politiky spojené s integráciou do medzi-

národných štruktúr, ako aj témy spojené so zahraničnou a bezpečnosťou politikou. Slovenská politologická revue vykazuje vyššiu fragmentovanosť publikovaných výstupov. Jedným z dôvodov sú časté zmeny vo vnútornej štruktúre redakčnej rady SPR a najmä v pozícií výkonných redaktorov, ako aj zmeny v pozícii zástupcu hlavného šéfredaktora.

Na záver môžem konštatovať, že obidva politologické časopisy v sledovanom období vytvárali adekvátne podmienky na prechod od kvantity smerom ku kvalite publikovaných výstupov, o čom svedčí aj súčasná pozícia v medzinárodných databázach. Aj napriek týmto evidentným pozitívam je nevyhnutné skonštatovať aj niektoré negatíva. Asi najmarkantnejším negatívom je neochota samotných politológov publikovať v domácich odborných časopisoch, pričom vychádza najmä z ich kategorizácie. Na druhej strane vyvstáva otázka popularizácie slovenských politologických časopisov a zlepšovania podmienok pre popularizáciu samotného študijného odboru politológia v univerzitnom prostredí.

Literatúra:

- HOLZER, J. – CHYTILEK, R. – PŠEJA, P. – ŠINDELÁŘ, M.: Jaká se produkuje politická věda? Tematická analýza publikací v českých recenzovaných politologických časopisech. *Politologický časopis*, roč. XVI., č. 2 (2009), s. 91 – 115.
- HOLZER, J. – CHYTILEK, R. – PŠEJA, P. – ŠINDELÁŘ, M.: Kým a kde se produkuje česká politická věda. Personálně-institucionální analýza publikací v českých recenzovaných politologických časopisech. *Středoevropské politické studie*, roč. XI., č. 2 – 3 (2009), s. 107 – 132.
- MALOVÁ, D. – MIHÁLIKOVÁ S.: Political Science – Slovakia. In: KAASE M. – SPARSCHUH V. – WENNINGER A. (eds.): *Three Social Sciences Disciplines in Central and Eastern Europe. Handbook on Economics, Political Science and Sociology (1989 – 2001)*, Berlin: GESIS/ Social Science Information Centre 2002, s. 343 – 357.
- ŠTEFANČÍK R.: Stretnutie redaktorov slovenských politologických časopisov. *Slovak Journal of Political Sciences*, Vol. 12, No. 2, (2012) s. 148 – 150.
- UŠIAK J.: Politické vedy/ Political Sciences in Slovak Journal of Political Sciences, Vol. 12, No. 2 (2012), s. 152 – 153.

Príspevok bol prezentovaný na VI. Kongrese českých politológů 9. – 11. septembra 2015 v Prahe, v rámci plenárneho panelu Political Science in Visegrad and CEE Countries: History, Trends and Prospects.

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

FEBER, J.: Moral Aspects of Velvet Revolution. *Annales Scientia Politica*, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 43 - 49.

Abstract:

The moral aspects of velvet revolution. The article is focused on the issue of morality in the political process, reveals the fiction of the policy of nonviolence on the example of velvet revolution. Advocating morality, the author draws attention to the danger of its absolutisation. The author defines the idea of a good society, which should become a higher criterion of moral good. The sense of velvet revolution is discussed within this criterium.

Keywords:

Moral, Politics, Velvet Revolution, Values, Good society

JAROMÍR FEBER

Department of social sciences
Technical University of Ostrava
Czech Republic
Email: jaromír.feber@vsb.cz

MORÁLNÍ ASPEKTY SAMETOVÉ REVOLUCE

JAROMÍR FEBER

Department of social sciences
Technical University of Ostrava
Czech Republic
Email: jaromír.feber@vsb.cz

Abstract:

The moral aspects of velvet revolution. The article is focused on the issue of morality in the political process, reveals the fiction of the policy of nonviolence on the example of velvet revolution. Advocating morality, the author draws attention to the danger of its absolutisation. The author defines the idea of a good society, which should become a higher criterion of moral good. The sense of velvet revolution is discussed within this criterium.

Keywords:

Moral, Politics, Velvet Revolution, Values, Good society

Úvod

Každoroční vzpomínka na výročí „sametové revoluce“, která předurčila další vývoj naší společnosti, je vhodnou příležitostí opětovně se zamýšlet nad jejím smyslem. Narůstající časový odstup, který nás od revoluce dělí, vytváří stále lepší podmínky pro její, co možná neobjektivnější, posouzení. Předkládaný text se zaměřuje na některé morální aspekty politických změn a pokouší se formulovat určitá zobecnění týkající se vztahu morálky a politiky.

Sametová revoluce

Označujeme-li pojmem „sametová revoluce“ politický převrat, který zahájil radikální změny v naší společnosti, pak tím chceme zdůraznit mírumilovný průběh tohoto procesu. Sametová revoluce byla součástí širšího společenského hnutí, které zachvátilo východní Evropu a bývalý Sovětský svaz v letech 1989 – 1991. V západní politické vědě dominuje názor, že se celkově jednalo o proces mající antikomunistický a nenásilný charakter (Porov. Daniels, 2000, s. 203).

Uskutečnit společenskou změnu pokojnou cestou bez silové konfrontace bylo dominantní intencí protagonistů i naší revoluce, kteří odmítli pojímat politiku jako boj o moc a uplatnění získané moci v prosazování svých záměrů. Snaha V. Havla o „nepolitickou politiku“ vyjadřuje odmítnutí násilného revolučního svržení stávající moci a pokus přeměnit morálku v jedinou přípustnou zbraň v boji s komunistickým režimem. Havlův požadavek pojímat politiku jako praktikující morálku našla své explicitní vyjádření například i v názvu sborníku jeho prací vydaných v zahraničí (Havel, 1998).

Moralizace politiky má hlubší etický smysl, protože vyjadřuje jednotu cíle a prostředků. To, čeho má být dosaženo – svobody jako dobrovolného životního směřování – se přímo uskutečňuje ve společenské praxi. A to navíc plně

v duchu Kantovy etiky, který vymezuje absolutní cílovou morální hodnotu ve druhé formulaci kategorického imperativu: „Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek“ (Kant, 1976, s. 75). Nenásilný, tj. neinstrumentální vztah člověka k člověku, se má přímo uplatnit nejen vůči strýjcům revoluce, ale především ve vztahu k politickému protivníkovi (tzn. komunistické nomenklatuře).

Případné vítězství morálky nad politikou by mělo rovněž smysl přímo historický, protože by ho bylo možné považovat za konec dějin. Byly-li dějiny jako postupná změna společenských poměrů vždy provázeny násilím, pak odmítnutí násilí a jeho nahrazení láskou a přímou aktualizací hodnot, realizaci kterých eschatologie vztahovala až k tomu, co má přijít po dějinách, by konec dějin opravdu znamenalo. Podobnou myšlenku již dříve vyjádřil P. Ricoeur, když se zabýval otázkou politiky nenásilí (Porov. Ricoeur, 1965, s. 228).

Vítězství Pravdy má být vítězstvím Rozumu, kterému jde o společné lidské Dobro a ne o nenávisť vůči nepříteli, o jeho nemilosrdné poražení, represi a utlačování. Tak lze interpretovat i známý bonmot přisuzovaný V. Havlovi, že „horší než komunista je jen antikomunista“. Vyjadřuje myšlenku, že v nových společenských poměrech nemá jít o nové dělení společnosti na přátele a nepřátele, nemá jít o vítězství jedněch nad druhými, ale má znamenat morální vítězství všech.

Morálka a politika

Morální patos V. Havla, který se stal personifikací sametové revoluce, nás přivádí k obecnější otázce vztahu morálky a politiky, která byla tradičně v rámci politické filozofie tematizována především v reakci na činnost E. Ghandiho a N. Mandely jako problém politiky nenásilí. Záměrem politiky nenásilí je zrušit prvek násilí a opřít se o morálku. Ale obecnou otázkou zůstává, je-li politika bez užití síly možná. Není idea moralistické politiky oxymóronem? Přisuzuje přece politice, která v sobě nutně obsahuje strukturální násilí, morální převlastek nenásilí. Pléduje za vládnutí bez užití síly, když přece vládnutí znamená ovládnutí jiných a ovládat jiné (tzn. ty, kteří mají jiné

a mnohdy protichůdné zájmy) lze jen tehdy, je-li k dispozici dostatečná síla. Ta nabývá v civilizovaných společnostech podobu státní moci. A právě o ni v politice jde. Jde o to ji získat a uplatnit. Politika je prostředkem řešení konfliktů, je nutná právě proto, že lidé nemají stejné zájmy a i kdyby je měli, nebylo by možné je stejným způsobem a na stejné úrovni uspokojovat. Má-li však společnost jako funkční celek existovat, musí se některé zájmy a přehnané nároky potlačit, a to je právě účelem politiky, řešit spory, které se bez užití síly vyřešit nedají. Jinými slovy v politice jde vždy o mocenské omezování svobody jednotlivce a otevřenou otázkou, která je právě předmětem politických aktivit, zůstává jen otázka, do jaké míry a ve prospěch koho nebo čeho bude individuální svoboda omezována. Rozporuplnost nenásilné politiky spočívá v tom, že předpokládá vládnutí obsahující požadavek odmítání síly, bez použití které ale vládnout nelze.

A navíc, kdybychom připustili, že by společnost mohla fungovat jen na základě dobré vůle vyplývající z lásky a lidské vzájemnosti, nebyla by žádná (a tedy ani nenásilná) politika vůbec nutná. Bohužel jak se stále znovu s historickou nutností ukazuje, nehledě na blahé, vyšší morálkou motivované a možná upřímně myšlené snahy se této nutnosti vzepřít, politika nutná byla, je a bude, dokud budeme žít v nedokonalém, protože lidském světě. Nutnou univerzální přítomnost politiky v jakémkoli společenském prostoru potvrzuje mimo jiné i to, že Havlovo moralizování má zřejmý politický smysl. Nezávisle na tom jestli si to sám V. Havel a jemu blízcí uvědomovali nebo ne, morálka se stává ve střetu s vládní mocí jasným politikem. Je účinným prostředkem prosazování zájmů bývalé opozice, protože je v politickém zájmu těch, kteří moc ještě nemají, aby se bránilo jejímu uplatňování. Dokud určité společenské síly nedisponují státní mocí, musí z logiky věci bránit jejímu užití a morálka se stává vítaným prostředkem pro dosažení tohoto politického cíle.

Zákonitosti politického procesu jsou neúprosné, a dokonce i kdybychom připustili, že v určité fázi sametové revoluce došlo k závažnému (tj. normální způsob fungování světa popírajícímu) vítězství morálky nad politikou, bylo by to vítězství jen dočasné. Negace starých pořádků, tj. starých politických struktur

útlaku, musí nutně přejít v tvorbu struktur nových, protože bez zajištění řádu, který politická moc garantuje, se fungující společnost neobejde. Potvrzením toho, že si tuto pravdu uvědomovali i protagonisté jinak vesměs nenásilných revolucí konce 80. let, je i dobový výrok L. Wałęsy: „Nedoženeme Evropu, když vytvoříme silné odbory“ (Przeworski, 1988, s. 37). Naznačuje se tím, že by nebylo možné efektivně vládnout, kdyby vládnutí někdo narušoval. Nový politický řád a moc, která ho udržuje, lze sice označit za lepší, to ovšem nic nemění na skutečnosti, že dějiny musí být obnoveny ve smyslu nutné přítomnosti násilí, která potlačuje odlišné vůle a především vůli těch, kteří se s novými poměry nechtějí ztotožnit, protože v opačném případě by se zhroutilo fungování společenského celku.

Politika nenásilí

Jak již bylo naznačeno, idea spojení morálky a politiky obsahuje jisté problémy. Abychom se s nimi mohli pozitivně vyrovnat, pokusíme se nejprve o něco systematictější rozbor nenásilné politiky. Upřesníme výchozí pojmy, odhalíme některé fikce, které politiku nenásilí nutně provázejí a činí z ní paradoxální neuskutečnitelný projekt, abychom nakonec zdůraznili reálný význam morálky ve společnosti.

Pojem „násilí“ obecně vymezujeme jako nedobrovolné podřízení se jedné vůle druhé. Jako takové je násilí atributem politiky, protože se jedná o oblast, ve které se uskutečňuje konflikt vůlí. V politice se násilí uskutečňuje prostřednictvím činnosti instituce státu, stát představuje organizovanou moc, která umožňuje prosadit jednu vůli (tzn. vůli těch, kteří stát ovládli neboli uchopili politickou moc) i přes odpor jiných vůlí ve společnosti (tzn. těch, kteří prohráli v politickém boji a nezískali nebo ztratili kontrolu nad státní institucí). Při normálním fungování politiky vystupuje moc převážně v symbolické podobě jako hrozba možného násilí. Hrubá materializace tohoto symbolu svědčí o ztrátě moci. Absence fyzického násilí tak není specifickou apolitické politiky, politiky jako morálky v praxi, protože i ta nejdespotičtější, ale normálně fungující politika je právě tak „nenásilná“.

Výjimečnost čistě morálního působení na rozdíl od působení politického spočívá v tom,

že je ryze výchovným procesem. Bývalý nepřítel nemá být poražen, ale naopak se má stát rovněž morálním vítězem, protože prozřel a povznesl se na vyšší morální úroveň. Morální působení se odhlíží od odlišností a růzností zájmů, neprosazuje jedno dobro proti jinému dobru, ale naopak hledá dobro společné, které je jako obecná kategorie kladeno do protikladu ke zlu jako rovněž obecné kategorii. Předností morálních zbraní se proto stává to, že jejich použití je v zájmu všech, jsou jakoby provázeny efektem společného morálního vítězství.

Politika nenásilí vychází z předpokladu, že politického protivníka (v našem případě vládnoucí vrstvu) lze převychovat, což je však zjevně nerealistické. Nemá-li být morální čin jen demonstrativní sebevraždou, nemůže se omezit jen na umíněnost, na tvrdošijné setrvávání na své Pravdě, ale musí být doplněn i o působení politické. I když nemusí jít o přímé fyzické násilí, je jistá forma nátlaku nezbytná. Mají-li různé formy případné občanské neposlušnosti motivované morálními důvody přejít ve skutečnou akci směřující ke změně nežádoucího společenského stavu, musí opustit čistě morální prostor a ovládnout i prostor politický. Rezignace na ovládnutí politického prostoru by bylo i nemorální ve vztahu k širokým vrstvám, protože ty by zůstaly bezbranné vůči případné zvůli mocných. Nenásilí by popřelo základní morální imperativ neinstrumentálního vztahu k člověku, protože oběti zvůle by se staly ve skutečnosti jen prostředky morálního působení na vládnoucí vrstvy, jejichž morální převýchova by se tak stala vyšší hodnotou než život a utrpení nižších vrstev. Instrumentalizace širších vrstev ve jménu vítězství abstraktního morálního principu nenásilí by byla dvojnásobně nemorální, protože by byla zbytečná. Kdyby protest zůstal jen v rovině morálky, byl by odsouzen k neúspěchu, protože by zůstal v politickém prostoru bezmocný.

V tom spočívá základní paradox politiky nenásilí, protože je sice postulována jako morální praxe, ale neobejde se bez praxe moci. Morálka bez spojení s politickou racionalitou, která promýšlí nejefektivnější způsoby převzetí a udržení moci, se stává jen samoučelným abstraktním principem, který spíše připomíná hrozného pohanského Molocha živícího se krví svých obětí než vytoužené vítězství „pravdy

a lásky nad lží a nenávistí“. „Politika“ nenásilí nemůže zůstat jen v čistě morální rovině, ale musí se pohybovat v politickém prostoru, který je prostorem mocenských střetů, musí se jinými slovy ušpinit násilím (politikou), čímž se však dostává do rozporu sama se sebou, kdyby to neudělala, dostane se do rozporu sama se sebou rovněž, protože amorálně obětuje své přívržence.

Má-li být nenásilná politika účinná jako prostředek změny společenských poměrů, nemůže být pojímána jako absolutní morální alternativa „normální“ politiky, ale jediné jako její specifické doplnění. V politickém procesu může morální legitimizace mobilizovat masy, stát se účinnou zbraní neutralizující síly protivníka, protože mu brání použít jeho vlastní mocenské prostředky. A nakonec je cestou, jak získat mezinárodní podporu, která se často ukazuje jako zásadní. Nicméně jakékoli použití mocenských prostředků v rámci politiky nenásilí vyžaduje dostatečné morální ospravedlnění, především přesvědčivé zdůvodnění toho, že vede k vytvoření lepší společnosti. Bez takového zdůvodnění by svou morální legitimizaci ztratila.

Fikce nenásilné politiky

Politika nenásilí se opírá o řadu fikcí. Pojem „fikce“ zde budeme užívat v tom smyslu, jak jej vymezil J. Derrida ve svých esejích věnovaných N. Mandelovi a vyhlášení americké *Deklarace nezávislosti*. Například *Deklarace nezávislosti* je vyhlášena ve jménu ještě neexistujícího národa, v čemž spočívá fiktivnost deskripce „my-národ“. Fiktivní národ navíc disponuje morálním statutem zakládajícím se na oddanosti normativním postulátům, které jsou v *Deklaraci* vyjádřeny. Fiktivnost zde spočívá v tom, že žádoucí morální kvalita národa je vydávána za již jsoucí kvalitu. A konečnou fikcí je, že morální normy jsou jakoby garantovány samotným Bohem. Takový „mix“ se nevztahuje ani k normativním ani deskriptivním soudům rozumu, ale je výhradně aktem ustavení amerického národa jako politické reality (Derrida, 1986, s. 10 – 11). Podobné ukazuje J. Derrida i ve vztahu k neexistující „vůli celého národa“, která v artikulaci N. Mandely požadovala rovnoprávnost všech obyvatel JAR, tj. toho útvaru, který byl speciálně vytvořen jako

mechanismus rasového útlaku (Derrida, 1987, s. 20 – 22).

Fikce spočívající ve splývání deskriptivních a preskriptivních soudů (a jim odpovídající praxe), fikce, ve kterých se žádoucí (to, co by mělo být) vydává za jsoucí (to, co již je) a jsoucí disponuje kvalitou žádoucího, přičemž obojí přestává být jen logicky chybnou hříčkou lidské mysli, ale stává se politickou realitou přínášející nesporné výsledky, mají své místo i v nenásilné politice sametové revoluce. První fikce se týká protagonistů moralistické politiky a druhá těch, na jejichž morální přeměnu je zaměřena.

U protagonistů se fikce nenásilné politiky vytváří na základě pohybu od žádoucího k jsoucímu. Libovolná verze nenásilné politiky klade vysoké morální požadavky na své přívržence. Přinejmenším se očekává překonání utilitárních a spotřebitelských (konzumeristických) orientací a ideová otevřenost (postoj V. Havla), ale může nabývat i podoby úplné nezištnosti a sebeobětování, jak je nalézáme u M. Gandiho (Gandhi, 1996, s. 40 – 41). Je zřejmé, že jen nemnozí naplňují podobné ctnosti, ale morální dokonalost se prohlašuje za již jsoucí a ve jménu tohoto jsoucí se vznášejí normativní požadavky (ovšem politické) vůči těm, kteří drží moc.

Účinnost a politickou váhu získává nenásilné hnutí prostřednictvím organizace. Organizace umožňuje zapojit masu morálně nedokonalých lidí, regulovat a usměrňovat jejich činnost. Nehledě na to, že organizační struktury hnutí se mohou lišit od těch, které jsou tradičně vlastní politickým stranám, i tak platí jisté obecné principy strukturování stabilních kolektivních činností, dokonce i v případě, kdy mají vysoce flexibilní charakter, například u tzv. „síťových struktur“. V tomto smyslu v občanské společnosti nemůže probíhat žádná činnost, ve které by úplně absentovaly určité organizační formy (Porov. Ahrne, 1998, s. 93).

Je zřejmé, že k libovolné organizaci patří principy subordinace, koncentrace a rozdělení moci, fixace rolí a funkcí a odpovídající strukturování podílu účasti či naopak omezení účasti v přijímání dílčích rozhodnutí i zásadnějších usnesení. Tím se objevuje i další paradox politiky jako praktikující morálky, protože organizace popírá klíčové morální principy jako je rovnost a svobodu ve smyslu autonomie kaž-

dého jednotlivého člověka, čímž se neguje neinstrumentální vztah k člověku. A to jak uvnitř organizace, tak samozřejmě především vně v rámci jejího působení na ostatní lidi. Organizace totiž zavádí v politickém prostoru jasnou demarkaci na My a Oni, čímž sama popírá univerzalitu svých morálních principů, hlavně zásady rovného vztahu ke všem lidem (i těm, kteří zbloudili). Fikce zde spočívá v tom, že organizace je kladena jako jsoucí, které jakoby vyplývá z žádoucího a zahrnuje ho v sobě, ve skutečnosti však morální rozměr popírá, protože organizace v sobě implicitně zahrnuje nerovnost i strukturální násilí.

Jestli se ve vztahu k protagonistům fikce nenásilné politiky vytváří na základě pohybu od žádoucího k jsoucímu, pak ve vztahu k těm, vůči kterým je nenásilná politika zaměřena, se fikce vytváří v opačném pohybu, a to od jsoucího k žádoucímu. Za výchozí bod slouží fakt nespravedlivých vztahů, který je objasňován morální nedokonalostí protivníků. Odstranění faktu nespravedlnosti proto předpokládá jejich mravní převýchovu.

Obě zmíněné fikce vyplývají z toho, že vědomí protagonistů i protivníků se bere jako nepodmíněné jejich sociálními pozicemi a společensko-ekonomickým kontextem, ke kterému patří. Vědomí představené jako nezávislá síla je pak potenciálně otevřené morálnímu působení a může být přetvořeno výchovným působením. Tato základní fikce neumožňuje porozumět realitě politického konfliktu jako střetu zájmů, které jsou determinovány odlišnými strukturálními pozicemi. Především nelze určit, kdo s kým vlastně bojuje. V souladu s první fikcí jsou protagonisty nenásilné politiky všichni „normální“ lidé neboli filozofickým jazykem řečeno „samoinstitucionalizující se občanská společnost realizující projekt vlastního osvobození“ (Arato, 2000, s. 16). Součástí mytologie antikomunistické opozice byla vždy neskrývaná ctižádost, že představuje celý národ, ale v takovém případě by neměla žádného skutečného protivníka, s výjimkou úzké skupinky komunistických špiček (Porov. Markus, 2001, s. 149). Nehledě na přehnané ztotožňování opozice a celého národa (takové absolutní jednoty určitě nelze v reálném světě spontánně dosáhnout) další otázkou zůstává, jak ony, i když nepočtené, špičky porazit. Musíme připomenout, že v souladu s nenásilnou politikou nelze

připustit žádné formy násilí a veškeré požadavky musí být tím pádem přijaty dobrovolně. To ale znamená, že buď včerejší nepřítel přijal Pravdu a splynul s lidem, nebo nenásilná politika zkrachovala, protože i kdyby byly všechny požadavky přijaty, byly by přijaty nedobrovolně (tzn. v rozporu s politikou nenásilí).

Jednak těžko věřit, že by nositelé staré komunistické moci v rozhodující moment prodělali morální metamorfózu a zcela dobrovolně se vzdali svého postavení, ale především jak potom objasnit, že návrat svobody znamenal „kolosální a oslepující výbuch všech myslitelných druhů lidských neřestí“, který na mezinárodní scéně přiznal i V. Havel (Havel, 1992, s. 16). Jak mohlo dojít k popření morálky ve společnosti, která se skládá z vysoce morální bývalé opozice (lidu) a jen malé skupinky bývalé komunistické nomenklatury, která se navíc již stačila morálně přeměnit? Vše spíše nasvědčuje tomu, že společenský život vykazuje zřejmou závislost na ekonomicko-politických poměrech, což ovšem popírá univerzalistické a absolutistické morální základy politiky nenásilí.

Reálný smysl společenské transformace

Reálným výsledkem sametové revoluce jistě není morální povznesení společnosti, ale to nemohlo být ani jejím skutečným cílem. Každá společenská transformace ve skutečnosti představuje především přerozdělení výnosů a nákladů, výhod a nevýhod mezi odlišnými společenskými skupinami, a jak přiznal vlivný politolog a bývalý polský disident A. Smolar, v případě postkomunistických reforem je zřejmá výhra na straně vyšší a střední třídy a prohra na straně nižších tříd. Neopomněl však alespoň optimisticky dodat, že na spojení s vyspělým světem konec konců vyhrají všichni (Smolar, 1996, s. 37).

Je vhodné rovněž připomenout, že efektivní zbraní proti komunistickému systému se staly mnohé ve své podstatě levicové ideje. Ty byly schopny jednak mobilizovat pracující masy, protože vyjadřovaly jejich objektivní zájmy, a zároveň byly schopny neutralizovat síly protivníka. Komunistická moc sice vykazovala známky politického útlaku, ale zároveň vyrůstala ze socialistického hnutí, legitimizovala se prosazováním zájmů pracujících, a proto ne-

mohla proti širokým pracujícím vrstvám otevřeně vystupovat. Na tento fenomén již dříve poukázal O. Kirchheimer v dnes již klasické eseji *Změny ve struktuře politického kompromisu*. Zavádí v ní pojem „duální funkce“ nacionálního socialismu (Kirchheimer, 1987, s. 66). Ten byl sice rovněž systémem masového politického útlaku, ale vyrůstal z masového hnutí, a proto byl vynucen brát ohled na potřeby širších vrstev a určitým způsobem zakomponovat jejich ekonomické zájmy do struktury nového režimu. Obdobnou „duální funkci“ vykazuje i systém komunistický, což mu brání radikálně potlačit opozici, i když v přímé silové konfrontaci by mu to nemohlo činit velký problém. Nicméně ideje osvobození práce, zaměstnancké samosprávy atd., které byly efektivním prostředkem boje s komunistickým systémem, se staly naprosto nekompatibilní s kapitalistickou tržní ekonomikou a byly v nových společenských podmínkách rychle zapomenuty. A je tak ironií osudu, že ne-kapitalistické a mnohdy antikapitalistické ideje posloužily rozkvětu takové formy kapitalismu, která v mnoha případech nejen postrádá mnohé dříve běžné sociální výdobytky, ale především zvýraznila instrumentální vztah k člověku, který se stal jen zbožím a prostředkem k dosahování vyšších zisků. Jinými slovy v konečném důsledku sametová revoluce vedla ke vzniku společnosti v mnohém popírající ty morální základy, ze kterých původně vyrůstala.

Moralizace politiky

Moralizace politiky může být vnímána jako licoměrná zástěrka prosazování zcela reálných lidských zájmů (především ekonomických a sociálních) nebo jen jako projev naivity vycházející z nepochopení fungování a smyslu politiky, která je ve světě omezených zdrojů především prostředkem řešení konfliktu zájmů a jejich mocenského prosazování. To vše je zřejmě bez jistých forem útlaku nemožné.

Nicméně považuji za nutné obhájit význam morálky a zdůraznit její zásadní význam v politickém životě společnosti. Morálka je specificky lidským způsobem regulace života ve společnosti. Sama nedisponuje žádnými mocenskými nástroji, ale v demokratické společnosti se stává určující silou, protože jakékoli použití síly vyžaduje morální ospravedlnění.

Morálka obsahuje zásadní duchovní potenciál, protože nabádá povznést se nad partikulární odlišnosti a rozpory (politické hledisko) a posoudit společnost z hlediska všelidského (vlastní morální hledisko). Hlavní rozpor ve společnosti je nutné spatřovat ne mezi všelidským a individuálním, ale mezi všelidským a skupinovým. Jako člen určité skupiny stojí jedinec ve společnosti proti jiným skupinám a vyjadřuje tak ne zájem všelidský, ale skupinový. Sama existence různých skupin je dokladem rozdělení lidí na základě určitých reálných důvodů. A jedině v individuální podobě autonomní osobnosti je člověk schopen povznést se nad partikulární zájmy a dosáhnout úrovně toho, co jej spojuje s ostatními lidmi. Morálka z principu směřuje k ideálu společného (obecného univerzálního dobra). Morální úvahy o tom, jak by to na světě mělo být, vyjadřují základní smysl svobody, pokusit se vymyslet a následně vytvořit svět, ve kterém bychom chtěli společně žít.

Demokratické vládnutí, tj. politika, která je odvozena od vůle a zájmů lidu, musí prokázat, že usiluje o obecné dobro. Aby bylo vládnutí neboli zasahování státu do života lidí považováno za demokratické, musí být morálně ospravedlněno odkazem na budování dobré společnosti pro všechny nebo přinejmenším lepší, než je ta stávající. Legitimitu získává demokratická politika prostřednictvím ideje „dobré společnosti“.

Můžeme shrnout, že dobrá společnost je taková, která: 1) plní svůj účel tím, že umožňuje plnohodnotný život jednotlivce (utilitární hledisko heteronomní morálky) a je 2) spravedlivá (hledisko autonomní morálky). Z vymezení „dobré společnosti“ odvozujeme kritéria pokroku, kterými jsou především: 1) životní úroveň a 2) úroveň spravedlnosti. Nalezená obecná kritéria dobré společnosti umožňují zhodnotit význam sametové revoluce. Sametová revoluce vedla k celkové transformaci naší společnosti, a proto stupeň naplnění kritérií pokroku tvoří základ hodnocení.

Závěr

Hodnotíme-li celkově na základě stavu naší společnosti význam sametové revoluce, lze dospět k závěru, že z utilitárního hlediska znamenala změnu k lepšímu. Musíme přiznat, že

společnost plní svůj účel. Připojením se k západnímu kapitalistickému světu se zvýšila naše šance na vyšší životní úroveň. Z hlediska autonomně pojaté morálky zároveň nelze popřít, že společnost vykazuje prvky politické svobody a z formálního hlediska naplňuje ideál demokratického vládnutí. Nicméně nezbyvá než připustit, že ke spravedlivé společnosti máme daleko, a navíc se nelze zbavit pochybnosti, jestli je tento ideál v současném ekonomickém rámci uskutečnitelný (Podrobněji: Feber, 2015).

Nicméně úvahy o morálních hodnotách jsou vždy velmi důležité, protože právě ony se stávají základní součástí legitimizace moci. Jejich pečlivá analýza a důsledné prosazování může jistě přispět ke zkvalitnění našeho života ve společnosti.

Literatúra:

- AHRNE, G.: Civil Society and Uncivil Organizations. In: ALEXANDER, J. – SAGE, L. (eds.): Real Civil Societies: Dilemmas of Institutionalization. Publications 1998, s. 89 – 104.
- ARATO, A.: Civil Society, Constitution and Legitimacy. MD: Rowman and Littlefield 2000.
- DANIELS, R. V.: The Anti-Communist Revolutions in the Soviet Union and Eastern Europe, 1989 to 1991. In: PARKER, D. (ed.): Revolutions: The Revolutionary Tradition in the West, 1560 – 1991. L., N. Y.: Routledge 2000. s. 198 – 212.
- DERRIDA, J.: Declaration of Independence. In: New Political Science. Vol. 15, No. 15 (1986), s. 8 – 19.
- DERRIDA, J.: The Laws of Reflections: Nelson Mandela, in Admiration. In: DERRIDA, J. – TLILLI, M. (eds.): For Nelson Mandela. N. Y.: Seaver Books 1987, s. 19 – 28.
- FEBER, J.: Pojem a idea demokracie. In: Annals scientia politica, Roč. 4., č. 1 (2015), s. 4 – 16.
- GANDHI, M.: Selected Political Writings. Indianapolis: Hackett Publishing Co 1996.
- HAVEL, V.: The Art of the Impossible: Politics as Morality in Practice. N. Y.: Fromm International 1998.
- HAVEL, V.: Politics, Morality and Civility. In: Summer Meditations on Politics, Morality and Civility in Time of Transition. London: Faber and Faber 1992, s. 11 – 19.
- KANT, I.: Základy metafyziky mravů. Praha: Svoboda 1976.

- KIRCHHEIMER, O.: Changes in the Structure of Political Compromise. In: ARATO, A. – GEBHARDT, E. (eds.): The Essential Frankfurt School Leader. N. Y.: Continuum 1987, s. 58 – 69.
- MARKUS, M.: Decent society and/or civil society. In: Social Research, Vol. 68, No. 2 (2001), s. 149.
- PRZEWORSKI, A.: Democracy as a Contingent Outcome of a Conflicts. In: ESTER, J. – SLAGSTAD, R. (eds.): Constitutionalism and Democracy. Cambridge: Cambridge University Press 1988, s. 33 – 44.
- RICOEUR, P.: Non-violent Man and His Presence in History. In: KELBLEY, C. A. – EVANSON, A.: History and Truth. IL: Northwestern University Press 1965, s. 221 – 229.
- SMOLAR, A.: From opposition to atomization. In: Journal of Democracy. Vol. 7, No. 1 (1996), s. 29 – 38.

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

POLAČKOVÁ, A.: Concept of the Third Way - Efforts to Rebuild Social Democracy. *Annales Scientia Politica*, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 50 - 57.

Abstract:

The paper deals with the social democracy reform in terms of the "Third Way" concept of British sociologist Anthony Giddens. It briefly describes the evolution of social democracy subjects considering their establishment, period of prosperity and dominance, until the crisis and efforts undertaken for their restoration. It therefore tends to analyse the main pillars and attributes of the "Third Way" concept based on the roots and the history of its creation. The paper does not aspire to provide definite judgement on this concept, but focuses more on the theoretical background and practical implementations transformed into real policies executed by selected political parties.

Keywords:

Social democracy, Third Way, Capitalism, Socialism, Social Democratic Parties

ANNA POLAČKOVÁ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: anna.polackova@unipo.sk

KONCEPT TRETEJ CESTY – ÚSILIE O PRESTAVBU SOCIÁLNEJ DEMOKRACIE

ANNA POLAČKOVÁ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: anna.polackova@unipo.sk

Abstract:

The paper deals with the social democracy reform in terms of the "Third Way" concept of British sociologist Anthony Giddens. It briefly describes the evolution of social democracy subjects considering their establishment, period of prosperity and dominance, until the crisis and efforts undertaken for their restoration. It therefore tends to analyse the main pillars and attributes of the "Third Way" concept based on the roots and the history of its creation. The paper does not aspire to provide definite judgement on this concept, but focuses more on the theoretical background and practical implementations transformed into real policies executed by selected political parties.

Keywords:

Social democracy, Third Way, Capitalism, Socialism, Social Democratic Parties

Úvod

Sociálnodemokratické a socialistické strany majúce svoj pôvod v široko koncipovanom socialistickom hnutí, prešli v rámci svojho vývoja výraznou transformáciou, ktorá viedla k značným posunom v ich hodnotovej a ideologickej profilácii. Od svojho vzniku – spravidla od

druhej polovice 19. storočia sa tieto strany vyznačovali revolučným radikalizmom, tradičným marxistickým programom s odmietaním sociálnych rozdielov, ale aj trhového hospodárstva, pričom zastávali myšlienku, že hospodársky poriadok si vyžaduje spoločné disponovanie výrobnými prostriedkami a centrálnu plánovanú a riadenú ekonomiku. Socialistické idey, ale tiež vzťah k ekonomickému usporiadaniu a politickým inštitúciám mali zásadný vplyv na ich pozíciu v konkrétnych politických systémoch, kde boli chápané prevažne ako antisystémové sily, za čo v konečnom dôsledku platili vysokú daň v podobe politickej izolácie. Avšak, v kontexte rozvíjajúceho sa demokrati-začného procesu, s uznaním politických práv robotníkom, a vôbec celkovou zmenou spoločenských a politických podmienok dochádza k revízii sociálnodemokratickej identity, ktorá vedie k oslabeniu pôvodného radikalizmu, ale v prvom rade postupnej strate nálepky antisystémovosti. „Sociálni demokrati časom akceptovali liberálne zásady politického poriadku a volebno-parlamentnú arénu začali brať ako jediné možné „ihrisko“ politickej súťaže“ (Kopeček, 2005, s. 33), vďaka čomu sa stali akceptovateľnými politickými hráčmi s prístupom k výkonnej moci. Hloušek a Kopeček za zlo-

mový bod vo vnímaní sociálnodemokratických strán zvyšným politickým spektrom označujú prvú svetovú vojnu, „na začiatku ktorej sa väčšina internacionalistických socialistov zmenila „v obrancov vlasti“, čo síce oslabilo pôvodné požiadavky sociálnodemokratického hnutia, ale výrazne napomohlo k legitimizácii týchto strán ako prijateľných partnerov pre ostatné formácie“ (Hloušek – Kopeček, 2002, s. 16).

Idea sociálnej demokracie prevažne v západoeurópskych krajinách¹ výrazne napredovala, najrozvinutejšia bola v prvých rokoch po druhej svetovej vojne², kedy sa nadšenie pre sociálnodemokratické hodnoty rozšírilo ďaleko za jej pôvodne stanovený rámec. V povojnových rokoch, tzv. zlatých časoch sociálnej demokracie³, sme boli svedkami jej úspechu na viacerých úrovniach, čo sa prejavovalo predovšetkým v realizovaní mnohých významných sociálnych reforiem. Permanentný rast, nízka inflácia, ale aj relatívne nízka miera nezamestnanosti stáli za zvyšovaním životnej úrovne naprieč rozmanitými sociálnymi skupinami

¹ Po druhej sv. vojne prechádzala Európou vlna revolučného radikalizmu, ktorá bola primárne ovplyvnená revolučnými udalosťami odohrávajúcimi sa v Rusku. V dôsledku toho došlo prevažne v krajinách strednej a východnej Európy k rozkolu sociálnodemokratických strán a k vytvoreniu nového typu komunistických politických strán z ich ľavicových krídel (Bližšie pozri napr. Hloušek – Kopeček, 2002; Strmiska et al., 2005; Tóth, 2007; Hloušek – Kopeček, 2010).

² V povojnovom čase sa dokonca sformulovala nová ideologická koncepcia s názvom demokratický socializmus, ktorá sa zároveň stala oficiálnym programom sociálnodemokratických a socialistických strán. Tie sa na ustanovujúcom kongrese vo Frankfurt nad Mohanom v roku 1951 združili do Socialistickej internacionály.

³ Sociálnodemokratické strany sa nielen teoreticky v rámci svojich politických programov, ale tiež v praktickej rovine usilovali realizovať politiku, ktorá by vychádzala z jasne stanovených priorít. Výsledkom čoho bolo obdobie reforiem – tzv. „žatva sociálnej demokracie“. Carlsson – Lindgren v diele *Čo je sociálna demokracia?* bližšie približujú obdobie tzv. žatvy sociálnej demokracie (1940 – 1970) kedy sa realizujú série reforiem ako vybudovanie systému sociálneho zabezpečenia, zavedenie pracovnej legislatívy, základného vzdelania, ale aj rozvoj stredného školstva či nemocničnej starostlivosti a starostlivosti o deti a seniorov, ktoré boli vyjadrením politickej vôle za účelom dosiahnutia spravodlivejšej, lepšej a rovnejšej spoločnosti pre všetkých (Carlsson – Lindgren, 1996, s. 86 – 89).

a vytváraním priestoru na financovanie sociálnych programov, ktoré boli mnohokrát štedrého charakteru. Po výraznom náraste voličskej podpory sociálnodemokratických strán v 60. rokoch bolo však v posledných desaťročiach minulého storočia v dôsledku zmeny sociálnej štruktúry a znižujúceho sa počtu manuálne pracujúcich voličov⁴ badať rapidný pokles voličských hlasov v prospech týchto strán, čo viedlo k strate ich vládnej moci a zaradeniu sa k opozičným silám⁵. Napätie v sociálnych demokraciách následne zvyšovala ekonomická recesia 70. a 80. rokov, zapríčiňujúca hospodárske problémy, stúpajúcu nezamestnanosť, ale aj rastúci deficit štátnych rozpočtov. Práve spomínaná recesia urýchlila fiškálnu krízu sociálneho štátu, na ktorý sa začalo nazeráť ako na bremeno ťažiace zamestnancov a obmedzujúce tvorbu bohatstva z dôvodu zvýšenia doplytu po sociálnych dávkach.

Kríza sociálnej demokracie sa v závere 20. storočia ešte viac prehĺbila, podľa Heywooda (2008) to bolo z dôvodu troch sumarizujúcich faktorov, s ktorými možno súhlasiť. V prvom rade, voličskú podporu sociálnej demokracie značne podlomil proces deindustrializácie a úbytok počtu členov tradičnej robotníckej triedy sociálnej základne keynesiánskej sociálnej demokracie. Druhým dôležitým indikátorom devastujúcim ekonomickú úspešnosť sociálnej demokracie bol nástup globalizácie, ktorá znásobovala tlak na zvyšovanie hospodárskej výkonnosti, (medzinárodnej) konkurencieschopnosti a zároveň znižovanie daní i štátnych výdavkov. Ako tretí kľúčový moment oslabujúci intelektuálnu dôveryhodnosť sociálnej demokracie autor označuje zrútenie komunistických režimov počas revolučných rokov 1989 – 1991.

Sociálni demokrati, uvedomujúci si vážnosť situácie, boli v snahe prinavrátania svojej strácajúcej politickej moci v podobe maximalizácie volebného zisku ochotní prekopať svoj

⁴ Naopak dochádza k nárastu novej nehomogénnej strednej triedy zvyčajne so silnou postmateriálnou orientáciou.

⁵ Napr. Labour party v Británii utrpela počas rokov 1979 – 1992 drvivú porážku, keď prehrala štyri parlamentné voľby v rade a k moci sa dostala s inovovaným takmer „neľavicovým“ programom až v roku 1997. Obdobne na tom bola aj nemecká SPD, ktorá v období rokov 1982 -1998 bola na strane opozičných síl.

stranícky program v základoch. Problémom však bolo, že názory sociálnych demokratov na nevyhnutnú transformáciu strany sa vo východiskových bodoch líšili, vzhľadom na to, že stáli pred dilemou, či sa profil strany bude modernizovať predovšetkým na báze ekonomicky liberálneho prístupu, alebo ostane verný tradičným hodnotovým princípom, ktoré síce rezignovali na ortodoxný marxizmus, ale vychádzajú z primárnych ľavicových téz. Práve táto dilema vo vzťahu k hodnotovému zameraniu viedla mnohokrát k ostrým konfliktom vo vnútri sociálnodemokratických strán. Z uvedeného je zrejmé, že pod vplyvom okolností bolo nevyhnutné, aby reformistické socialistické strany prešli ďalšou fázou revizionizmu (označovaný aj ako neorevizionizmus), čo sa v posledných dvoch desaťročiach aj v konečnom dôsledku stalo.

Tretia cesta v kontexte teórie Anthony Giddensa

Snaha o obnovu sociálnej demokracie v priebehu 90. rokov 20. storočia je vo všeobecnosti známa pod viacerými pomenovaniami predovšetkým ako „radikálny“, „aktívny“, prípadne „nový“ stred (Neue Mitte), „nová“ sociálna demokracia či „tretia cesta“. V odbornej vedeckej literatúre i mediálnej oblasti sa začalo azda najvýraznejšie používať slovné spojenie „tretia cesta“ (Third Way), ktorého význam možno zasadiť do kontextu hľadania alternatívy ako kapitalizmu tak aj socializmu. Aj napriek tomu, že nezávislých teoretických koncepcií a reálnych opatrení snažiacich sa o realizáciu tretej cesty by bolo možné načrtnúť viacero⁶, v nasledujúcej časti príspevku sa však

zameriame na koncept, ktorého ústredným protagonistom je britský sociológ Anthony Giddens.

Základnú charakteristiku politiky tretej cesty podľa Giddensa možno stručne zhrnúť do nasledujúcich šiestich bodov:

1. Tretia cesta musí reagovať na celkové dianie v spoločnosti odštartované revolučným rokom 1989. Aj navzdory tomu, že tradičný antagonistický vzťah pravica – ľavica má stále v politike značný význam, vynorením sa obrovského „balíka“ nových tém, ale aj problémov, mnohokrát neumožňuje vnímať situáciu štandardným spôsobom, čo je jedným z dôvodov, prečo tretia cesta „zatrúbila“ na ústup k politickému strediu (Bližšie pozri Giddens, 2002, s. 40 – 46; Giddens, 2004, s. 55). Giddensov názor možno podporiť aj tvrdením Mulgana (1994), zdôrazňujúceho, že nejde len o krízu ľavicových hodnôt, ale o krízu tradičnej politiky, ktorá má za následok zmenu dvestoročnej dichotómie ľavica – pravica, pokrok – reakcia.

2. Zámerom tretej cesty je presadzovanie a zasadzovanie sa o to, „aby boli tri sféry moci – vláda, ekonomika a spoločenstvo občianskej spoločnosti – vedené k záujmom o solidaritu a sociálnu spravodlivosť“ (Giddens, 2004, s. 55; Bližšie pozri tiež Giddens, 2002, s. 64 – 79). Autor za účelom obnovy a rozvoja pospolitosti akcentuje dôležitosť prosperujúcej občianskej spoločnosti, ktorá výraznou mierou prispieva k poriadku v demokracii i efektívnosti fungovania trhovej ekonomiky. Štát a občianska spoločnosť by mali jednať ako partneri, vzájomne sa podporovať, ale tiež kontrolovať, pričom dané partnerstvo môže fungovať len za predpokladu, že dôjde k precíznej modernizácii existujúcich inštitúcií verejných služieb.

3. Politika tretej cesty volá po novej spoločenskej zmluve, ktorá by vychádzala z etického princípu „žiadne práva bez zodpovednosti a povinnosti“. Vláda má voči svojim občanom

v ekonomike. Podobne zdarný je aj singapurský model demokraticky opakovane zvolenej vlády garantujúcej rozvoj a bezpečnosť na úkor určitých ohraňčení v oblasti občianskych práv a slobôd. V tomto prípade však možno hovoriť skôr o neoliberálnej demokracii ako o tretej ceste. O uplatnenie tretej cesty sa snažil aj dlhoročný vládca Líbye Muammar Al-Kaddáfí, ktorý tvrdil, že táto nová teória je založená na moci ľudu bez zastupovania prostredníctvom ľudových konferencií (Školay, 2002, s. 70 – 73).

⁶ Terminus technicus „tretia cesta“ sa objavuje už prajnajmenšom od čias pápeža Pia XII., ktorý koncom 19. storočia apeloval na potrebu hľadania tretej cesty medzi kapitalizmom a socializmom. Tento termín je však v priebehu 20. storočia spájaný s negatívnou konotáciou, zrejme najtragickú a najznámejšú pokus o tretiu cestu v oblasti politiky a ekonomiky predstavoval nemecký nacizmus a taliansky fašizmus. O tretiu cestu sa pokúsili v druhej polovici 20. storočia aj grécky premiér Andreas Papandreu a argentínsky prezident Juan Domingo Perón, ktorí aj napriek prvotným úspechom vo svojich cieľoch zlyhali. Ďalšia snaha o tretiu cestu, prekvapujúco však ekonomicky úspešná, bola realizovaná zo strany Číňanov, ktorí uplatňovali kombináciu vedúcej úlohy komunistickej strany s trhovými prvkami

celý rad povinností a poskytuje im množstvo sociálnych výhod, no na oplátku sa žiada, aby si aj občania uvedomovali svoju zodpovednosť a danej spoločnosti recipročne službu opätovali v podobe plnenia svojich povinností. Zodpovednosť sa musí teda vzťahovať na každého bez výnimky, na politikov, občanov, bohatých aj sociálne slabých, podniky i každého jednotlivca v spoločnosti (Bližšie pozri Giddens, 2002, s. 60 – 62; Giddens, 2004, s. 56).

4. V ekonomickej sfére sa projekt tretej cesty prejavuje v snahe realizovať politiku, ktorá zladí mechanizmy trhového hospodárstva so štrukturálnou reformou štátu. V súvislosti s uvedeným je však nutné vnímať, že kľúčom k ekonomickej úspešnosti a prosperite je ľudský a spoločenský kapitál, rozvoj ktorého si žiada značnú sociálnu investíciu do oblasti vzdelania, komunikácie a infraštruktúry, čo vedie koniec koncov k premene sociálneho štátu na „štát sociálnych investícií“ (Giddens, 2004, s. 57; Giddens, 2002, s. 102 – 110). Na zmenu charakteru sociálneho štátu upozorňuje aj český sociológ Keller, ktorý uvádza, že „základom projektu tretej cesty a zodpovedajúcich reforiem je presvedčenie, že sociálny štát už nemá aktívne zasahovať do trhových procesov, ale naopak, má byť sám organizovaný podľa trhových vzorcov“ (Keller, 2005, s. 135). Giddens na dôvažok toho dodáva, že nejde o odmietanie sociálneho štátu, ale skôr o jeho reformu s cieľom spojiť sociálnu politiku štátu s trhovou ekonomikou a eliminovať štedré sociálne dávky.

5. Koncept tretej cesty je vo veľkej miere zameraný na podporu vývoja diverzifikovanej spoločnosti založenej na rovnostárskych zákonitostiach. „Sociálna diverzita sa však nezlučuje s pevne definovanou rovnosťou celkových výdavkov, a tak sa politika tretej cesty sústreďuje na to, ako vytvorí podmienky pre maximalizáciu rovnosti príležitosti, samozrejme za súčasnej regulácie nerovnosti výsledkov“ (Giddens, 2004, s. 57). K rovnosti ako tradičnej a dominantnej hodnotovej kategórii socialistickej ideológie zaujíma teda tretia cesta nový postoj, a to tým, že ju prehodnocuje a nahrádza orientáciou na integráciu do spoločnosti. „Nová politika definuje rovnosť ako inkúziu a nerovnosť ako exklúziu... pričom inklúzia označuje občianstvo, občianske a politické práva i povinnosti, ktorými by mali disponovať

všetci členovia spoločnosti nielen formálne, ale aj fakticky“ (Giddens, 2004, s. 89; Bližšie pozri tiež Giddens, 2002, s. 88 – 96). Práve tento neoliberalný posun v otázke vnímania rovnosti považujú mnohí kritici za zásadnú zradu socialistickej ideológie či sociálnej demokracie.

6. Tretia cesta nepodceňuje globalizačné procesy, vníma ich realisticky bez falošného optimizmu a sociálna demokracia, ktorá prijme koncept tretej cesty by sa mala usilovať o transformáciu už jestvujúcich globálnych inštitúcií a napomáhať k tvorbe ďalších s cieľom zúročiť výhody, ktoré so sebou istým spôsobom stupňovanie globalizácie prináša (Bližšie pozri Giddens, 2004, s. 58 – 59, 124 – 162; Giddens, 2002, s. 32 – 37, 123 – 125). Zo strany tradičných sociálnych demokratov je však globalizácia, ktorá je úzko spätá s revolúciou v oblasti ekonomiky, komunikácie, ale aj rastu významu informačných technológií, mnohokrát považovaná za „výmysel neoliberalov“, tento klam, akonáhle prehladneme, môže výrazným spôsobom expandovať ďalej. Kritici zároveň zdôrazňujú, že „zo sociálneho hľadiska prispieva globalizácia k prehľbovaniu priepasti medzi tými, ktorí svoje zdroje (kapitál alebo vysoko kvalifikovanú pracovnú silu) môžu transferovať bez ohľadu na národné hranice a presunúť ju tam, kde je najväčší dopyt a medzi tými, ktorí túto možnosť nemajú“ (Ehrke, 2000, s. 13). Konceptu tretej cesty je teda vytýkané, že vníma globalizáciu, produkujúcu víťazov aj porazených, ako prirodzenú a zavŕšenú záležitosť a rezignovala na boj proti nerovnosti príjmov, majetku alebo moci.

Vychádzajúc aj z vyššie naznačeného je zrejmé, že v súvislosti s teóriou tretej cesty sa vynára rozporuplná otázka, a teda či prvotne ide o revíziu tradičnej sociálnej demokracie, reagujúcej na zmenu spoločensko-ekonomických podmienok, alebo alternatívu ku kapitalizmu a socializmu, ktorá sa na ideologickej osi posúva smerom doprava, či dokonca sa jedná o novú politickú ideológiu.

Obhajcovia politiky tretej cesty sú presvedčení, že tento projekt nie je experimentom, ktorý sa pokúša vyplniť vákuum medzi tradičným socializmom a filozofiou voľného trhu, ale snaží sa reštrukturalizovať anachronickú doktrínu sociálnej demokracie tak, aby dokázala akceptovať globalizačné procesy a preniknúť do znalostnej ekonomiky. Koncept tretej cesty teda

podľa jej zástancov nie je, ako jeho odporcovia tvrdia, kapitulácia pred neoliberalizmom, ale ide predovšetkým o zásadnú revíziu sociálnodemokratickej doktríny, avšak s cieľom zachovania hodnôt, ktoré sú blízke ľavicovej ideológii.

Kritici⁷ z radov ľavicových intelektuálov však oponujú a tvrdia, že tretia cesta je iba „neoliberalizmom s, takpovediac, ľavicovejším PR“ (Blaha, 2009, s. 59), neoliberalizmom s ľudskejšou tvárou či dokonca pravicovou filozofiou, samozrejme predvádzanou v lepšom svetle, teda „takou pani Thatcherovou bez kabelky“ (Giddens, 2004, s. 15). Slovenský historik a politický analytik Eduard Chmelár prezentuje stanovisko, že populárna tretia cesta nie je podľa neho ideológiou, ale skôr politickou doktrínou, ktorá je logickým výsledkom bezvýchodiskovej sociálnej demokracie a „tým, že opúšťa klasické ľavicové vízie o systémových zmenách v spoločnosti, sa posúva do úplne odlišného politického priestoru, ktorý je charakteristický nielen zmenou voličského zázemia, ale aj hodnotového systému“ (Chmelár, 2001, s. 159 – 160). Obdobné chápanie tretej cesty je možné nájsť aj v konštatovaniach profesorky politológie na Princetonskej univerzite Sheri Bermanovej (2001), ktorá ju taktiež charakterizuje ako radikálne opustenie sociálnej demokracie.

Giddensov projekt v praktickej politike

(Nemecko, Veľká Británia, Slovensko)

Giddensov teoretický koncept tretej cesty sa zásadným spôsobom prejavil aj v praktickej rovine a ovplyvnil politiku predovšetkým britskej Labouristickej strany na čele s Tonym Blairom⁸, ale tiež Sociálnodemokratickej strany Nemecka (SPD) pod vedením Gerharda Schrödera, kde boli jeho princípy prezentované pod názvom „Nový stred“. Obaja lídri, hlásiaci sa ku konceptu tretej cesty, predstavili v roku 1999 spoločný dokument *Europe the Third Way*, v ktorom sformulovali svoje programové východiskové tézy akcentujúce potrebu modifi-

kácie sociálnej demokracie a sociálnodemokratických programov. Schröder a Blair (1999) boli presvedčení, že fundamentom tretej cesty je zdôrazňovanie „potreby novej rovnováhy medzi dynamikou hospodárstva na jednej strane a sociálnou spravodlivosťou na strane druhej, pričom základné princípy sociálnej demokracie – sociálna spravodlivosť, sloboda, rovnosť príležitostí, solidarita a zodpovednosť za druhých – sú časovo neobmedzené a musia ostať zachované“ (cit. podľa Školckay, 2002, s. 76).

Politika tretej cesty zároveň v Británii podnietila ideovo-politickú transformáciu Labour Party, ktorá v oblasti ekonomiky prijala liberálny program, čo sa prejavilo v značnej rezignácii na štátne zásahy do ekonomiky, ale predovšetkým na vytváraní vhodných podmienok pre podnikateľské aktivity. Väčší dôraz sa kládol na maximalizáciu investícií do vedy i vzdelania a zásadným krokom bolo nahradenie smerovania k sociálnej rovnosti úsilím o elimináciu prípadne odstránenie sociálneho vylúčenia. Uvedené faktory boli jasným signálom, že strana sa výrazne posunula doprava, čím sa snažila vyplniť priestor okolo stredného spektra⁹. Spečatením modernizácie Labour Party pod vplyvom Giddensovho konceptu bolo aj prijatie nového názvu *New Labour* v roku 1994, čo v jej podstate znamenalo určitú syntézu demokratického socializmu a liberalizmu¹⁰. V Nemecku bola „*Neue Mitte*“ prijatá kontinentálna obmena tretej cesty v blairistickom duchu v zásade až ex post, a teda po víťazstve SPD v parlamentných voľbách, vzhľadom na vnútorné rozpory pramienace z neakceptácie a odporu však transformácia strany uviazla na pol ceste. Politika i názory Blaira a Schrödera sa však postupom času, predovšetkým na úrovni medzinárodných sociálnodemokratických štruktúr, nestretávali s pozitívnou odozvou a v prostredí západnej Európy strácali svoju popularitu.

V slovenských podmienkach sa Giddensovou treťou cestou inšpirovala členka Strany demokratickej ľavice (SDL) vtedajšia ministerka financií Brigita Schmögnerová, ktorá reagu-

⁷ V súvislosti s kritikou konceptu tretej cesty, ktorú v konečnom dôsledku sám Giddens predstavuje vo svojej publikácii *Tretia cesta a jej kritici* bližšie pozri Giddens (2004, s. 9 – 32).

⁸ Giddens bol zároveň poradcom britského premiéra Tonyho Blaira.

⁹ Bližšie pozri Budge et al. (2004, s. 405 – 406, 440 – 443).

¹⁰ Bližšie pozri Moschonas (2002, s. 194 – 195).

júc na pretrvávajúcu krízu slovenskej ľavice¹¹ prejavila v polovici roku 2001 ambíciu redefinovať ľavicové hodnoty. Aj napriek uvedenej snahe bolo v novembri 2001 na zjazde SDL v Trnave akcentované víťazstvo tradicionalistického krídla tejto strany, známe odmietavým postojom voči konceptu tretej cesty a jeho hodnotovému zameraniu. Vtedajší predseda strany Pavel Koncoš sa síce odvolával na politiku britského premiéra Tonyho Blaira, ale vychádzajúc z jeho článku uverejnenom v ľavicovom týždenníku *Slovo* (Koncoš, 2001) i doterajších praktických skúseností s jeho politickými činmi je zrejmé, že strana ostala verná dominancii ideológie i politike tradičnej sociálnej demokracie (Školkay, 2002).

Ďalším slovenským politickým subjektom, ktorý sa hlásil ku konceptu tretej cesty bola dovedy pôvodne ideologicky nevyhranená strana SMER. Tá na svojom II. Slávnostnom sneme v decembri 2001 prijala programový dokument s názvom „*Tretia cesta*“, ktorým verejne deklarovala politickú príbuznosť s nemeckou SPD, Labouristickou stranou Veľkej Británie, ale tiež Demokratickou stranou v USA. Politické špičky SMERu však odôvodňovaním aplikácie tohto konceptu poukazovali na osobitosť podmienok v kontexte Slovenskej

republiky s nutnosťou nevyhnutnej reakcie na vnútroštátnu politiku. „Tretia cesta propagovala novú víziu – novú alternatívu proti znižovaniu sociálnych benefitov za Dzurindovej vlády, sľubovaním zlepšenia sociálneho postavenia a taktiež kritizovaním nedodrжанých identických sľubov zo strany Vladimíra Mečiara a HZDS“ (Žuborová, 2010, s. 134). Termín tretia cesta sa následne integroval aj do samotného názvu strany modifikovane prezentovanej ako SMER – Tretia cesta. Kým európsku sociálnu demokraciu, ktorá prijala politiku tretej cesty, možno podľa Školkaya (2002) definovať ako zasadne modernizovanú sociálnu demokraciu, politický líder SMERu Robert Fico razantne odmietal identifikáciu s hodnotovými východiskami sociálnej demokracie a novoprijatú politiku tretej cesty vnímal skôr ako kombináciu „hodnotovej orientácie konzervativizmu, sociáldemokratizmu i liberalizmu“ (Anonym, 2001).

Ani vydanie sa po stopách tretej cesty však SMERu nezabezpečilo potrebný volebný zisk a po prehratých parlamentných voľbách v roku 2002¹² sa strana zaradila k opozičným silám. Aj napriek tomu však predseda strany apeloval na ešte väčšie prehlbovanie politiky tretej cesty za účelom integrácie SMERu do Socialistickej internacionály (SI), pričom sa spoliehal na spoluprácu s britskými labouristami a nemeckými sociálnymi demokratmi, čo sa však v rámci sociálnodemokratických štruktúr nielen na Slovensku, ale aj v európskom priestore, nestretlo s pochopením. Podmienkou na začlenenie do uvedeného medzinárodného zoskupenia stredoľavých politických subjektov bola totiž jasne vyhranená sociálnodemokratická orientácia a v súvislosti so stranou SMER taktiež apel o integráciu s marginálnymi ľavicovými politickými stranami¹³ na Slovensku, ktoré už

¹¹ Jedným z prejavov krízy ľavicovej politiky na Slovensku je aj skutočnosť, že podľa prieskumov verejnej mienky počas obdobia február až marec 2001 mala spomedzi ľavicových strán vládna strana SDL podporu 5,4 %, parlamentná Sociálnodemokratická strana Slovenska (SDSS) len 0,4 % a podpora mimoparlamentnej Komunistickej strany Slovenska (KSS) presiahla mierne hranicu 3 % (Nový čas, 2001, s. 2 podľa Školkaya, 2002). V období máj – jún 2001 sa podpora pre SDL v štyroch rozdielnych prieskumoch verejnej mienky pohybovala na úrovni od 4,2 % – 6,1 %, pričom strana v uvedených prieskumoch vystupovala ako jediná jasne vyprofilovaná ľavicová strana (Nicolsonová, 2001). To, že sa SDL nachádza v kríze, a pri uvedenej nízkej voličskej podpore by sa mala strana problém dostať do parlamentu, si uvedomoval aj jej vtedajší predseda Peter Koncoš, ktorý vo svojom článku pod názvom *Nové východiská pre ľavicu* píše: „Veľký nepomer medzi dvadsaťpercentnou nezamestnanosťou a iba okolo päť percent sa pohybujúcimi volebnými preferenciami SDL je jednoznačným dôkazom jej nedostatočnej ľavicovej politiky. Je paradoxné a neprijateľné, že v čase, keď neoliberálny kapitalizmus zlyhal na celej čiare, SDL má problém, aby nielen vo vyhláseniach, ale najmä v politickej praxi uplatňovala ľavicové hodnoty“ (Koncoš, 2001).

¹² Strana Smer získala relatívne vysokú voličskú podporu no po Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) – 19,50 %, Slovenskej demokratickej a kresťanskej únii (SDKÚ) – 15,05 % sa so ziskom 13,46 % ocitla na treťom mieste (ŠÚ SR 2016).

¹³ Šlo o zjednotenie štyroch ľavicových politických strán, ktorých vplyv v stranícko-politickom systéme bol zanedbateľný, obdobne ako aj ich volebné preferencie. Hovoríme o stranách: SDL, Sociálnodemokratickej strane Slovenska (SDSS) pôsobiacej v straníckom systéme už od obdobia 90. rokov 20. storočia a hlásiacej sa k odkazu Slovenskej sociálnodemokratickej strany v Uhorsku, jej politický vplyv

v Socialistickej internacionále pôsobili. „Rýchly proces integrácie do medzinárodných stranických štruktúr jednoznačne definoval limity konceptu tretej cesty, ako bol prijatý na konci roku 2001“ (Marušiak, 2006) a z volebného programu SMERu (šlo o voľby do Európskeho parlamentu) sa postupne začal vytrácať pravdepodobne aj preto, že politika tretej cesty predovšetkým v ľavicovom prostredí západnej Európy nedostávala pozitívnu spätnú väzbu. Líder SMERu preto následne zavelil v rámci hodnotovej profilácie na zmenu kurzu straníckej politiky, keď otvorene prehlásil: „Postupne sa ukázalo, najmä po roku 2002, že pravicová ekonomická politika začína prinášať svoje prirodzené plody. To znamená – vysoká miera nezamestnanosti, znižovanie životnej úrovne, jedna pätina ľudí žijúca pod hranicou chudoby. Toto všetko plus postupná orientácia ľudí v SMERe na silné sociálne programy nás prinútilo už v decembri roku 2002, aby sme ... povedali veľmi jasne – dosť bolo „tretej cesty“, pokiaľ ide o pragmatické a racionálne riešenia, musíme ísť cestou moderných sociálnodemokratických programov“ (cit. podľa Zajac-Vanka 2004). Značný posun k sociálnodemokratickej identite strany sa pretavil aj do opätovnej zmeny názvu, ktorý sa aj pod zavŕšením procesu integrácie ľavicových strán na Slovensku upravil do podoby SMER – sociálna demokracia (SMER-SD). Definitívnym potvrdením hodnotovej orientácie¹⁴ v duchu sociálnej demokracie bolo prijatie programového dokumentu „Návrat ľudskej dôstojnosti“ na V. straníckom sneme SMERu-SD koncom roku 2005, kde si za primárny cieľ strana vytýčila realizáciu silného sociálneho štátu, pričom sa ostrou kritikou vtedajšej pravicovej vlády pasovala za jej jasnú politickú, ekonomickú a sociálnu alternatívu.

bol však bezvýznamný. Tretím integrovaným politickým subjektom bola Strana občianskeho porozumenia (SOP), hlásiaca sa k prúdu moderných stredoľavých strán Európy tzv. Nového streda, ale tiež Sociálnodemokratická alternatíva (SDA), ktorá vznikla v roku 2002 odštiepením z SDĽ na podnet jej bývalých predstaviteľov Milana Ftáčnika (predseda strany), Petra Weissu a Brigity Schmögnerovej s cieľom byť alternatívou k SDĽ ako aj k strane SMER, čo sa jej však kvôli nízkemu volebnému zisku nepodarilo.

¹⁴ K hodnotovej a ideologickej podstate strany SMER-SD bližšie pozri Cirner (2012, s. 76 – 79).

Pokiaľ by sme mali sumarizovať informácie v súvislosti s konceptom tretej cesty, dovoľme si tvrdiť, že obdobne ako v prípade revizionizmu sociálnej demokracie v povojnovom období je aj tretia cesta projektom reagujúcim na nové celospoločenské podmienky, v rámci ktorých sa industriálna logika sociálnodemokratického hnutia stala značne zastaranou. Možno ju vnímať ako ustupovanie alebo prispôbovanie sa stále väčším tlakom ekonomického neoliberalizmu, čo si však v končenom dôsledku vyžiadalo vysokú daň v podobe výrazného odklonu od tradičných ľavicových hodnôt a vôbec doterajších spôsobov riešenia tak spoločenských, ako aj ekonomických problémov aplikovaním nových politík, ktoré oscilujú na ideologickej osi medzi ľavicou a pravicou so stále väčším zdôrazňovaním nosných prvkov významných pre pravicovú agendu.

Literatúra:

- ANONYM: Tretia cesta. Dokument na rokovanie II. Slávnostného snemu SMER-u (16. 12. 2001). Bratislava: SMER.
- BERMAN, S.: The Primacy of Politics. Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century. Cambridge: Cambridge University Press 2006.
- BLAHA, L.: Späť k Marxovi. Bratislava: VEDA 2009.
- BUDGE, I. et al.: The New British Politics. London: Pearson Education 2004.
- CARLSSON, I. – LINDGREN, A.: Čo je sociálna demokracia? Bratislava: Práca 1998.
- CIRNER, M.: Sociálna demokracia – ideologická podstata strany SMER-SD? In: *Annales Scientia Politica*. Roč. 1, č. 1 (2012), s. 76 – 79, [5/9/2016] Dostupné na internete: <http://www.unipo.sk/public/media/17464/ASP%201-2012%20Cirner.pdf>.
- EHRKE, M.: Tretia cesta a európska sociálna demokracia. Bratislava: Fridrich Ebert Stiftung 2000.
- GIDDENS, A.: Třetí cesta a její kritici. Praha: Mladá fronta 2004.
- GIDDENS, A.: Třetí cesta. Obnova sociálnej demokracie. Praha: Mladá fronta 2002.
- HEYWOOD, A.: Politické ideológie. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk 2008.
- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. (eds.): Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran. Brno: Masarykova univerzita v Brne 2002.

- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě. Praha: Grada Publishing 2010.
- CHMELÁR, E.: Hnutie odporu ako originálny dedič klasickej ľavice. In: GBÚROVÁ, M. (ed.): Ideológie na prahu III. tisícročia. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2001, s. 159 – 166.
- KELLER, J.: Soumrak sociálního státu. Praha: SLON 2005.
- KONCOŠ, P.: Nové východiská pre ľavicu. In: Nové Slovo. 2001. [12/9/2015]. Dostupné na internete: http://www.noveslovo.sk/c/24133/Nove_vychodiska_pre_lavicu.
- KOPEČEK, L.: Politické strany a stranické systémy ve srovnávací a teoretické perspektivě. In: STRMISKA, M. et al.: Politické strany moderní Evropy. Praha: Portál 2005, s. 9 – 54.
- MARUŠIAK, J.: Fenomén strany Smer: medzi „pragmatizmom“ a sociálnou demokraciou. In: Středoevropské politické studie. Brno: Mezinárodní politologický ústav Fakulty sociálních studií, Masarykova univerzita. Roč. 8, č. 1 (2006), [4/5/2016]. Dostupné na internete: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=258>
- MOSCHONAS, G.: In the Name of Social Democracy. The Great Transformation 1945 to the Present. London – New York: Verso 2002.
- MULGAN, G.: Politics in an Antipolitical Age. Cambridge: Polity Press 1994.
- NIKOLSONOVÁ, L.: Are polling agencies getting it right? In: The Slovak Spectator, č. 24. s. 2 (2001).
- SCHRÖDER, G. – BLAIR, T.: Nová cesta pre sociálnych demokratov Európy. Londýn: Materiál Strany občianskeho porozumenia 1999.
- STRMISKA, M. et al.: Politické strany moderní Evropy. Praha: Portál 2005.
- ŠKOLKAY, A.: Ideológia Tretej cesty . In: Politologický časopis. Brno: Medzinárodný politologický ústav Masarykovej univerzity. Roč. 12, č. 1 (2002), s. 68 – 85. Dostupné na internete: <http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2002/1/2002-1-4-%C5%9Bkolkay-Ideol%C4%9Bgia%20Tretej%20cesty.pdf>.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR: Voľby do NR SR 2002. Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany. [12/9/2016]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2002/webdata/slov/tab/tab3.htm>.
- TÓTH, R.: Politické strany. Bratislava: Smaragd 2007.
- ZAJAC-VANKA, P.: Niet smeru okrem Smeru? In: Nové Slovo. 2004. [22/9/2016]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/node/22021>.
- ŽÚBOROVÁ, V.: Hľadanie stability na ľavom brehu. In: BUREŠ, J. – CHARVÁT, J. – JUST, P. a kol.: Levice v České republice a na Slovensku 1989 – 2009. Plzeň: Aleš Čeněk 2010, s. 127 – 136.

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

VENCÁLEK, J.: Do We Need Correct Managers or Personalities? *Annales Scientia Politica*, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 58 – 63.

Abstract:

Complexity of development of relations which originate on the European continent makes the need for a comprehensive approach to the organization and administration of the territory. The existing preference of loyal managers with their economic and operational focus to assessing reality comes into conflict with the need to analyze the complementary relations conditioning the potential of the area. The need for highly knowledgeable personalities with moral credit is particularly evident in the creation of fractal relationships between functionally and semantically established local, regional and global structures.

Keywords:

Fractal, Border region, Inclusive differentiation, Correct manager, Personality

JAROSLAV VENCÁLEK

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: jaroslav.vencalek@unipo.sk

POTŘEBUJEME KOREKTNÍ MANAŽERY ANEBU OSOBNOSTI?

JAROSLAV VENCÁLEK

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: jaroslav.vencalek@unipo.sk

Abstract:

Complexity of development of relations which originate on the European continent makes the need for a comprehensive approach to the organization and administration of the territory. The existing preference of loyal managers with their economic and operational focus to assessing reality comes into conflict with the need to analyze the complementary relations conditioning the potential of the area. The need for highly knowledgeable personalities with moral credit is particularly evident in the creation of fractal relationships between functionally and semantically established local, regional and global structures.

Keywords:

Fractal, Border region, Inclusive differentiation, Correct manager, Personality

Pokusme se vnímat název článku – Potřebujeme korektní manažery anebo osobnosti? – a tím i danou konkrétní otázku nikoliv ve smyslu dichotomie (to znamená buď jedno, nebo druhé), ale funkčně a významově ve vztahu k dalšímu rozvoji lidských společenství. Vyjděme proto ze všeobecně známé zkušenos-

ti, že každý společenský vývoj je provázen potřebou jak dostatku korektních manažerů, tak i významných osobností. Mimo vědecký zájem by tudíž měla zůstat snaha o případnou kvantifikaci vztahu mezi „korektními manažery“ a „osobnostmi“. Nehledě na skutečnost, že někteří korektní manažeři mohou být vnímání jako významné osobnosti a naopak, některé osobnosti mohou reprezentovat korektní manažery. A přesto, právě takto formulovaná otázka je neobyčejně společensky relevantní.

Proč?

Protože v současném, globalizací utvářeném světě, se řešení vztahu „já“ (my) – „jiní“ (oni) stává principiální platformou pestré škály, ať teprve vznikajících, či již existujících a v krajině probíhajících společenských procesů.

Cílem této studie je zvýraznění stále naléhavěji se prosazující společenské potřeby zamýšlet se nad rozdíly vznikajícími preferováním užšího pojetí korektního (loajálního) manažera, řešícího zejména ekonomicko-provozní aspekty daných lidských činností, či preferováním osobností, vybavených jak odbornými znalostmi z dané problematiky, tak i disponujícími morálním kreditem, umožňujícím komplementární posuzování dopadů zamýšlených

lidských činností na jednotlivé části přírodních a společenských složek krajinné sféry.

Roman Berger (1930*) – významný slovenský hudební skladatel a teoretik hledající hudební formy, které by odpovídaly současnému způsobu vědeckého myšlení, uvedl v jednom z rozhovorů: „Demokracie ustrnula na úrovni, která je škandalózná a je v rozpore s poznáním – najmä vedeckým. O filozofickej reflexii ani nehovorím“ (Berger citován in Čorná, 2015, s. 99).

Společenská důležitost a význam tohoto tvrzení spočívá především v tom, že důrazně upozorňuje na obecnou provázanost demokracie, podobně jako kteréhokoliv jiného společenského jevu, s jeho časovou dimenzí.

Pokud vnímáme kulturu v širším slova smyslu, tedy jako soubor společenských nástrojů a mechanismů, jejichž smyslem je fungování duchovního rozměru lidských společností, pak pod tímto termínem rozumíme i tvorbu takových sil soudržnosti (koheze), které zabezpečují fungování společenských celků. S daným tvrzením lze pak souhlasit, neboť duchovní rozměr evropské kultury přestává v západní civilizaci fungovat. To neovlivní ani skutečnost, že se cítíme být institucionálně zabezpečeni a vybaveni k tomu, abychom mohli o sobě tvrdit, že jsme členy demokratického společenství.

Lidská civilizace je na rozdíl od ostatních souborů tvořených zástupci živočišné říše výjimečná v tom, že její sociální evoluce není jen pouhým výsledkem vítězství silnějších nad slabšími, nýbrž důsledkem velmi složitého a komplikovaného procesu, spočívajícího ve vzájemném chápání lidské různosti. To neznamená, že by se v lidské společnosti neuplatňoval přirozený výběr. Naopak! Je zřejmé, že v historickém vývoji lidských společností se uplatňoval velmi výrazně.

Teodor Münz (1926*) – slovenský filosof uvádí: „Přirozený výběr, který platí aj v ľudskej spoločnosti, uprednostňuje najschopnejších, čiže nie najmorálnejších, ale najširokolakťovejších, ktorí vedia, keď na to príde, šikovne klamať a ktorí majú v dejinách tiež svoj význam. Ich pravdy-ľži občas dlho vedú spoločnosť a neprinášajú len zlo, aspoň nie okamžite viditeľné, ale aj dobro, získané nie vždy len poctivým spôsobom, Pravda nie je hneď ľžou, zlo hneď zlom a podvodník pod-

vodníkom, ale všetko sa vyjaví neskôr. A kým je lož pravdou, tak vedie. Napokon zlo nikdy nie je absolútne, vždy zistíme aj jeho pozitíva. A ak potom aj prichádza náprava, nebýva vždy úplná, všeličo zo starého zostáva, čo žije a na čom sa buduje ďalej“ (Münz, 2008, s. 29).

Význam tohoto tvrzení spočívá mimo jiné v tom, že rovněž důrazně upozorňuje na obecnou provázanost lidských hodnocení (v tomto případě ve smyslu dobro – zlo) s jejich časovou dimenzí. Münz upozorňuje, že „příroda nás zařadila nejen obmedzeniami v poznávaní každej skutočnosti, ale ešte nás podelila aj na jednotlivcov, navzájom oddelených rôznymi, priamo nepreniknuteľnými bariérami, takže potom jednak každý poznáva skutočnosť svoj-sky, jednak, čo je oveľa horšie, nevidíme, čo sa skrýva vo vnútornej skutočnosti druhého človeka, ani nášho najbližšieho... Problémy s druhým človekom máme aj keď je nám naklonený, čo však urobíme, keď táto bariéra mu umožní obrátiť sa proti nám, keď nás môže egoisticky podvádzat, keď môže luhať, zneužívať, okrádať nás a my to nezbadáme? ...Tu je azda najväčší kameň úrazu nášho spoločenského života, tu sa v nás azda najviac budí potreba mravnosti“ (Münz, 2008, s. 25 – 26).

Z uvedených poznatků lze vyvodit tvrzení: Jestliže v evoluci ostatních živočišných druhů planety Země mohou fungovat na bázi přirozeného výběru struktury utvářené hierarchicky, ve sféře vzájemného soužití lidského druhu *Homo sapiens sapiens* tomu tak dlouhodobě být nemůže. Přirozený výběr je sice jedním z elementů lidské evoluce, avšak na určitém stupni vzájemné propojenosti civilizačních struktur nemůže být dlouhodobá existence pestře diferencovaných struktur *Homo sapiens sapiens* odvislá jen od lidmi hierarchicky vnímaných struktur. Respektování vzájemné lidské rozdílnosti a lidský soucit vedou k potřebě preferování jiných struktur lidských pospolitostí.

Lze se oprávněně ptát. Kterých?

Současnost lze považovat za klíčové období, v němž je zapotřebí soustředit pozornost k hledání nových modelů interkulturního a transkulturního uspořádání světové populace. Cílem tohoto směřování by mělo být nalezení takové nové strukturální uspořádanosti lidských souborů, které by jednoznačně zabraňovaly exkluzi „odlišnosti jiných“.

Německý sociolog Ulrich Beck (1944 – 2015) k současnému vnímání časoprostorových struktur uvádí „Vnímání a chápání situace a vývoje je podstatným způsobem zkruseno tím, že se systematicky rozchází to, co je vnější a vnitřní, smluvená a faktická hra rolí. V mnoha oblastech hrajeme divadlo podle scénáře industriální společnosti, i když v poměrech, v nichž jednáme a žijeme, už nemůžeme předepsané vůbec plnit: přehráváme je sobě i druhým, i když současně víme, že všechno probíhá v zásadě úplně jinak... Povinností politiků je předstírat (zejména ve volebních programech), že mají moc rozhodovat, i když nejlépe sami vědí, že jde jen o legendu podmíněnou systémem, která se při nejbližší příležitosti může obrátit proti nim... Politika už není jediným, ba ani centrálním místem, kde se rozhoduje o utváření společenské budoucnosti... Dá se říci, že veškeré představy o centralizaci politiky jsou nepřímým úměrným stupněm demokratizace společnosti“ (Beck, 2004, s. 368 – 369).

Má-li demokracie na prahu 3. tisíciletí, charakterizovaném totální proměnou modernizačních fenoménů 19. a 20. století (podmíněných především vědecko-technickým rozvojem), představovat funkční perspektivu, nemůže ustrnout na atributech provázejících její rozvoj koncem 2. tisíciletí (představujících zejména prvky jejího institucionálního zabezpečení), ale musí reflektovat komplexní proměny světa, generované globálním šířením nejrůznějších provázaností, sítí vztahů a vazeb. Slovy Ulricha Becka tak rozvoj demokratizace společnosti je propojen s potřebou systémové změny v nazírání na uspořádání a organizaci společensko-prostorových struktur a vnímání těchto nových skutečností.

Podle českého filosofa Milana Kreuzziegera „Aby svět nebyl ovládnut voluntaristickými projevy moci nejvlivnějších zemí, je třeba vyjednat základní zákony a dodržování elementárního souboru lidských práv a povinností“ (Kreuzzieger, 2012, s. 55).

Vyjdeme-li z myšlenek Beckových, pak možné oddělení lokálních, regionálních a globálních vztahů skončilo právě s koncem modernity ve 2. tisíciletí. Vlastní přelom 2. a 3. tisíciletí je jednoznačně provázen naléhavou potřebou všech společenských struktur domluvit se a přijmout na bázi „inkluzivní diferenciaci“ nové principy vnímání jejich existence. Jedno je

proto jisté. Hierarchické vnímání těchto struktur podmíněné pouhým principem přirozeného výběru se stalo společensko-historicky překonanou formou a jakékoliv ulpívání, byť na dílčích aspektech tohoto paradigma je pro současný rozvoj demokracie výrazně kontraproduktivní.

Studovat společenské jevy ale z hlediska doposud stále výrazně převládajícího principu hierarchie časoprostorových struktur, je však nepochybně mnohem snazší, neboť takto vnímané strukturální společenské procesy lze snáze kvantifikovat. Důsledkem tohoto přístupu je nepolevující tlak na autory vědeckých prací, aby jejich závěry obsahovaly kvantifikační ukazatele. To je ale zejména ve společensko-vědní oblasti mnohdy značně problematické.

Každé lidské konání je především výsledkem seberealizace konkrétního člověka. Jednotlivé činnosti mohou být tak spojeny s kvantitativními nebo kvalitativními výstupy. Jejich základem bývá především individuální tvořivost, nikoliv mechanické kompletování prakticky čehokoliv, podle předem, někým jiným (cizím), deklarovaných kritérií. Tuto skutečnost nemůže změnit ani fakt, že příslušná kritéria budou „řídícími strukturami“ deklarována jako „doporučení“.

Pavel Barša (1960*) – významný český politolog a výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů v Praze dochází k závěru: „Ti, kteří absolutizují hledisko kvantitativní účinnosti, nejsou schopni se této pasti vyhnout, neboť zcela ztotožňují naplnění života s vnějším úspěchem, a za dosažení svých cílů jsou totiž ochotni platit jakoukoli cenu“ (Barša, 2015, s. 87).

Z tohoto pohledu se ukazuje, že k největšímu nepochopení duchovní podstaty lidské kultury dochází v západní civilizaci při práci s pojmem „implementace“. Pojem je interpretován v drtivé většině případů jako potřeba ztotožnění, nikoliv jako tvůrčí interpretace daného obsahu ve vztahu ke konkrétním podmínkám příslušných časoprostorových struktur. A protože zisk se stal prioritním cílem rozhodujícího počtu lidských činností, je vnímání pojmu „implementace“ s cílem vzniku souladu na bázi ztotožnění, spojováno se ziskem materiálního bonusu (často v podobě finančně-dotačního). V motivaci lidí k aktivitám ať výrobním či nevýrobním, začínají převládat

tužby mít se co nejdříve dobře a sílí potřeba jednotlivce stát se co nejrychleji úspěšným. Vnímání času se tak výrazně zúžilo na jeho měrnou dimenzi. A protože tato funkce času je definována jednoznačně, je čas vnímán v postmoderním světě západní civilizace zúženě ve smyslu pouhé časorozměrné veličiny, která má všude na Zemi stejnou definiční hodnotu.

V západocivilizačních společenstvích v důsledku preferování vnímání rychlosti změn, dochází ke ztrátám potřeby vnímat čas v opačném smyslu, tedy vnímat jej s nezbytnou pomalostí. Tím se rozumí potřeba přistupovat k jakýmkoliv činnostem s dostatkem času nezbytným k rozvinutí energie lidské tvořivosti. Lidové přísloví nabádá „Dvakrát měř, jednou řež“. Dostatek času je nejen podstatný aspekt umělecké tvorby, ale i vědeckého poznání, které takto může pronikat k podstatě – v globalizované společnosti ke komplementárně propojeným procesům. Schopnost pohlížet na konkrétní území z nejrůznějších vizionářsky-projekčních úrovní a pokoušet se o tvorbu nových, funkčnějších forem společenských objektů a jevů, by mělo být cílem nejen umělecké a vědecké fronty, ale v nevlastnějším slova smyslu i cílem celé občanské společnosti.

V „teorii fraktální demokracie“ jsem uvedl: „Takmer fatálny vplyv na spôsob poznávania spoločenskej reality má nezohľadnenie (prítom v evolúcii biologického druhu *Homo sapiens sapiens* historickým vývojom mnohokrát potvrdené) rôznych rýchlostí plynutia interných časov v jednotlivých regiónoch sveta“ (Vencálek, 2014, s. 50).

Je proto neobyčejně důležité poznat nejen obsahově prostorou diferenciaci světa, ale také jeho rozrůznění obsahově časové. To nepředstavuje jen pouhé získání informací, ale na prahu 21. století se takový přístup stává klíčovým pro hodnocení globálních provázanosti v nejrůznějších společenských procesech. Proto i „Citadela“ – básnická meditace o smyslu života a světa v podobě rozsáhlého filosofického eseje válečného pilota a předního francouzského spisovatele první poloviny 20. století Antona se Saint Exupéryho (1900 – 1944) je trvalou inspirací k tomu, aby byla pochopena jeho teze „Sjednotit znamená lépe svázat jednotlivé rozličnosti, a ne je vymazat kvůli bezduchému pořádku“ (Exupéry, 1998, s. 149).

Je velkou chybou, že v evropské politické praxi se vyskytují jen velmi zřídka lidé, kteří studovali geografické vědy se zvláštním zaměřením na rozvojové možnosti potenciálu krajiny. Uvažovat nad možnostmi jak nejlépe propojit rozličné části krajiny, vyžaduje zevrubnou znalost jejich potenciálu. Ten má celou řadu podob, počínaje fyzicko-geografickými aspekty (např. půda, voda, nerostné bohatství, morfologie krajiny) a konče společenskými aspekty (např. činnosti člověka v krajině, kulturní formy života, technologie). Vytvářet politicky podmíněná rozhodnutí bez znalosti potenciálu příslušných území může být nejen kontraproduktivní, ale může mít i vážné dopady na další vývoj historicky podmíněných a dlouhodobě v dané krajině existujících sociálních a územních soudržností (kohezi). Je nedoceněním celospolečenského významu geografické vědy, jestliže je na ní pohlíženo pouze jako na vědeckou disciplínu zabývající se pouhým rozmístěním, strukturou a dynamikou objektů a jevů (přírodních i společenských) v krajinné sféře.

Studium potenciálů, zejména regionů chápaných v nejrůznějších funkčních a významových úrovních, je spojeno se studiem kolektivních pamětí, generačně přenášených lidmi, kteří svými životy byli, jsou či budou propojeni s danou krajinou v nejrůznějších podobách a formách.

George Friedman (1949*) – Evropan maďarského původu, avšak s výjimkou kojeneckého věku, celoživotně občan USA, zakladatel a výkonný ředitel americké soukromé konzultační agentury Stratfor (Strategic Forecasting) a odborník na mezinárodní geopolitiku, vnímá význam kolektivní paměti evropského obyvatelstva žijícího především v kulturně podmíněných regionech následovně:

„Historická paměť Evropy je nadčasová. Veci, ktoré sa stali veľmi dávno, sú omnoho reálnejšie než to, čo sa deje teraz... Aj Američania si pripomínajú svoju minulosť, ale nie tak úzkostlivo a s takou hrdosťou ako Európania. Tí sa od roku 1945 snažia o kolektívnu amnéziu. Chvilku to fungovalo, ale paměť na přežití sa vracia. Najzreteľnejšie je to vidieť na hraničných územiach. Nemám tým na mysli priamo hraničnú čiaru, ale územie v jej okolí. Je to priestor, kde sa krajiny stretajú. Európa má veľa takýchto hraničných území. Európska únia sa snažila, aby sa stali históriou. Bolo to, akoby

chcela zmazať rozdiely medzi štátmi... Na to, aby hraničné územia vymizli, treba dlhý čas. To je jeden zo zásadných problémov Európskej únie. Ľudia sa síce snažia zabudnúť, ale problémy existujú ďalej. Môžeme si odpustiť, môžeme sa tváriť, že sme zabudli, ale spomienky, strach a nevraživosť sa nikdy celkom nevytratia. A ak sa situácia vyostří, čo sa raz za čas môže pritrafiť hocikde, spomienky sa znovu vyroja a spolu s nimi strach a nevraživosť. Európania si myslia, že k tomu už nemôže dôjsť... Ale staré zvyky sa dajú len ťažko vykoreniť... Skúste odhadnúť, koľko potrvá, kým opäť začnú fungovať (staré, ošarpané) colnice na kontinente, kam sa valí nemecká sila tentoraz cez prúd svojho exportu? A čo bude s hranicami medzi členskými a nečlenskými krajinami EU, ako je to v prípade Slovenska a Ukrajiny? - Trvalo celé hodiny, kým som sa dostal z ukrajinskej strany na Slovensko (v septembri 2011). Príslušníci slovenskej hraničnej polície sa správali podozrievavo predovšetkým k Ukrajincom, ktorí vstupovali na územie Európskej únie. Boli rovnako nevrlí ako v časoch studenej vojny. Na hraničnom priechode chýbala toaleta, ale keď človek musí, tak sa nedá nič robiť. Zamieril som k budove, kde v štátnom obchode predávali škótsku whisky Johnnie Walker Black, ale toaletu tam nemali. Zašiel som za budovu. Hraničná policajтка (pochopiteľne, žena) dobehla za mnou, aby mi zabránila takto zhanobiť ukrajinskú dôstojnosť. Keď som zamával americkým pasom, stíchla a odišla. Opäť som sa cítil ako v roku 1975, keď vás americký pas buď dostal za mreže, alebo vám garantoval kráľovské zaobchádzanie“ (Friedman, 2015, s. 187 - 189).

Ivan Žucha (1939 - 2009) - profesor na Psychiatrické klinice Fakultní nemocnice a Lékařské fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě zastával názor „To, čo so svojou inteligenciou urobíme, je vec nášho charakteru“ (Žucha citovaný in Čorná, 2015, s. 49). Spisovateľ Exupéry v metaforickej podobe uvádza: „Jedinou tvou hradbou je totiž síla štruktúry, ktorá ťe formuje a ktoré sloužíš. ...Vhodit do obilného pole jediné zrnko plevy je nebezpečné, pretože bytí plevy je silnejší než bytí obilí a zdání nebo množství tu nic neznamená. Tvé množství je obsaženo v zrně. Počkej, až uběhne nějaký čas, a pak je spočítáš“ (Exupéry, 1998, s. 212 - 213).

Podle vědce, ale i esejisty Žuchy „Existuje súhra medzi vonkajšími normami a vnútorným svedomím alebo superegom. Odlíšujeme sa len v tom, či viac závisíme od vonkajších noriem alebo sú pre nás dôležitejšie naše vlastné (Žucha citovaný in Čorná, 2015, s. 53).

Zde se možná přibližujeme k podstatě problému „manažer versus osobnost“. Významný slovenský hudobní skladateľ, muzikológ a vysokoškolský pedagóg Vladimír Godár (1956) uvádza: „Jednoducho, moc uprednostňuje „neosobnosti“, takzvaných „manažérov“, pred osobnosťami. Manažéri zamestnaní v štátnych inštitúciách cítia závislosť od politiky a nechcú stratiť svoje služobné postavenie. Predvádzajú rituály korektnosti... (Godár citovaný in Čorná, 2015, s. 12)

V loňském roce jsem upozornil na konsenzuální potřebu vnímání dvou stěžejních problémů současné reality světa. Tím prvním byla potřeba akceptování vzájemnosti globálních, regionálních a lokálních vztahů (tedy vzájemnost mezi autonomně a heteronomně působícími systémy), tím druhým byla potřeba tvorby zcela nových fraktálních vztahů mezi existujícími fragmentárně diferencovanými územními částmi, zejména pak Evropy (Vencálek, 2015, s. 91).

Na mimořádném zasedání vlády Slovenské republiky bylo dne 3. 11. 2015 schváleno opatření, podle něhož Slovensko zřídí zahraniční policejní jednotku ochrany schengenské hranice. Už tento fakt sám o sobě vypověděl o tom, jak velká pozornost bude muset být v budoucnu věnována fenoménu zvaném „hranice“. Schengenská hranice totiž není nic jiného, než systém vytvořený ze státních hranic o specifickém významu.

Na straně jedné máme co do činění s hranicemi liniového typu (např. státní hranice), na straně druhé se stále zvyšuje význam hraničních regionů, tedy území, kde v podmínkách Evropy došlo v historickém vývoji k míšení národů, kultur, náboženství, ale i dalších sociálně-kulturních znaků a charakteristik. Lze se oprávněně domnívat, že hraniční regiony jsou v mnoha směrech významnější než územní celky omezené vlastními hranicemi. V souladu s tvrzením „Obyvatelia týchto hraničných území sú jedineční a neraz sa stáva, že táto komunita má viac spoločného medzi sebou než so svojou materskou krajinou“

(Friedman, 2015, s.16), lze konstatovat, že jediný progresivně možný přístup představuje co nejkompexnější studium organizace a fungování územních a společensko-kulturních struktur. K tomu je však zapotřebí osobností, které by nebyly jen loajální k ochraně překonaného paradigma lidského poznání (paradigma konkurence), ale byly schopny a ochotny usilovat o spolupráci na bázi vzájemné výhodnosti pro všechny zúčastněné prostřednictvím funkčně nových, fraktálně pojatých, územně-společenských struktur.

Literatúra:

- BARŠA, P.: Cesty k emancipaci. Praha: Academia 2015.
- BECK, U.: Riziková společnost. Na cestě k jiné modernitě. Praha: Sociologické nakladatelství 2004.
- ČORNÁ, T.: V postmodernom svete, rozhovory. Bratislava: Marenčin PT 2015.

- EXUPÉRY, A. de S.: Citadela. Praha: Vyšehrad 1998.
- FRIEDMAN, G.: Ohniská napätia. Na prahu krízy v Európe. Bratislava: Ikar 2015.
- IVANIČKA, K.: Základy synergetiky. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica 1997.
- KREUZZIEGER, M.: Kultura v době zrychlené globalizace. Studie k transkulturnímu obratu. Praha: Filosofia 2012.
- MÜNZ, T.: Hľadanie skutočnosti. Bratislava: Kaligram 2008.
- VENCÁLEK, J.: Teória fraktálnej demokracie. Theory of Fractal Democracy. Prešov: Filozofická fakulta Prešovské univerzity v Prešove 2014.
- VENCÁLEK, J.: Autonomie a heteronomie jako společenské hodnoty na přelomu 2. a 3. tisíciletí. *Annales Scientia Politica*. Vol. 4, No. 2 (2015), s. 87 – 92.

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

RYŠKA VAJDOVÁ, I.: Sucharek, P. (ed.): Fenomenológia stretnutia. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2015. ISBN 978-80-555-1439-0. Annales Scientia Politica, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 64 – 65.

IVANA RYŠKA VAJDOVÁ

Department of Philosophy and History of Science
Faculty of Science
Charles University in Prague
Czech Republic
E-mail: ivanavajdova@gmail.com

SUCHAREK, P. (ed.):
FENOMENOLÓGIA STRETNUTIA.
Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2015.
ISBN 978-80-555-1439-0

IVANA RYŠKA VAJDOVÁ

Department of Philosophy and History of Science
Faculty of Science
Charles University in Prague
Czech Republic
E-mail: ivanavajdova@gmail.com

Publikace *Fenomenologie stretnutia* od Pavla Sucharka mne zaujala zejména proto, že se na filosofické a psychologické rovině dotýká jednoho z nejožehavějších témat naší doby. Je to zároveň téma atraktivní, protože jeho kořeny, aspekty a projevy můžeme sledovat a demonstrovat nejen v klinické praxi, ale i v médiích a popkultuře. Mezilidské setkání a spolubytí se velmi rychle stalo problémem číslo jedna překotně se globalizujícího světa, tedy minimálně stejně závažným jako blížící se ekologická katastrofa.

Sucharkova monografie sa skladá ze tří částí: autorské studie *Existenciálna fenomenológia Henriho Maldineya v kontexte starosti o seba* a dále dvou překladů: *K fenomenológii stretnutia* od F. J. J. Buytendijka a *Náčrt fenomenologie umenia* od Henri Maldineye.

Už psychologové začátku 20. století si všimli rostoucí neuroticity celé lidské společnosti. Kniha Pavla Sucharka si všímá jednoho z hlavních zdrojů této neuroticity – vycházení člověka s druhým člověkem a samého se sebou v kontextu nových ideologických systémů nahrazujících tradiční náboženství respektive v kontextu, z něhož tradiční náboženství zmi-

zelo a s ním i konkrétní vodítka, jak sebe a druhého člověka chápat a vycházet s ním.

Interpretace vlastní subjektivity a přesahu k druhému se do značné míry ujala reklama a politické ideologie. Ze základní lidské potřeby chápání sebe sama a své pozice vůči ostatním se stal marketingově a politicky využitelný nástroj. Pojmy svobody, svébytnosti, přátelství, revolty jakožto klíčových momentů lidského ducha jsou dnes reinerpretovány zkratkovitě a účelově. Výsledkem je neautentický, přímo hysterický postoj k sobě samému a druhým lidem, k pocitu osamění a nepřátelství, jak poznamenává Sucharek hned v úvodu první kapitoly, kde rozebírá hlavně Slavojе Žižeka a Jacqua Lacana.

Za takto načrtnutých podmínek vyvstává podle Suchareka fenomenologicky pojatá nutnost starosti o sebe, jakožto psychoterapeuticky nejproduktivnější cesta k opětovnému nalezení rovnováhy mezi mnou a společenstvím ostatních lidí. Autentický vztah k druhému člověku totiž není možný bez dosažení autentického vztahu k sobě samému. Sucharek tímto volá po znovuoživení platónské péče o duši, ovšem

obohacené o moderní psychoanalytickou zkušenost a filosofické pojmosloví.

Velká část první třetiny knihy je věnována tomuto propojení fenomenologie a psychoterapie a popisu důvodů, proč tento specifický filosofický proud se v psychoterapii přirozeně ujal a jaké přináší konkrétní výsledky. Na jednotlivých příkladech Sucharek ukazuje, že právě fenomenologické nazírání terapeuta na pacienta a pacienta na sebe samého umožňuje nové, hlubší a autentičtější pochopení a sebevyjádření. Vztah ke svému bytí, ke světu, Druhému a vydanost nicotě jakožto témata otevřená a nově pojmenovaná Heideggerem, Husserlem a dalšími jsou právě těmi tématy, s nimiž přicházejí novodobí pacienti do psychologických ordinací, a která by byla neřešitelná bez moderní fenomenologické metody a jazyka.

Nutnost vyjádřit vztah k sobě a ostatním nově a autenticky dala vznik novým psychoterapeutickým směrům jako arteterapii a zároveň přinesla pojmy, které byly dosud vyhrazené pro pole umění: intenzita, hloubka, rytmus, variace... Sucharek proto věnuje zvláštní pozornost Henri Maldineyovi, který fenomenologii německých klasiků posunul právě tímto směrem plodným pro účely moderní psychoterapie. Maldineyův Náčrt Fenomenologie umění pak tvoří třetí část Sucharkovy knihy.

Ještě předtím však přichází překlad K Fenomenologii Stretnutia. Autor F. J. J. Buytendijk (1887 – 1974) byl holandský biolog, fyziolog, antropolog a psycholog. Jedná se o velmi zajímavého, bohužel však opomíjeného myslitele a vědce, který stál na počátku zrodu filosofické

antropologie. Spolupracoval s filozofy, jako byl Max Scheler, V. von Weizsäckerem, pionýrem psychosomatiky a Gestalt psychologie, a hlavně s filozofem a antropologem H. Plessnerem, s nímž také napsal několik významných textů. Zabýval se sportem a hrou (Das Fussballspiel, 1953), srovnávací psychologií (Mensch und Tier, 1958, The mind of the dog, 1935). Napsal také knihu O bolesti (Über den Schmerz, 1948) a Psychologii románu (Psychologie des Romans, 1966). V jeho tvorbě se prolínají vlivy fenomenologie s otázkami filosofické antropologie. Přeložená studie je pokud mi je známo jeho vůbec prvním překladem do slovenského jazyka.

Následuje překlad studie Náčrt fenomenologie umenia. Autor Henri Maldiney (1912 – 2013) je francouzský filozof fenomenologie. Jeho myšlení bylo ovlivněno zejména filozofií Edmunda Husserla a Martina Heideggera, ale také německým idealismem, stejně jako Ludwigem Binswangerem. Maldiney je známý svým přínosem k fenomenologii estetiky. Tato jeho konkrétní studie je přímo založená na analýze umění a jeho podstatném terapeutickém aspektu.

Fenomenologie stretnutia od Pavla Sucharka je významným přínosem pro slovenské akademické prostředí. Jednak autorsky otevírá globální téma, které je na půdě fenomenologie a psychoterapie rozvíjeno od začátku 20. století, také ale skrze překlady přináší nahlédnutí do myšlení dvou na Slovensku málo známých autorů a tím poskytuje vodítko pro konkrétní směr zkoumání současných a palčivých problémů.

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

POLAČKOVÁ, A.: International Workshop on Sensitive Ethnic Data (also) with the Government Proxy for the Roma Communities. *Annales Scientia Politica*, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 66 – 68.

ANNA POLAČKOVÁ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: anna.polackova@unipo.sk

MEDZINÁRODNÝ WORKSHOP O ETNICKY CITLIVÝCH DÁTACH (AJ) SO SPLNOMOCNENCOM PRE RÓMSKE KOMUNITY

ANNA POLAČKOVÁ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: anna.polackova@unipo.sk

Zasadacia miestnosť Prešovskej univerzity Consilium maius sa stala posledný júnový deň reprezentatívnym miestom pre medzinárodný odborný workshop s názvom *Etnicky citlivé dáta – ich získavanie, využitie a interpretácia*, v rámci ktorého sa diskutovalo o problémoch zberu etnických dát v rómskych komunitách. Svoj pohľad na uvedenú problematiku prezentoval aj splnomocnenec vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity Ábel Ravasz, ktorý patril k hlavným vystupujúcim podujatia.

Akademická obec, odborná verejnosť, predstavitelia VÚC, administratívni pracovníci, či zástupcovia miest a obcí, v ktorých žijú početnejšie skupiny menšín (predovšetkým Rómov) sa zišli na workshope, na ktorom sa analyzovala problematika získavania údajov z prostredia rómskych komunít a iných menšín žijúcich v slovensko-ukrajinskom pohraničí. „Cieľom workshopu bolo prezentovať tematiku zberu etnicky citlivých dát z pohľadu medzinárodných a domácich štandardov, definovať metódy a techniky ich získavania, spracovania a taktiež možnosti ich interpretovania. Venovali sme sa však aj stereotypom a omylom pri

vnímaní etnických komunít,“ priblížila zámer stretnutia Irina Dudinská, riaditeľka Inštitútu politológie Filozofickej fakulty (FF) Prešovskej univerzity (PU), ktorý bol jedným z organizátorov predmetného podujatia.

Kľúčové vystúpenie odborného workshopu patrilo splnomocnencovi vlády SR pre rómske komunity Ábelovi Ravaszovi, ktorý poukázal na potrebu silnej a podnetnej diskusie s odbornou obcou. „Myslím si, že je nevyhnutné, aby sme mali pevné teoretické základy na to, aby sme v praxi mohli vykonať dobrú prácu. Zber etnických a sociálnych dát je nesmierne dôležitý na to, aby sme správne nastavili rómsku a sociálnu politiku na Slovensku,“ apeloval v úvodnom príhovore splnomocnenec. V rámci svojho príspevku sa venoval taktiež dilemám rómskej politiky na Slovensku, pričom zdôraznil jej nejednotné riešenia a problematickú koordináciu. Východiská vidí v inštitucionálnom posilnení Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, prepájania regionálneho rozvoja s rómskou politikou, v lepšej koordinačnej činnosti a v neposlednom rade aj v potrebe zberu dát o chudobe.

S nemenej podnetným príspevkom vystúpil aj Daniel Škobla, fundovaný odborník na problematiku zberu etnicky citlivých dát na Slovensku, z Výskumného ústavu práce a rodiny pri MPSVaR SR. Prednášajúci zdôraznil, že nielen právo Slovenskej republiky, ale aj právo a odporúčania Európskej únie explicitne umožňujú zbierať etnické citlivé dáta. Tento proces však musí prebiehať v súlade so striktným dodržiavaním jednotlivých pravidiel a závery výskumov nesmú byť zneužitá a spôsobiť ujmu cieľovej skupine.

Ústav rómskych štúdií PU reprezentoval Alexander Mušinka, ktorý sa zamýšľal nad tým, prečo potrebujeme etnické dáta, na čo slúžia a o čom v skutočnosti vypovedajú. Autor prezentoval stanovisko, že situácia v dnešnej spoločnosti si vyžaduje poznať etnické dáta: „Kým sa realita na Slovensku, ktoré však v tomto kontexte nepredstavuje výnimku, bude odvodzovať o. i. od reálnej alebo zdanlivej etnicity a nie od právne deklarovaneho občianskeho princípu, dovedty bude potrebné zbierať aj etnicky citlivé dáta“. Ako poznamenal, ich zber sa pretavil aj do praktických aktivít zameralých na mapovanie všetkých rómskych komunít na Slovensku, výsledkom ktorých bolo vydanie publikácie *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*.

Svoje zastúpenia na odbornom stretnutí mala aj Užhorodská štátna univerzita z Ukrajiny v podobe viacerých účastníkov. Skúsenosti a aktuálne otázky v kontexte rómskej menšiny na Zakarpatí prezentoval politológ Michajlo Zan, ktorý sa venoval demografickým, sociálnym a inštitucionálnym aspektom uvedenej problematiky. Neopomenul však ani aktuálnu situáciu v súvislosti s rómskou menšinou na Ukrajine, ale poukázal taktiež na nesúlad odborných odhadov o počte Rómov žijúcich v regióne v porovnaní s oficiálnymi etnickými štatistikami.

Diapazón vystupujúcich bol značne bohatý, Ústav psychológie zdravia Lekárskej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach reprezentoval Andrej Belák, ktorý predostrel príspevok na tému *Rómovia a zdravie – príklad projektu Zdravé komunity*, slovo si vzal aj Miroslav Pollák z Ústavu rómskych štúdií PU, ale taktiež Juraj Buzalka z Katedry sociálnej antropológie Fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave (FSEV UK), či Mikuláš Mušinka emeritný profesor Prešovskej univerzity a predseda Asociácia ukrajinistov Slovenska poukazujúci na problematiku Rusínov / Ukrajincov vo svetle historických národnostných a konfesných štatistik.

Berúc do úvahy rozmanitosť príspevkov bolo zrejmé, že diskusia bude veľmi pestrá a podnetná, pričom svoje názory tlmočili i starostovia obcí, ktorí upozornili na konkrétne problémy a skúsenosti z praxe. Počas moderovanej diskusie došlo k vzájomnej výmene informácií a prítomní sa zhodli na tom, že danej problematike je potrebné sa permanentne venovať. Dôležitým záverom stretnutia bolo konštatovanie, že zber etnických dát, ktorému na Slovensku za predpokladu dodržiavania všetkých zásad nebráni žiadna legislatíva, je nevyhnutný, a to nielen pre lepšie pochopenie aktuálnej situácie, ale aj na hľadanie komplexných a zmysluplných riešení.

Odborný workshop sa konal v rámci projektu „Zdieľanie know-how z európskej integrácie a skúseností z cezhraničnej spolupráce medzi Nórskom, Ruskom a Ukrajinou“ (CBC 01014) a bol podporený z Nórskeho finančného mechanizmu a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Organizátormi podujatia boli Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Inštitút politológie FF PU, Ústav sociálnej antropológie FSEV UK a Ústav rómskych štúdií PU.

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

ŽAC, M.: Slovakian and Ukrainian Students Met at the Summer School in the Transcarpathian Region. *Annales Scientia Politica*, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 69 – 71.

MATÚŠ ŽAC

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: matus.zac@smail.unipo.sk

SLOVENSKÍ A UKRAJINSKÍ ŠTUDENTI SA STRETLI NA LETNEJ ŠKOLE V ZAKARPATSKEJ OBLASTI

MATÚŠ ŽAC

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: matus.zac@smail.unipo.sk

V čase od 16. – 21. októbra 2016 sa v *Polyane v Zakarpatskej oblasti na západe Ukrajiny* uskutočnila letná škola, ktorá sa realizovala v rámci projektu CBC 01014: „Zdieľanie know-how z európskej integrácie a skúseností z cezhraničnej spolupráce medzi Nórskom, Ruskom a Ukrajinou“. Organizátormi uvedenej akcie boli Inštitút politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Spoločnosť pre zahraničnú politiku a Katedra politológie a verejnej správy Fakulty spoločenských vied Užhorodskej národnej univerzity v Užhorode. Letnú školu absolvovalo celkovo 40 študentov zo Slovenska a Ukrajiny, ktorí mali v priebehu jedného týždňa možnosť absolvovať sériu prednášok a workshopov v anglickom a ukrajinskom jazyku, zameraných na témy ako európska integračná politika, vzťahy Európskej únie a Ukrajiny, cezhraničná spolupráca, energetická bezpečnosť a mnohé ďalšie.

Po príchode na Ukrajinu v nedeľu 16. októbra a prvotnom zoznámení sa študentov sa letná škola naplno rozbehla v pondelok 17. októbra. Študenti začali deň raňajkami, po ktorých nasledovala registrácia účastníkov konferencie. Konferenciu zahájil Andrey Krizhevsky – prezident Centra pre strategické partnerstvo, po

jeho úvodných slovách nasledoval blok konferencie č.1, ktorú viedol Alexander Sushko s príspevkom *Institutional set-up for the policy of European integration of Ukraine*. Uvedená prednáška sa týkala európskej integračnej politiky, vzťahov Ukrajiny a Európskej únie, vízovej liberalizácie, európskej integračnej stratégie a pod. V rámci bloku č. 2 vystúpil Yaroslav Zhailo na tému *Association Agreement EU-UA as the institutional factor of the structural changes of the trade between EU and Ukraine* zameranom predovšetkým na asociačnú dohodu medzi EÚ a Ukrajinou. Po obedňajšej prestávke pokračovala konferencia blokom č. 3, ktorý reprezentoval Vladimír Benč s vystúpením zameraným na *Project CBC01014 and Cohesion policy of the EU: implication for CBC between Slovakia and Ukraine*. Tematicky sa rozoberala problematika čerpania peňazí z EÚ, Nórsky finančný mechanizmus, či Horizont 2020. Konferenciu zakončil blok č. 4 na čele s Victoriou Bondarenko – *CBC as cooperation factor between the EU and UA*. Okrem spolupráce medzi EÚ a Ukrajinou sa prednáška venovala aj základným pojmom ako decentralizácia, euroregióny, cezhraničná spolupráca, ale diskutovalo sa taktiež aj o importe a exporte medzi Ukrajinou a Ruskou federá-

ciou, či potrebe reorganizácie euroregiónov na Ukrajine.

V podobnom duchu sa niesol aj druhý deň. Študenti absolvovali opäť v anglickom jazyku dva bloky prednášok, ale o to rozsiahlejšie. Utorokový deň zahájil Mikhail Gonchar s prednáškou na tému *V4+Ukraine: energy aspect of cooperation in the context of the Agreement on the Association of the Energy Union*. Prednášalo a diskutovalo sa najmä o energetickej bezpečnosti, začiatkoch energetickej spolupráce v Európe a súčasnej energetickej bezpečnosti, či vplyvu nadnárodných korporácií. Popoludní nasledoval blok č. 2, ktorí tematicky nadväzoval na dopoludňajší program. Prednáška Samuela Godu s názvom *Energy policy of the EU and Slovakia* priniesla pre študentov nie len nové poznatky k danej problematike, ale najmä podnietila k zaujímavej diskusii.

V stredu 19. októbra sa konala exkurzia po okolí Zakarpattia ale deň sa samozrejme nezaobišiel ani bez workshopu. Dopoludnia prednášala Myroslava Lendel na tému *Cross-border cooperation as instrument of regional development and international security*. Jej vystúpenie vyvolalo podnetnú diskusiu, týkajúcu sa slovensko-ukrajinských vzťahov, vzťahov Európskej únie a Ukrajiny, vzťahov Ukrajiny a Ruskej federácie, či informačnej vojny. Popoludní nasledovala exkurzia, ktorá priniesla nie len jedinečnú príležitosť spoznať okolie Zakarpattia, ale umožnila najmä lepšie sa spoznať s priateľmi a študentmi z Ukrajiny.

Štvrtý deň sa niesol v znamení diskusií o potrebe decentralizácie a dekoncentrácie moci, histórii a podstate Európskej únie a možnom budúcom smerovaní Európskej únie. Blok č. 1 s názvom *Regional policy and reform of public administration in Ukraine* odprezentovala Nadezhda Popadyuk, blok č. 2 s názvom *EU – today and future perspectives of its function and further integration* odprednášal Tomáš Madleňák.

Posledný prednáškový deň sa týkal nemenej zaujímavej problematiky národnostných menšín a rómskej integrácie na Slovensku a na Ukrajine. Program bol opäť rozdelený do dvoch blokov. V rámci prvého bloku vystúpil Mikhail Zan s príspevkom *Multicultural society in Ukraine and Zakarpattya*. Druhý blok bol v réžii Alexandra Mušinku a Jaroslava Skupnika, ktorí prednášali a následne so študentmi diskutovali na tému *Multicultural society in*

Slovakia and Czech Republic – focus on Roma integration.

V posledný deň letnej školy, v sobotu 22. októbra, sa konala exkurzia v rámci mesta Užhorod, po ktorej nasledoval návrat na Slovensko. Z týždenného pobytu na Ukrajine si študenti priniesli nie len nové vedomosti, skúsenosti z workshopov a prednášok, ale aj možnosť zlepšiť svoje jazykové zručnosti, vytvárať nové priateľstvá, zážitky a po spoznaní priateľov z Ukrajiny do istej miery aj iný pohľad na životné priority. Pre nášho východného suseda je Slovenská republika často považovaná za vzor decentralizácie, či fungujúceho politického systému. Vzhľadom na situáciu na východe Ukrajiny, infláciu a nárast chudoby v krajine je možné s týmto tvrdením súhlasiť. Z hľadiska životnej úrovne môže byť považované Slovensko, ako aj celá EÚ za vzor. Bezpochyby disponujeme väčšou mierou demokracie, či vyšším životným štandardom. Po týždennej skúsenosti na Ukrajine však možno konštatovať, že mierou ľudskosti, priateľstva, úprimnej radosti z maličkostí a posudzovaním životných priorít však môžu byť naši priatelia z Ukrajiny naopak veľkým vzorom pre nás.

